

**İŞÇİ SINIFI YA DEVRİMCİDİR
YA DA
HİÇBİR ŞEY**

Eylül-Ekim 2011

GİRİŞ

I. ÖLÜMSÜZ ÖLÜM

II. İŞÇİ SINIFI KÜÇÜLÜYOR MU?

- Tersine Büyüyor!
- Türkiye’de de Durum Farklı Değil!
- Büyüyor, Ama...
- Büyüme, Sermayenin Kendi Yazgısına Direnişinin Ürünüdür!

III. SERMAYE EGEMENLİĞİNDE EMEĞİN YABANCILAŞMA SERÜVENİ

- “Sermaye Ölü Emektir, Vampir Gibi Canlı Emeği Emmekle Yaşayabilir!”
- Kapitalizm Emek Sürecini Değer Yaratma Aracına Dönüştürdü
- Kapitalist Toplumda Sınıf Mücadelesinin Özü: Artık-Değer Üzerindeki Çekişme
- İlk Sermaye Birikimi
- Emeğin Sermayeye Biçimsel Baş Eğişi: Manifaktür
- Sermaye Makineli Büyük Sanayi İle Emeği Gerçek Tabiiyetine Aldı
- İşçi Sınıfını Ehlileştirmede Burjuvazinin En Büyük Silahı: Makineli Üretim
- Taylorizm ve Fordist Sermaye Birikimi, Kapitalizmin “Altın Yükselişi”
- İlkelleşen Sermaye Birikimi
- Fordizmin Tasfiyesi ve Emek Sürecinin Esnekleştirilmesi

IV. SENDİKALAR: NE ONLARLA! NE DE ONLAR OLMADAN!

- Sendikaların Geçirdiği Değişim Ve Mülksüzleştirmenin Görünmeyen Yüzü
- Yenilgi 12 Eylül Türkiye’sine Katmerli Yansıdı!
- Burjuvazi İle Köprüler Atılmadan Sendikalar Ayağa Kalkamaz!

V. DUYMAKLA ANLAMAK ARASINDAKİ KÖPRÜ

- Sermayenin Modern Köleliği Gizleyen Şalı: Mistifikasyon
- Sermaye Egemenliğini Güçlendiren Bölünme: Ekonomi-Siyaset Ayrımı
- Taşıma Suyla Dönmeyen Değirmen: Sınıf Bilinci

VI. SONUÇ

- “Tarih Yargıçtır -Proletarya İnfazcı”
- Olanaklar ve Sorunlar
- Sınıfa Karşı Sınıf! Toplumsal Sermayeye Karşı Toplumsal Proletarya!
- Eylemin İçeriği Sözü Aşmalı!

GİRİŞ

Bu metin, son sınıflı toplum kapitalizmin yegâne devrimci gücü işçi sınıfını konu alıyor.

Kapitalist gelişmenin işçi sınıfının bileşiminde yol açtığı değişimle, bu değişimin komünist hareket yönünden üstesinden gelinmesi zorunlu sonuçlarını irdeliyor. Yeni bir devrimci dalganın ön belirtilerini yaşamaya başladığımız günlerde, doğacak fırsatları “*devrimci bir seçeneğin olanaklarına dönüştürecek*” çıkış yolunu arıyor.

Komünistlerin İvedi Görevi'nde işçi sınıfının günümüz gerçekliğine kısaca değinmiş; mevcut durum bozunmuşluk, bölünmüşlük ve umutsuzlukla malul tam bir “*dibe vurmuşluk*” hali olarak nitelemiştik. Şimdi bu saptamayı daha anlaşılır kılmaya, değişimin köklerine inmeye, müdahale edildiğinde durumu tersine çevirecek ana halkayı belirleyip yakalamaya çalışacağız.

Hiç kuşkusuz böyle bir çaba, kapitalizmin ulaştığı gelişme düzeyini sınıf mücadelesinin inişli çıkışlı tarihi ile birlikte ele almayı; kapsamlı, eleştirel bir analizi zorunlu kılıyor.

Ancak pratik bir tartışmaya zemin oluşturma amacı güden bir metinde konuyu olanca genişliğiyle ele alma rahatlığına sahip olmadığımızı da biliyoruz.

Bu nedenle metin:

1. Reel sosyalizm sürecinin aynı bağlamda yapılacak eleştirel bir analizini;
2. Bileşiminde gerçekleşen değişimden hareketle, işçi sınıfının tarihsel rolü üzerine ileri sürülen karşı görüşlerle girişilecek bir hesaplaşmayı;
3. Örgütlenme stratejisiyle yetinmeyen, somut talep ve hedefleriyle onu yaşama geçirecek ayrıntılı bir program tartışmasını;
4. Kapitalist gelişmenin toplumun sınıfsal dokusunda yol açtığı dönüşümün irdelenmesini kapsamamaktadır.

Bu zorunlu sınırlamadan, yukarıda sıralanan ve ağırlığı tartışılmaz konulara ilişkin hiç söz söylenmeyeceği anlamı da çıkarılmamalı.

Metin altı bölümden oluşuyor. “*Ölümsüz Ölüm*”¹ başlığıyla konuyu iki sözcükle özetleyen *ilk bölümde* esas alınan yöntem açıklanıyor.

İkinci bölümde, “*İşçi Sınıfı Küçülüyor mu?*” sorusuna, hem evrensel ölçekte hem de Türkiye’de verilere dayalı kesin bir yanıt veriliyor; ayrıntısı diğer bölümlerde işlenmek üzere kimi başat eğilimlere dikkat çekiliyor.

Üçüncü bölümde, *ilk birikimden günümüze, yabancılaştırmış emek*² olarak sermayenin aldığı yol özetleniyor.

¹“*Mors immortalis*”, “Acı duymaz, yaşamayan, doğmamış gibi oluruz/Ölümlü yaşamdan ayırınca bizi ölümsüz ölüm” Lucretius Carus, *De Rarum Natura* (Varlığın Yapısı), Latineden çeviren İsmet Zeki Eyüboğlu.

Dördüncü bölümde ne onlarla ne de onlar olmadan yapamadığımız sendikaların *hal-i pür melali* inceleniyor.

Beşinci bölümde, işçi sınıfının mücadele tarihi boyunca, geçmişte komünist hareketi fazlasıyla meşgul etmiş, bugün de etmeye devam eden birbiriyle ilişkili şu üç olgu ve sorun: “sermayenin mistifikasyonu”, “ekonomik alan-siyaset alanı bölünmesi” ve “sınıf bilinci” ele alınıyor.

Altıncı ve son bölümde, işçi sınıfının bileşiminde meydana gelen değişimin sonuçları tartışılıyor. Burjuvaziye karşı toplumun ezici çoğunluğunu kapsayan bir siyasal kategori olarak *toplumsal proletarya*³ kavramı irdeleniyor; “*Ne Yapmalı?*” sorusuna verili konjonktürden hareketle yanıt aranıyor.

²Marx, *Kapital*'de birçok yerde sermayeye yabancılaşmış emek olarak değinir: “*Büyüyen sermaye birikiminin, büyüyen bir sermaye yoğunlaşması demek olduğunu görmüş bulunuyoruz. Sermayenin gücü işte böylece büyür, toplumsal üretimin kapitalistte kişileşen koşullarının, gerçek üreticilerden yabancılaşması böyle artar. Sermaye gitgide, hareket ettiricisi kapitalist olan toplumsal bir güç olarak ön plana geçer. Bu toplumsal gücün, artık, tek bir bireyin emeğinin yaratabileceği şeyle herhangi bir olası bağıntısı kalmaz. Toplumla karşıtlık içersinde bir nesne, kapitalistin güç kaynağı olan bir şey biçiminde, yabancılaşmış, bağımsız toplumsal bir güç halini alır.*” (*Kapital Cilt III*, Sol Yayınları, Ekim 1997, s.233.) Erken dönem eserlerinden *1844 Felsefe Elyazmalarında*, ücretlerin (değişen sermayenin) doğrudan yabancılaşmış emeğin sonucu olduğunu yazar: “*Ücretler yabancılaşmış emeğin dolaysız sonucudur ve yabancılaşmış emek özel mülkiyetin dolaysız nedenidir.*” *1844 Felsefe Yazıları*, V Yayınları, Eylül 1986, s.86.

³“*Günümüz toplumu bütünüyle sermayenin yeniden üretildiği bir büyük işletmeye dönüşmüştür. Bu işletmenin emekçileri yalnızca ücretli işçiler değil, onlarla birlikte hiçbir ücret almadan aynı üretime katılan ev kadınları, geleceğin emekçi adayları gençler, sömürülme “özgürlüğü”nden bile yoksun işsizler, kır ve kent yoksullarıdır. Kapitalist ilişkilerin ekonomiden kültüre yeniden üretildiği bu toplumsal düzende emekçiler, “tarih öncesi”nin son sınıflı toplumu kapitalizmi yıkacak ve insanlığın gerçek tarihini başlatacak olan sınıfı, toplumsal proletaryayı oluştururlar.*” *Sosyalist Cumhuriyet İçin Tezler*, 35. Tez, Ayhan Matbaası, Ağustos 2008, s.30.

I

ÖLÜMSÜZ ÖLÜM

Dış görünüş ile şeylerin özü doğrudan doğruya çakışmadığı için, şeyleri anlamak, ancak onların özünü yakalamak, soyutlayıp kavramlaştırmakla olanaklıdır.

Gerçek, kendisini somut gerçeklik içinde dışa vurur. Bizler bu somut gerçekliği başlangıçta birbirinden ve bütünden kopuk görünen yığınla olgu demetinin içinden soyutlar, sadeleştirir, analitik olarak bütünlü ilişkilendirerek zihnimizde yeniden kurarız. Sonra bağlantısız gibi görünen olguları, soyutladığımız gerçeklik bağlamında birbirine ve bütüne bağlayarak onları açıklayan bir kavram üretiriz.

Soyutlama, ele aldığımız somut gerçekliği ve bütünü berraklaştıran zihinsel bir işlemdir. Ancak, kavramlar asla soyutlandıkları gerçekliğin yerini alamazlar. Çünkü:

- ✓ Somut gerçeklik durağan değil, *hareket halindedir*. Değişir.
- ✓ Soyutlama her zaman bir *sadeleştirme* işlemidir. Somut gerçeklikle birebir örtüşmez; onu bütüne bağlayan en belirgin özellikler öne çıkar.
- ✓ Soyutlamayı -bunun için de öncelikle gözlemi- yapan özne (insan) edilgen değil, kendi varlık koşullarını değiştirebilme yeteneğinde, *etken* bir varlıktır. Bunun için soyutlama işlemi, soyutlayan tarafından etkilenir.

Bu yüzden kavramların başına gelebilecek en büyük tehlike, onların mutlaklaştırılması, giderek *ölümsüzleştirilmesidir*. Oysa ölümsüz olan tek şey ölümdür.

Kavramların mutlaklaştırılması, somut gerçeklikle aralarındaki zorunlu, doğal farkı büyütür. Fark arttıkça kavram zayıflar, giderek işlevsizleşir. Marksizm en fazla bu tür mutlaklaştırmalardan muzdarip olmuştur.

Marksizme düşman burjuva kampın bilinçli çarpıtmalarla bunu yapması anlaşılır bir durumdur. İçeriden yapılan mutlaklaştırmaların ise tek açıklaması var: Marx'ın katı tanımlamalardan uzak, şeyleri bütünlü kurduğu bağlantılarıyla birlikte *hareket halindeki bir ilişki* olarak kavrayan diyalektik yönteminin yeteri derinlikte kavranamamış olmasıdır.

Marksist diyalektik, kavramların katılaştırılmasına izin vermez. Kavramlar ancak soyutlandıkları *somut tarihsel gerçeklikle* birlikte geçerlidir. *Dört ayaklı ve kadife örtülü bir sandalyeyi taht yapan*⁴ işte bu tarihselliktir. Koşullar değiştikçe, gerçekliği anlama ve aktarmada yetersiz kalan kavramların içeriğinin yeniden belirlenmesi zorunludur.

Sözgelimi, sınıf kavramı tarihsel olarak süregelen sınıf mücadelesi içindeki *dinamik* bir ilişkinin soyutlanmasıdır. Bu yüzden sınıf mücadelesinde ve dolayısıyla o ilişkide meydana gelen değişim, sınıfın içeriğinin yeniden gözden geçirilmesini gerektirir.

Bütün bu nedenlerle, hem mevcut kavramlara yaklaşırken, hem de yeni soyutlamalarda bulunurken:

1. Hiçbir şeyi devrimci eleştiriden *bağışık* tutmadık.

⁴ K. Marx, *Kapital'e Ek Dolaysız Üretim Sürecinin Sonuçları*, Ceylan Yayınları, Ağustos 1999, s.65.

2. Soyutlama yaparken, şeylere sadece onları anlamaya çalışan edilgen salt akademik bir gözlemci olarak değil, *etken* politik bir özne olarak yaklaştık.
3. Olguları *durağan* değil, bütünle bağlantılı hareket halindeki ilişki demetleri olarak ele aldık.
4. Olumlunun içinde onun ölümünü anlaşılır kılan *olumsuzu* taşıdığını; tersinin de doğru olduğunu ve bunu bilerek hareket etmenin, başarıya ulaşmanın *vazgeçilmez koşulu* olduğunu sürekli akılda tuttuk.
5. İçinde bulunulan anla çeliştiğinde, tercihimizi *daima* hareketten yana yaptık.

II

İŞÇİ SINIFI KÜÇÜLÜYOR MU?

- **Hayır, Tersine Büyüyor!**

Sanayi devriminin ardından, son iki yüzyıllık gelişmesinde kapitalizm toplumsal yapıda oldukça radikal ve doğası gereği eşitsizliklerle malul bir dönüşüme neden oldu.

1800'lü yılların başında 978 milyon olan dünya nüfusu 2010'da yaklaşık yedi katına (6,9 milyara) yükselirken, tamamen el emeğine dayanan maddi üretim, emek üretkenliğinde yaşanan üstel artış eşliğinde makineler aracılığıyla, otomasyonla gerçekleşir oldu. Şehirlerde yaşayan nüfus %3'ten, % 50'ye; ortalama yaşam süresi beklentisi 29 yıldan 67 yıla yükseldi. Toplam emek-gücünün tarımda istihdam edilme oranı % 85'ten, %34'e (gelişmiş kapitalist ülkelerin oluşturduğu OECD'de %5, ABD ve İngiltere'de %2) geriledi.⁵

Bu radikal değişim en yüksek ivmeyi iki büyük savaşın ardından, 70'li yılların ortasına kadar süren “*kapitalizmin altın yükseliş döneminde*” yakaladı. Aynı evreye nüfus artış hızında büyük bir patlama, sanayide hızlı bir otomasyon, emek üretkenliğinde devasa artışlar eşlik etti. Bunlara bu sürecin sonlarına doğru ağırlıkla iletişimde yaşanan üçüncü teknolojik devrimin⁶ üretken sermayeyi mekâna bağımlılıktan kurtaran,⁷ başta para-sermaye, genel olarak sermayenin küresel akışkanlığına olağanüstü hız kazandıran sonuçları eklendi.

Bütün bu değişim 80'lerin başında işçi sınıfının küçüleceği ve giderek toplumdaki ağırlığını, önemini yitireceği; işsizliğin üretim süreci içindeki işçileri toplumsal patlamalara meydan vermeden baskılamaya yetecek “makul” düzeyin üstüne çıkacağı beklentilerini doğurdu. İsmiyle ünlenen *Elveda Proletarya*⁸ bu dönem, böylesi bir atmosferde yazıldı.

70'lerin ortasında başlayan, 2007 sonunda olgunlaşarak herkese malum olan ve halen derinleşerek devam eden kriz, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yla birlikte gelişmiş kapitalist ülkelerde isyanları tetikleyen bir düzeye yükselinceye kadar, işsizlik dâhil, her iki beklenti de gerçekleşmedi: İşçi sınıfı *küçülmedi*. İşsizlik, kapitalizmin baş edemeyeceği bir düzeye tırmanıp, *kontrolden çıkmadı*. Krizin patlamasıyla oluşan son durumda bile dünya

⁵ Garry Jacobs, Ivo Šlaus, “*Tam İstihdam İçin Küresel Beklentiler*”, *Cadmus*, cilt 1, sayı 2, Nisan 2011, <http://www.cadmusjournal.org/> Erişim: 11 Eylül 2011, Pazar.

⁶ Birinci sanayi devriminin 18. Yüzyılın son çeyreğinde buhar makinesinin, ikinci sanayi devriminin 19. Yüzyılın sonlarına doğru elektriğin üretim sürecine yaygın uygulanmasıyla başladığı konusunda genel bir mutabakat bulunuyor.

⁷ Üretken sermayenin mekâna bağımlılıktan kurtulmasına Volkan Yaraşır'ın verdiği şu örnek oldukça açıklayıcı: “*Dell'in pili-bataryası Meksika'da; dizaynı Teksas ve Tayvan'da; hafıza kartı Almanya'da; CD/DVD sürücüsü İsrail'de; grafik kartı Çin'de; güç adaptörü Tayland'da; hard disk sürücüsü Singapur'da; güç kablosu Hindistan'da; mikro işlemcisi Costa Rica'da yapılıp, Malezya'da monte edilmektedir. Daha sonra tüm dünyaya pazarlanmaktadır.*” *Uluslararası İşçi Hareketinin Yeniden Yapılanması, Ne Yapmalı? Nasıl Yapmalı?* 18-20 Haziran 2008'de Hong Kong'da yapılan Halkların Uluslararası Mücadele Ligi (ILPS) 3. Kongresine sunulan tebliğ.

⁸ İşçi sınıfının bileşiminde yaşanan değişimden hareketle tarihsel rolünü yitirdiği tezini işleyen Fransız düşünürü André Gorz'un 1980'de yazdığı kitap, AFA yayınlarıncı 1986'da Türkçe'ye çevrildi. *Elveda proletarya* yazıldığı dönem oldukça büyük bir tartışma yaratmış, en kapsamlı eleştiriyi ve karşılığı, dışarıda E. M. Wood, 1986'da yazdığı ve 1992'de Akış&Dönem yayıncılığın Türkçe'ye çevirdiği “*Sınıftan Kaçış*” kitabıyla, içeride Tülin Öngen, 1994'te yazdığı “*Prometheus'un Sönmeyen Ateşi*” kitabıyla vermişti.

ortalamasına bakıldığında, işsizlik oranındaki değişimin çok da büyük olmadığı (2007'de %5,6; 2009'da % 6,3 ve 2010'da %6,2) görülür.

Sonucu etkilemese de gerçek işsizlik verileri, açıklanan resmi verilerin çok ötesindedir. Kapitalizm kendi kusurlarıyla ilgili hep yaptığı gibi, burada da işsizliğin üzerini “kayıt-dışılık” ve “gizli işsizlik” kisveleriyle örtmüş, böylece işçi sınıfının giderek büyüyen bir kesimini resmi işsizlik verilerinin dışına, “ismiyle müsemma” deyimine yaraşır biçimde kayıt-dışına çıkarmıştır. Tıpkı bir buzdağının deniz altındaki gövdesi gibi güvencesiz çalışan işçilerden oluşan *enformel sektör* adını verdiği ve giderek yaygınlaşan dev bir kayıt-dışı sektör yaratmıştır.

Bu bağlamda işsizlik kavramı burjuvazinin kabul ettirmek istediği gibi, salt işsizlerden oluşmaz. Açığı gizlisiyle bütün işsizler gibi, güvencesiz çalışanlar, tam gün çalışmak isteyip de bu olanağa erişemeyenler de gerçekte işsizdir. Bu konuya altıncı bölümde *toplumsal proletaryayı* işlerken yeniden döneceğiz.

Enformel sektör sermayenin 70’li yılların ortalarından başlayarak evrensel ölçekte ivmelendirdiği saldırıyla, emek sürecinin esnekleştirilmesiyle yaygınlık kazanmış, günümüzde sermayenin *ilkel* birikim kaynaklarından biri olmuştur. Sektörün doğası gereği toplam işgücü içindeki yeri hakkında kesin veriler bulunmuyor. Dünya Çalışma Örgütü ILO’nun “*Küresel İstihdam Eğilimleri 2011 Raporu*”ndan⁹ bu sektörü besleyen, “*kırılgan*” ya da “*hassas*” olarak nitelenen koşullarda istihdam edilen emek-gücü verilerinden ancak çok genel bir kaniya varabiliyoruz.

Kırılgan istihdam, aile işletmelerinde ücretsiz, kendi hesabına ya da geçici işlerde çalışanlarla, gizli işsizlerden oluşuyor. ILO, kırılgan istihdamın toplam istihdam içindeki payının yüksekliğini enformel sektörün yaygınlığının bir göstergesi olarak kabul ediyor. Son verilere dayanarak yaptığı tahmine¹⁰ göre, kırılgan istihdam kapsamındaki işçi sayısı 1,53 milyar ve bu sayı, toplam dünya istihdamının %50,1’i!

Ancak buraya bir kayıt koymak zorundayız.

Ortalamalar kapitalizm gibi eşitsiz gelişimin kural olduğu bir toplumda yanıltıcıdır. Kapitalizm her zaman eşitsiz gelişmenin toplum ve doğa üzerinde yarattığı gerçek yıkımı yumuşatmak, gizlemek amaçlı ortalamaları kullanmış, kullanmaya da devam etmektedir.

Sözgelimi, kırılgan istihdam verileri Güney Asya (Afganistan, Bangladeş, Bhutan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka) için %78,5; Güneydoğu Asya ve Pasifik (aralarında Endonezya, Filipinler, Vietnam ve Tayland’ın da bulunduğu 33 irili ufaklı ülke) için % 61,8’tir¹¹ ve kapitalizmin ortalamalara yansımaya eşitsizliğine, tahribatına iyi birer örnektir.

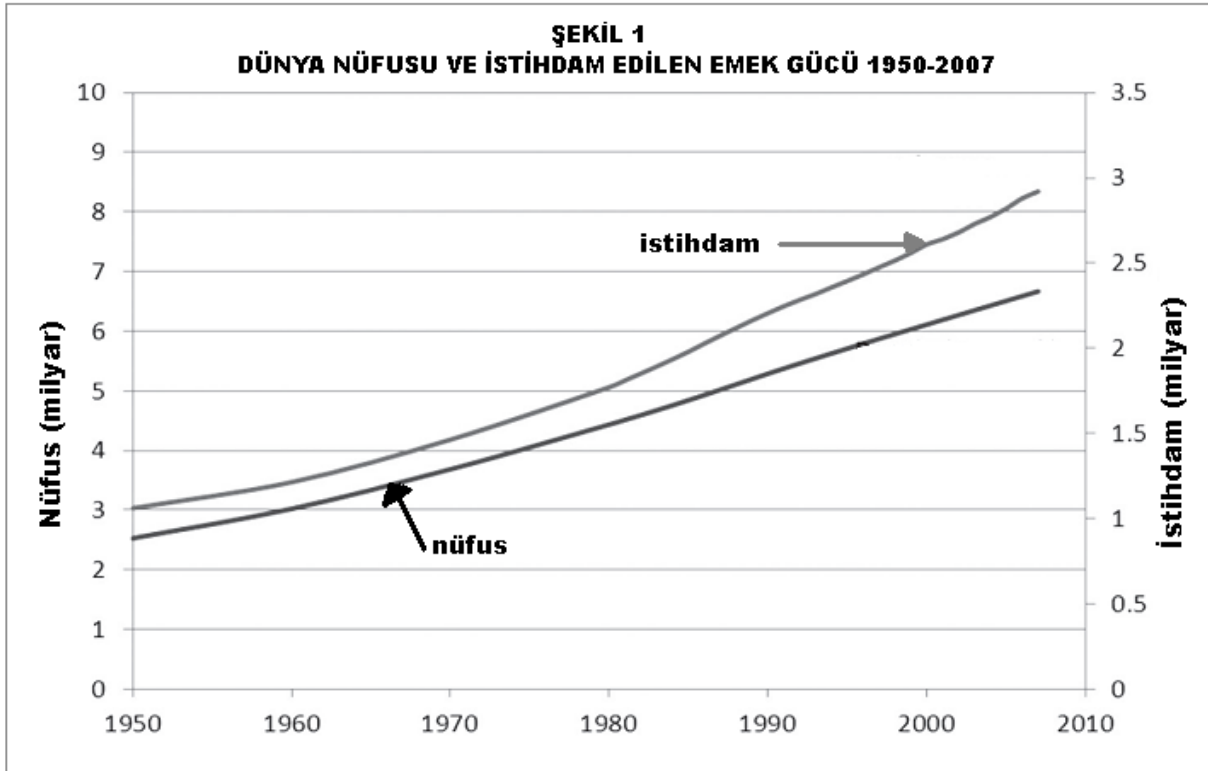
Sonuç olarak işçi sınıfı küçülmemiş, hem mutlak, hem de -dünya nüfusundaki ve ortalama yaşam süresindeki artış dikkate alındığında- nüfus ve istihdam eğrileri arasında istihdam lehine oluşan açıdan da anlaşılacağı gibi görece olarak büyümüştür. (Şekil 1).¹²

⁹ ILO, *Küresel İstihdam Eğilimleri 2011 Raporu*, s.21.

¹⁰ Agy, s.22.

¹¹ Agy.

¹² Garry Jacobs, Ivo Šlaus, agy.

- **Türkiye’de de Durum Farklı Değil!**

Tablo 1¹³ Türkiye’nin de aynı gelişmeden bağışık olmadığını, işçi sınıfının hem mutlak, hem de görel olarak büyüdüğünü kanıtıyor. Ama sadece bununla kalmıyor! Silah zoruyla uygulamaya geçirilen 24 Ocak 1980 kararlarının, yani Türkiye’yi dünya pazarına daha sıkı bağlarla birleştirme programının geniş emekçi yığınlar üzerinde halen sürmekte olan yıkıcı sonuçlarını da gösteriyor!

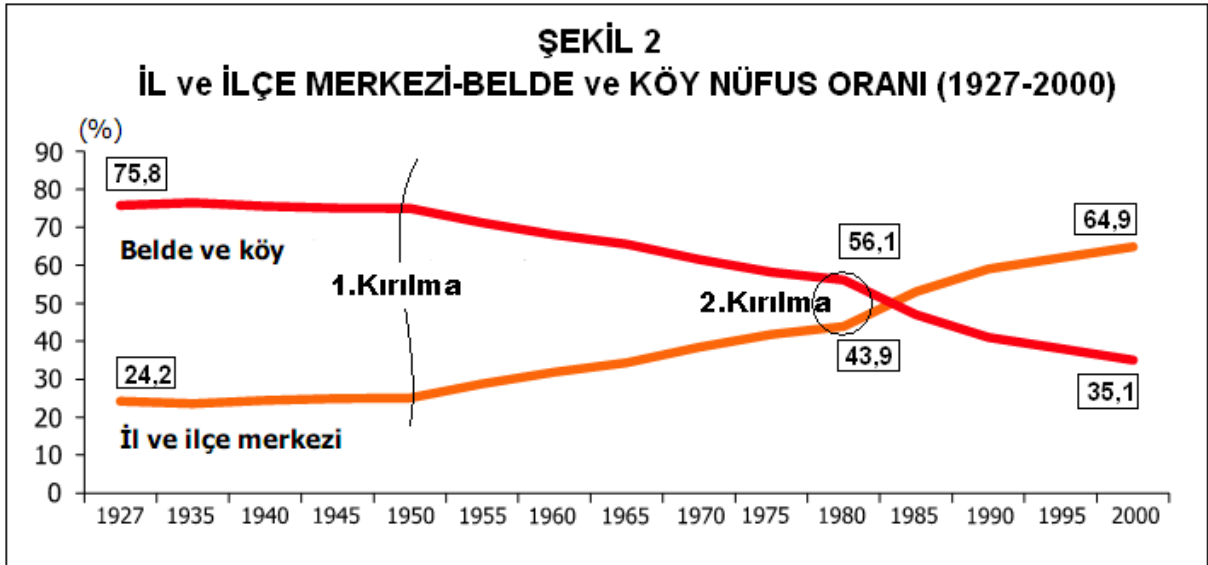
	1988	1998	2009
Nüfus (Milyon)	53,3	64,0	70,5
İşgücü (Milyon)	33,7	44,3	51,7
İstihdam (Milyon)	17,7	21,8	21,2
İşgücü/Nüfus %	63,2	69,2	73,3
İşgücüne Katılım %	57,5	52,8	47,9
İstihdama Katılım%	52,6	49,2	41,2

15 yaş üzeri çalışabilir nüfus toplam nüfusa oranla artmasına karşın tablonun altında yer alan ve normalde artması beklenen diğer iki oranın (işgücüne katılım ve istihdam oranları) 80’li yıllardan başlayarak hızla düştüğü görülüyor.

İşgücüne yeni katılan büyük bir kesim doğmuş, ama bunların önemli bir kısmı, her nedense(!) iş aramadığından resmi verilere göre “işgücüne katılmayan nüfus” kategorisine sokulup yok sayılmış. Elbette bu garip durumun burjuvazinin ve sözcülerinin haklı(!) gerekçelerle gizlediği bir değil, tam dört nedeni bulunuyor:

¹³ TÜİK *Yıllık Göstergeler (1923-2009)*.

1. Gerçek işsizlik oranları bütün kapitalist devletlerde olduğu gibi, TC’de de resmi verilerin çok üstündedir.
2. 24 Ocak kararları meyvesini vermiş; emek sürecinin esnekleşmesiyle birlikte enformel sektör yaygınlaşmış, kayıt-dışı, güvencesiz çalışma, Türkiye işçi sınıfının günümüzde içine düştüğü örgütsüz, tarikatların pençesindeki mecalsiz, bölünmüş halini açıklayan temel öge olmuştur. İşçi sınıfının ana gövdesi bu sektörü besleyen bir kaynağa dönüşmüştür.
3. Gerçekleştirilen seri özelleştirmeler kayıtlı istihdam alanını ayrıca daraltmıştır.
4. Türkiye’nin kapitalist gelişme tarihinde yukarıya doğru *iki büyük kırılma* yaşanmıştır. Bu kırılmaları en çarpıcı biçimde şehirleşme ve kırdan kente göç oranları yansıtır (Şekil 2).¹⁴ Birinci kırılma 1946 Demokrat Parti iktidarıyla başlamış, özellikle tarımın gıda tekellerinin insafına terk edilmesiyle ilkinden daha sert gerçekleşen ikinci kırılma ise 24 Ocak kararlarının uygulamaya sokulmasıyla, 12 Eylül darbesiyle gerçekleşmiştir. İkinci kırılmayla TC tarihinde ilk kez şehirlerde yaşayan nüfus, kırlarda yaşayan nüfusu geçmiş; göç ivme kazanmış; kır –kent ayrımı dünyanın diğer yörelerinde olduğu gibi daha önce hiç olmadığı kadar keskinleşmiştir. Sonuç, ne işsizlik ne de istihdam verilerinde yer bulabilen, gerçekte herbiri işsiz ya da potansiyel işsiz olan *kır ve kent yoksullarıdır*.

• Büyüyor, Ama...

İşçi sınıfının büyümesinin ardındaki gerçeklik, hem “işçi sınıfı küçülüyor” tezlerinin kaynaklandığı temeli, hem de baştan aşağı çelişkiler yumağı olan kapitalist toplumun daralan ufkuna dair önemli ipuçlarını bağrında taşımakta, bu nedenle daha yakından incelenmeyi hak etmektedir.

Kapitalizm geliştikçe emek üretkenliği artmış, emek üretkenliği arttıkça maddi üretim alanında sermayenin dayandığı temel, *canlı-emek* sanayide görece, tarımda mutlak olarak daralmıştır.

Canlı emek sömürsü dışında bir kaynağı olmayan ve sonsuz birikim arzusu içinde yanıp tutuşan sermaye gerek “ihtiyaç olmayan ihtiyaçlar” icat ederek, gerekse toplumsal yaşamın bakir alanlarına el atarak onları metalaştırmış, böylece maddi üretim alanından

¹⁴ TÜİK, *Türkiye İstatistik Yıllığı 2010*, Tablo 3.3 (s.31) ve Grafik 3.2 (s.32).

tasfiye ettiği canlı-emeği, büyüttüğü hizmet sektöründe sömürüye açtığı yeni emek-gücü ile ikame etmiştir.

Bu nedenle işçi sınıfı büyümeye devam etmiş, ama bileşiminde sonuçları sınıf mücadelesine yansıyan ve olanca hızıyla süren önemli bir değişim yaşamıştır. Dünya ortalamalarına bakıldığında tarım işçilerinin sayısında mutlak bir gerileme yaşanırken, sanayi işçileri –gelişmiş kapitalist ülkeler hariç- mutlak olarak artmaya devam etmiştir (Tablo 2).¹⁵

TABLO 2						
İSTİHDAMIN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI (1996-2009)						
	Tarım		Sanayi		Hizmet	
	1996	2009	1996	2009	1996	2009
Dünya	43,1	35	21,4	21,8	35,5	43,2
Gelişmiş Ülkeler +AB	5,2	3,7	28,5	23,4	66,4	72,8

TABLO 3												
ABD ve ÇİN İSTİHDAMIN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI (1980-2008)												
	Tarım				Sanayi				Hizmet			
	1980		2008		1980		2008		1980		2008	
	Toplam (Milyon)	%	Toplam (Milyon)	%	Toplam (Milyon)	%	Toplam (Milyon)	%	Toplam (Milyon)	%	Toplam (Milyon)	%
ABD	3,5	3,6	2,1	1,5	30,5	30,8	28,9	19,9	65	65,7	114	78,6
ÇİN	291	68,6	306	39,7	77	18,2	211	27,2	55	13,1	257	33,2

TABLO 4						
TÜRKİYE'DE İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI (1960-2010)						
	1960	1970	1980	1990	2000	2010
Tarım%	69,8	59,8	53,3	46,8	36	25
Sanayi%	11,1	15,8	20,3	20,2	24	26
Maden	10,1	7,1	6,1	5,2	1,6	1,9
İmalat	59,5	61,5	64,4	70,2	70,3	71,1
Enerji	1,0	1,0	1,4	0,7	1,8	2,8
İnşaat	29,4	30,4	28,1	23,9	26,3	24,2
Hizmet%	17,5	24,3	26,4	33,0	40	49

Gelişmiş kapitalist ülkelerdeki gerilemeyi ucuz emek-gücü deposu ülkelerin genişleyen sanayileri telafi etmesiyle dünya sanayi işçileri son 15 yılda görece yerinde saymıştır. Hızla büyüyen hizmetler kesiminde çalışan işçi sayısı ise hem mutlak, hem de görece olarak artmıştır.

Ancak gelişmenin yönü artan emek üretkenliği, hızlı değişen yaşam tarzı ve yüksek kentleşme oranlarıyla Çin ve Hindistan gibi dünyanın atölyeleri olarak nitelenen ucuz emek-gücü depolarında da hizmetler kesiminin hızla büyüyeceğini, sanayi işçilerinin sayısının görece gerileyeceğini gösteriyor.

Bölüm sonunda yeniden dönmek üzere sürmekte olan kriz ve onunla birlikte sökün eden hegemonya sorunu dolayısıyla adlarını sıkça andığımız iki emperyalist ülkede, ABD ve Çin'de işçi sınıfının bileşiminde 1980 ile 2008 arasında yaşanan değişimi “İnsan anatomisi maymun anatomisinin anahtarı”¹⁶ olduğunu kanıtlayan iyi bir örnek olarak Tablo 3'te¹⁷

¹⁵ ILO, (1996 verileri) 2007 ve (2009 verileri) 2011 Raporları.

¹⁶ K. Marx, *Grundrisse*, Brikim Yayınları, Haziran 1980, s.176-177.

veriyoruz. Türkiye’de 1960-2010 yılları arasında gerçekleşen benzer değişim, giriş bölümünde belirttiğimiz gibi ayrı bir çalışmayı gerektiren çarpıcı sonuçlarıyla Tablo 4’te¹⁸ yer alıyor.

- **Büyüme, Sermayenin Kendi Yazgısına Direnişinin Bir Ürünüdür!**

Buraya kadar aktarılan verilerden hareketle –ayrıntılara üçüncü ve altıncı bölümlerde dönmek üzere- kapitalist gelişmenin işçi sınıfının niceliği ve bileşiminde yarattığı değişimin kimi başat eğilimleri şöyle özetlenebilir:

- ✓ *İşçi sınıfı küçülüyor.* Gelişmiş kapitalist ülkelerden başlayarak, arasına sermayenin geleceklerini gasp ettiği gençleri, ücret ödemedi el koyduğu ev-içi emeği, işsizleri, kent ve kır yoksullarını katarak toplumun ezici çoğunluğunu oluşturacak bir niceliğe erişti. *Büyümeye devam ediyor.*
- ✓ “*İşçi sınıfı küçülüyor*” savı, tarım için doğrudur. Aynı sav, sanayi kesiminde yalnızca gelişmiş kapitalist ülkeler için geçerlidir. Bununla beraber gelişmenin ana yönü, artmaya devam eden emek üretkenliğiyle sanayi işçilerinin sayısının gelişmiş kapitalist ülkelerde olduğu gibi evrensel ölçekte mutlak olarak da *gerileyeceğini* gösteriyor.
- ✓ Sanayi kesimindeki işçilerin gelişmiş kapitalist ülkelerde sayıca gerilemesi ve evrensel ölçekte de gerilemeye devam edeceği öngörüsü maddi üretimin *toplumsal ağırlığını, önemini* azaltmıyor. Aksine eskiye göre daha az sayıda işçinin daha fazla sayıda insanın temel maddi gereksinimlerini karşılıyor olması, onların kapitalist toplumdaki *stratejik konumlarını* artırıyor.¹⁹ Aç ve açık olan bir insan kendisine sunulacak hizmettense, hiç kuşkusuz, öncelikle temel gereksinimlerini gidermeyi seçecektir. Bu nedenle sermaye yönünden ikisi de özdeş olmakla birlikte maddi üretim sürecinde yaratılan artık-değer *birincil*, hizmet sektöründe yaratılansa onun türevi, bu yüzden de *ikincildir*. İlki olmadan ikincisi varoluşunu sürdürmez. Bu fark en belirgin olarak maddi üretimde yoğunlaşmış ekonomilerin pozitif ayrışmasıyla içinden geçtiğimiz kriz döneminde kendisini gösterdi.
- ✓ Sermaye maddi üretim sürecindeki daralan tabanına, azalan kâr oranlarına karşı, ağırlıklı maddi üretimin ucuz emek sömürüsüyle kotarıldığı, *yeni* ve küresel ölçekli bir işbölümünü gerçekleştirdi. Bu doğrultuda, önüne çıkan en önemli fırsatlardan biri, çözülen reel sosyalizmin eski SSCB ülkeleri ve Çin üzerinden dünya emek-gücü pazarına katmış olduğu geniş ve ucuz emek-gücü oldu. Hindistan ve irili ufaklı aynı kategoriye giren diğerleriyle birlikte bu ülkeler dünya maddi üretiminin yükünü taşıyan *dev atölyelere* dönüştüler.

¹⁷ ILO verileri, KILM2009

¹⁸ TÜİK-Yıllık Göstergeler (1923-2009) ve TÜİK-Yıllık Göstergeler (2010)

¹⁹ Bu ağırlık artışı, en iyi iki uç örneğin -ABD’de sanayi işçilerinin mutlak olarak azaldığı, Çin’de hem mutlak, hem de görece olarak arttığı- yer aldığı Tablo 3’teki veriler aynı ülkelerin emek üretkenliği verileriyle birlikte değerlendirildiğinde anlaşılır. 1990 fiyatlarıyla sabitlenmiş satın alma gücü paritesine (SGP) (PPP-İng.) göre, ABD’nin 2008’de emek üretkenliği kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla bazında 65480, Çin’in ise 10375 dolardır (ILO-KILM 2009). Çok kaba bir hesaplama ABD’de mutlak olarak azalmış 28,9 milyon sanayi işçisi yüksek emek üretkenliği nedeniyle neredeyse Çin’in hem mutlak hem de görece artan 211 milyon sanayi işçisi kadar değer ürettiği görülür. Sayısal olarak eşitsiz olan iki güç toplumsal olarak yarattıkları sonuçla eşitlenmiş oluyor.

- ✓ Yeni küresel işbölümüyle birlikte maddi üretim sürecinde ağırlığı artan Çin gibi yeni emperyalist ülkeler *tersine dönen*²⁰ bu yeni bağımlılık sayesinde ki, son krizde gerileyen ABD hegemonyası karşısında kafa tutan, en çok konuşan güçler oldular.
- ✓ Yeni işbölümü, çok ülkeli tekellere, mali oligarşiye, dev atölyelere dönüşen “ulusal” ekonomilere, yani oradaki burjuvaziye, bu işbölümünün yarattığı enerjiyle doğan *yeni emperyalist güçlere* yarararken, bu hamleyi başlatan sermayenin anakaralarında yaşamak zorunda olan emekçilere hiç yaramadı. Bu ekonomilerde genişleyen hizmet sektörüne, “altın yükseliş dönemine” göre emek üretkenliğinde-mutlak artık-değer sömürüsüne yönelişin bir işareti olarak- *düşen* artış oranları eşlik etti (Tablo 5).²¹ Kapitalizmin son bunalımının bütün yükü bu ekonomilerde yaşamak zorunda olan ve önceki evrede kazandıkları mevzileri zorla geri alınan emekçilere yıkıldı.

TABLO 5		
GELİŞMİŞ KAPİTALİST ÜLKELERDE EMEK ÜRETKENLİĞİ ARTIŞ ORANLARI (1950-2008)		
ÜLKE	1950-1980	1980-2008
ABD	172,13	142,8
İNGİLTERE	75,6	28,4
ALMANYA	489,13	43,9
FRANSA	304,0	50,4
JAPONYA	2713,6	97,6

- ✓ 70’li yılların ortalarından başlayan ve en belirgin özelliği emek sürecinin esnekleştirilmesi olan sermayenin yeni birikim rejimi, kendisini görece artık-değer sömürüsünün yanında *ağırlıkla* mutlak artık-değer sömürüsü üzerine kurdu.²² Enformel sektörün yaygınlaşmasının ve neredeyse dünya emek-gücünün yarısını kaplamasının nedeni budur.
- ✓ Sermaye enformel sektörde istihdam etmek üzere gereksinim duyduğu emek-gücünü biri daha önce yeni küresel işbölümünde zikredilen ucuz emek pazarları olmak üzere üç kaynaktan sağladı. Diğer iki kaynağı ev-içi emeğin tasfiyesiyle kadınlar ve özellikle kapitalist gelişmenin geriden geldiği ülkelerde kırlardan kentlere devam eden göçle proleterleşen yoksul köylü yığınları oluşturdu. *Kent yoksulları* bu üç kaynağın ortak ürünüdür ve yalnızca gelişmekte olan kapitalist ülke kentlerine özgü değildir. Daha düşük yoğunlukta olsalar da *Tottenham*’da olduğu gibi sesleri gelişmiş kapitalist ülke kentlerinden de duyulmaktadır.
- ✓ Sermaye son altmış yılda tarihteki en yüksek şehirleşme hızını (1950’de %28,8’den, 2010’da % 50,5’e)²³ gerçekleştirdi. Tıpkı küresel iklim değişikliğinde olduğu gibi kır-

²⁰ Gerek çok ülkeli şirketlerin küresel meta zincirlerinde ucuz emek-gücü girdisinin vazgeçilmez bir yer kazanması, gerekse maddi üretimin insanlar için öncelikli gereksinimleri karşılama nedeniyle oluşan ve önceki merkez-çevre bağımlılığına göre tersine bir bağımlılık.

²¹ ABD İşgücü İstatistikleri Ofisi (BLS) [ftp://ftp.bls.gov/pub/suppl/prod4.prodsuppt03.txt](http://ftp.bls.gov/pub/suppl/prod4.prodsuppt03.txt) Erişim:11 Eylül 2011 Pazar.

²² Mutlak artık-değer ve görece (nispi) artık-değer kavramlarını Marx şöyle tanımlıyor: “İşgününün uzatılmasıyla üretilen artık-değere, ben, **mutlak artık-değer** diyorum. Buna karşılık, gerekli emek-zamanının kısaltılması ve bunun sonucu, işgününün iki kısmının uzunluklarındaki değişiklikten doğan artık-değere, **nispi artık-değer** diyorum.” K. Marx, *Kapital Cilt I*, Sol Yayınları, Ekim 1986, s.329.

²³ Birleşmiş Milletler, *Dünya Şehirleşme Beklentileri*, 2009 Revizyonu, <http://esa.un.org/wup2009/unup/> Erişim: 11 Eylül 2011, Pazar.

kent ayrışmasında da *geri dönülmez* bir zirveye doğru koşuyor.²⁴ 2030’da dünyanın şehirlerinde nüfusun %60’ının yaşayacağı öngörülüyor.²⁵

- ✓ Dünya ticaretinin kuralsızlaştırılmasıyla tarım evrensel ölçekte gıda tekellerinin tam kontrolüne geçerek küçük topraklı köylü işletmesi görece özerk, az çok kendine yeter ekonomik bir birim olmaktan çıktı. Toprak küçük köylünün ve aile-içi ücretsiz emeğin artık-değerine *doğrudan el koymanın* bir aracı oldu. Küçük topraklı köylü ailesi bu konumuyla, geçici tarım işçilerinin yanında *kır ve kent yoksullarını* besleyen, sürekli eriyen bir kaynağa dönüştü.

İşçi sınıfının çoğalıyor, bileşiminin değişiyor olması, salt sayıların grafiklerin yansıttığı ile yetinildiğinde kolaylıkla ileriye doğru sağlıklı bir gelişmenin işareti olarak algılanabilir. Oysa gerçek farklıdır. İşçi sınıfında yaşanan bu değişim, kapitalizmin gelip dayandığı tarihsel sınıra sermayenin *içgüdüsel* tepkisinin bir ürünüdür. *İleriye doğru gidemeyen sermaye*, nostaljik bir manevra ile *geriye sıçramış* üretim sürecinde hiçbir dönem terk etmediği geleneksel sömürü yöntemlerini *daha yaygın* kullanır olmuştur. Liberal özlem ve söylemlerin aksine günümüzde sermayenin koyulaşan gericiliğinin temeli, kapitalizmin giderek görünürlük kazanan *tarihsel sınırdır*. Son krizi diğerlerinden *farklı* kılan da aynı gerçekliktir.

Veriler, kapitalizmin emek sürecini esnekleştirmede epeyce yol aldığını, enformel sektörü toplam emek-gücünün neredeyse yarısını kapsayacak ölçüde yaymış olduğunu gösteriyor.

Tablonun vahametinden, yetmişlerin ortasından bu yana girdiği bunalımda düşen kâr oranlarının kapitalizmin üzerinde yarattığı basıncın ne kadar güçlü olduğu anlaşılıyor. Günümüz dünyasında işçi sınıfına mensup her iki kişiden biri, tıpkı kapitalizmin ilk günlerinde olduğu gibi, *ilkel* (ilk değil!)²⁶ birikim koşullarında kuralsız, vahşi bir sömürü altında, sosyal güvenceden yoksun çalışmaya zorlanmaktadır.

²⁴ “Tarım-dışı nüfusa oranla tarımsal nüfusu sürekli olarak azaltmak, kapitalist üretimin niteliğinde vardır, çünkü sanayide (dar anlamda) değişmeyen sermayenin değişen sermayeye göre artışı, değişen sermayede, nispi bir azalma olsa da, mutlak bir artışla birarada gider; öte yandan, tarımda, belirli bir toprak parçasından yararlanmak için gerekli olan değişen sermaye mutlak olarak azalır; böylece, bu, ancak yeni toprakların ekime açılması ölçüsünde artabilir, ama bu da, gene, önkoşul olarak, tarım-dışı nüfusta daha da fazla bir büyümeyi gerektirir.” K. Marx, *Kapital Cilt III*, age, s.563.

²⁵ BM, *Dünya Şehirleşme Beklentileri*, agy.

²⁶ Günümüzde devam eden biçimine daha çok yakıştığı ve tarihsel sınırlarına yaklaştıkça sermayenin verdiği içgüdüsel tepkinin gerici karakterini anlatırken bizleri zahmetten kurtardığı için *ilkel* sıfatını günümüzde kullanmayı, tarihsel olarak yaşanmış dönemi ise *ilk* olarak nitelemeyi seçtik. Sürecin özü mülksüzleştirme olduğu için Marx o dönem “*ilkel birikim*”i de kullanmakla birlikte, daha doğru deyim “*ilkel mülksüzleştirme*” olduğunu yazmıştır. K. Marx, *Ücret, Fiyat ve Kâr*, Sol Yayınları, Ankara 1999, s.43.

III

SERMAYE EGEMENLİĞİNDE EMEĞİN YABANCILAŞMA SERÜVENİ

- “*Sermaye Ölü Emektir, Vampir Gibi Canlı Emeği Emmekle Yaşayabilir!*”²⁷

Sermaye *yabancılaştırmış* ölü emektir. *Salt ekonomik* değil, toplumun tümüne yayılan, gizli-açık zora dayanan,²⁸ metalar dolayımıyla insanlar arasında kurulan *toplumsal* bir ilişkidir.

Toplumsal yaşamı kuşatan bu niteliğinden ötürüdür ki tarihte *işbölümü* ile başlayan insanın *yabancılaştırma* serüveni, sermaye boyunduruğu altında öncesine göre kıyaslanmayacak ölçüde ivmelenmiş, sonuçlarıyla doğayı ve tüm canlı yaşamı tehdit eden bir düzeye erişmiştir.²⁹

Ötesi yok!

Kapitalizm, sınıflı toplumların *son* durağıdır. Kaybettiği *özgürlüğün* izini süren insanın önündeki son engel, *sonsuz birikim*³⁰ arayışındaki sermaye ile savaşa tuttuğu *son* muharebe alanıdır.

Ya sermayeyi alt eden insan *özgürlüğüne yeniden* kavuşarak bütün savaşların kaynağını sonsuza değin kurutacak;

Ya da yaşayan bir ölü olan sermaye insanı ve doğayı kendisine benzeterек yok edecek, savaşacak ne insan ne de sermaye kalacaktır.

Kazanmak; o yüzden de gün 24 saat soluduğumuz havaya kadar bizi kuşatan hasmımızı tanımak, gizlerini çözmek zorundayız!

Bunun için sermayenin nabzının attığı, devleti hizmetine koşup sürekliliğini zor kullanarak sağladığı, sıklıkla “*kapısında, "işi olmayan giremez!" levhası ile bizi karşılayan, gizli kapaklı üretim alanına*”³¹ yani *emek sürecine* girmeliyiz.

Sınıf mücadelesinde burjuvazinin geliştirdiği saldırıların *iç yüzünü* ve emeğin kapitalist toplumda günümüze kadar geçirdiği yabancılaştırma serüveninin *sonuçlarını* en iyi emek sürecinde yaşanan değişimin izini sürerek anlayabiliriz.

Sınıf bilincinin filizlendiği o bereketli *tarlayı* daha yakından tanımak;

Başlarken *neyi kaybettiğimizi* görmek ve geri kazanmak;

Sınıf mücadelesini ikiye bölen o *mistik şalı* sermayenin üzerinden çekip almak;

²⁷ K. Marx, *Kapital Cilt I*, age, s.247.

²⁸ Gizli zor, ekonomik-zor; açık zor, ekonomi-dışı zor yani devlettir. Ekonomi alanı-siyaset alanı ayrımı başlığında dönüp yeniden değineceğiz. Bu iki zor birbirini tamamlar ve aslanan E.M. Wood’un da belirttiği gibi ekonomi-dışı zor, yani devlettir. Çünkü “*Ekonomi-dışı zor açıkça, ekonomik zorun devamı için gereklidir.*” E.M. Wood, *Sermayenin İmparatorluğu*, Epos Yayınları, Şubat 2006, s.16.

²⁹ İnsanın tükenişi ile doğanın yıkımı arasındaki doğrudan bağ için ekolojik mücadeleyi konu aldığımız kolektif üretime, “*Ya Ölü Yıldızlara hayatı Götüreceğiz! Ya Dünyamıza İnecek Ölüm!*”e bakınız. (*Söz ve Eylem* dergisi, sayı 3, Ağustos 2011, s.23-45.)

³⁰ Sermayenin sonsuz birikim hırsını formüleştiren klasik ekonomi politiğin “*birikim için birikim*” “*üretim için üretim*” formüllerini onaylayan Marx, aynı olguyu veciz bir ifadeyle şöyle özetlemiştir: “*Biriktir, biriktir! Musa da bu, peygamberler de bu!*” K. Marx, age, s.612.

³¹ Age, s.191.

Burjuvazinin *her saldırısının* aynı zamanda içinde bizler için de *bir fırsat* taşıdığını göstermek;

Ve nihayet üzerimize doğrultulan silahı *tersine çevirmek* için **oraya girmeliyiz!**

- **Kapitalist Toplum Emek Sürecini Değer Yaratma Aracına Dönüştürdü**

Emek süreci doğanın dayattığı zorunlu, bütün toplumlarda ortak bir koşuldur. İnsanlar emek sürecinde iş araçları marifetiyle *üretken emek* harcayarak doğal ya da bir başka emek sürecinin ürünü olan ham ve yardımcı maddeleri, gereksinimlerini karşılayacak *kullanım değerlerine* dönüştürürler. Burada tüketilen emek en genel anlamıyla, kullanım değerlerinde cisimleşen *yararlı emektir*.

Kapitalist toplumda, emek sürecinin *sahibi* kapitalisttir. Emek süreci değer üretme süreci ile birleşerek kapitalist üretim sürecini oluşturur. Bu süreçte üretilen ürün, kullanım değeri ile değişim değerinin dolaysız olarak kendisinde birleştiği *metadır*.

Kapitalist üretimin amacı, üretim sürecine üretim araçları³² ve emek-gücü³³ olarak giren sermayenin karşılığı ödenmemiş *artık-değere* el koyarak süreç sonunda *büyüyerek* çıkmasını sağlamaktır. Emek süreci de artık-değer yaratmanın *aracına* dönüşmüştür. Üretken emeğin kapsamı kapitalizm öncesine göre *daralmış*, artık-değer üreten emekle sınırlanmıştır.

Öte yandan ürünün bireyin ürünü olmaktan çıkarak toplumsal nitelik kazanması, *kolektif emekçinin* ürününe dönüşmesi ve giderek toplumsal yaşamın bakir alanlarının metalaştırılmasıyla, artık-değer üretimini konu edinen hizmet sektörü genişlemiştir. Bu gelişmeyle üretken işçi kavramının kapitalist toplumda kullanıldığı biçimiyle kapsamı maddi üretim alanının *dışına taşmıştır*.

Emek-gücünün karşılığını sermaye ile mübadele ederek alan ve artık-değer üreten emekçi *üretken emekçidir*. Bu durumda emek-gücünü sermaye ile mübadele etmesine karşın, artık-değer üretmeyen, üretilmiş artık-değeri yeniden paylaşan bankacılık, sigorta, reklam vb. hizmet sektöründe çalışan emekçiler *üretken olmayan emekçidir*.

Devlet işletmelerinde çalışan işçiler hem artık-değer ürettikleri, hem de emek-güçlerinin karşılığı işletmenin sermayesinden karşılandığı için üretken emekçidir. Kamu hizmeti üreten ve emek-gücünün karşılığı kamu gelirinden karşılanan memurlar ise *üretken olmayan emekçi* kategorisine girerler.

Toplam iş gününün içinde ama emek-gücünün yenilenmesi için gerekli zamanın dışında kalan artı-zamanlarına el konan, dolayısıyla sermaye tarafından sömürülen her iki emekçi kategorisi yönünden yukarıda anlatılan ayrımın bir önemi yoktur.

Her iki kesim de –yüksek sivil, asker bürokratlardan, din adamlarından oluşan devletin “*eski sahipleri*”³⁴ hariç- işçi sınıfının üyesidir.

³² Sermayenin *değişmeyen* bölümüdür. Üretim sürecine, makineler, binalar, altyapı vb. olarak giren, değişmeden çıkan, ürüne yalnızca kendi değerinin kullanım ömrü ile orantılı, aşınma payı olarak bilinen bir parçasını katan *sabit sermaye* ile ham ve yardımcı maddeler olarak giren, içerdikleri bütün değeri yeni ürüne katarak sonunda bir başka metaya dönüşen *döner sermayeden* oluşur.

³³ Üretim sürecinde, kendisine ödenmiş ücret (*değişen sermaye*) karşılığı değer (zorunlu emek) yanında karşılığı ödenmemiş yeni bir değer (artık-değer) yaratarak ürüne geçiren kol ve kafa emeği kapasitesinden oluşur.

³⁴ K. Marx, *Artı-Değer Teorileri Birinci Kitap*, Sol Yayınları, Kasım 1998, s.285.

Sermayenin gizemselliğini artıracığı, üretim sürecini kapitalizme özgü kılan artık-değer üretiminin üzerini örteceği için, üretken emekçi ile üretken olmayan emekçi arasındaki farkın silinmesi yalnızca sermayenin işine gelir.³⁵

Bu nedenle bu ayırım sınıf mücadelesi yönünden gerçek karşılığını, sermayeye gizlenmek istenen artık-değer üretimi ve sömürünün sergilenmesinde oynadığı rolde bulur.

Emek sürecinin artık-değer üretme amacının bir aracına dönüşmesiyle işçi emek sürecinin mutlak, *en temel ögesi*, emek-gücünün sermaye ile değişimi de kapitalist üretimin *temeli* olur. Canlı-emek, artık-değerin biricik kaynağı olduğu için “*en yüce değer*” mertebesine yükseltilip kutsanırken, ücretli emekçi de kapitalist üretimin vazgeçilmez koşulu olarak *ebedileşir*.

Ama bu gerçeklikle yaman bir çelişki yaşayan çağımızın *Meneniusleri*³⁶ bir yandan sermayelerini büyütme peşinde giriştikleri yatırımları şişinerek “*yeni ekmek kapısı açıyoruz*” demagogileriyle topluma sunarken, bir yandan da emek üretkenliği yüksek en yeni teknolojiler edinmeye, var güçleriyle işçilerden kurtulmaya çalışırlar.

Sermayeyi tarihsel sınırına sürükleyen de onun bu *dermansız* çelişkisidir.

Sermaye devinimini farklı sermayelerin birbirleriyle girdiği rekabetle sürdürebilir. Bu rekabet, her kapitalistin kendi ürününü o ürün için *toplumsal olarak gerekli emek-zamanının*³⁷ altında bir süre içinde üretme telaş ve gayreti olarak yansır.

Kapitalistler ancak böyle yaparak sermayelerini koruyup büyütebileceklerini, kendi varlıklarını sürdürebileceklerini iyi bilirler. Değilse sermayeleri başka sermayelerce yutulur; cebinde taşıdığı³⁸ toplumsal gücünü ve toplumla bağını kaybeden kapitalist için *ne yer ne de yâr kalır!*

Bu ölümcül koşul kapitalisti, bir yandan el koyduğu artık-değeri *artırmanın* türlü çeşit yollarını aramaya iter, bir yandan da üretilen metanın toplumsal olarak gerekenden fazla emek içermemesi için en temel öge işçiden başlayarak emek sürecinin üzerinde tam bir *denetim* kurmaya zorlar.

İşyerleri ile kışlaların benzerliği bu zorunluluktan ötürüdür. Her iş yerinde bireysel kapitalistin ya da -şimdilerde daha fazla olduğu gibi- onun vekillerinin komutanlığında, bir *askeri müfreze* işçileri denetlemekle görevlendirilir.

Bilim ve bilim insanları da aynı amaca seferber edilir; bilim teknolojinin, teknoloji de canlı emekten daha fazla artık-değer sızdırma amacının hizmetine koşular!

³⁵ “*Bu durum, aynı zamanda, kapitalizm savunucularına da üretken işçiyi, (o da bir ücretli-emekçi olduğu için) hizmetinin karşılığında (yani kullanım-değeri olarak emeğinin karşılığında) para alan bir işçiye dönüştürme şansı veriyor. Bu, onların, ‘üretken işçi’nin ve kapitalist üretimin özgül niteliklerini görmezden gelmelerini kolaylaştırıyor; kapitalist üretimin özgül niteliklerinin, yani artık-değer üretiminin, sermayenin kendi değerini genişletmesinin ve canlı emeğin de bu genişletmenin basit bir aracı oluşunun üstünü örtüyorlar.*” K. Marx, *Kapital’e Ek Dolaysız Üretim Sürecinin Sonuçları*, age, s.109-110.

³⁶ *Menenius Agrippa*, İÖ. 5. yüzyıl başlarında ayaklanan plebleri diğer organların mide olmadan yaşayamayacağı, bu yüzden de mideye karşı ayaklanmalarının yanlış olduğu hikâyesi ile ikna ettiği söylenen Romalı patrisyen.

³⁷ “*Toplumsal olarak gerekli emek-zamanı, bir malı, normal üretim koşulları altında, o sıradaki ortalama hüner derecesi ve yoğunluğu ile elde edebilmek için gerekli zamandır.*” K. Marx, *Kapital Cilt I*, age, s.53.

³⁸ K. Marx, *Grundrisse*, age, s.228-229.

Her geliştirilen teknoloji, üretilen makine ve teknik elbirliği yöntemi *aynı zamanda* emek süreci üzerinde *tam denetimi* sağlamalı, işçilerin olası kolektif birliğini henüz *oluşmadan* dağıtmalıdır.

Öncesine göre, birim zamanda emekçiden daha fazla artık-değer sağlıyor mu?

İşçi üzerinde daha fazla kontrol olanağı veriyor mu?

Yalnızca bu iki soruya olumlu yanıt veren makineler ve elbirliği yöntemleri üretim sürecine giriş vizesi alabilirler.³⁹

Emekçiyi *dik başlılığa* sevk edecek ayrıcalıklı hiçbir meslek, zanaat, beceriye ödün verilmez. Yeni teknolojilerin üretilmesi, uygulanması adına bir süreliğine göz yumulsa bile, her yeni mesleğin *halesi*⁴⁰ vakit geçirmeksizin sökülür.

Kapitalizm, üretici güçlerin gelişmesini *en* ileri teknoloji ve *en* gelişkin makinelerle işte böyle *engeller*.

Çelişkili gibi görünüyor, ama değil!

Çünkü ancak böyle yaparak en mükemmel üretici gücü, yani *gelecek korkusuyla yaşamaya mahkûm ettiği* insanı, kendisine ve doğaya *yabancılaştırır*. Onu kapitalist üretim sürecine dâhil olan diğer nesnelere farksız, sıradan bir üretim faktörüne, “*duvardaki herhangi bir tuğla*”⁴¹ konumuna indirger.

Üstelik bunu tam da tersini mümkün kılan olanakların doğduğu, sınıfsız sömürsüz bir dünyanın toplumsal ufukta kendisini görünür kıldığı bir zamanda, sermayenin doyumsuz birikim tutkusunu sürdürebilmek adına sergilediği koyu bir gericilikle, tarihin derinliklerinden bugüne taşıdığı ve büyüttüğü korkulara sığınarak yapar!

Kanıt mı istiyorsunuz?

O halde, önce çevrenize sonra kendinize bakın ve şu soruya yanıt arayın:

Kaç şanslı kişi, hayatının varoluşunun basit bir aracına⁴² dönüşmesinin önüne geçebilmiştir?

Daha yalın olsun:

Kim “*durmadan içimizi kemiren o kurt, o yarın, gelecek ay, gelecek yıl ne olacağımız kaygısı, yaşlanınca ne olacağımız, çocuklarımız, çocuklarımızın çocuklarının ne olacağı kaygısı*”⁴³ duymadan, yalnızca kendisine ait olan bir hayatı yaşayabiliyor?

³⁹ “Kapitalist üretim, emek sürecinin koşullarını, bireysel bağımsız işçinin elinden koparıp alır ve onları, işçiyi kontrol eden, işçiye yabancı güçler olarak geliştirir.” K. Marx, *Kapital’e Ek*, age, s.126.

⁴⁰ Yeni değil, burjuvazinin sabıkası manifesto ile sabittir: “Burjuvazi, şimdiye dek saygı duyulan ve saygılı bir korkuyla bakılan bütün mesleklerin halelerini söküp attı. Doktoru, avukatı, rahibi, şairi, bilim adamını kendi ücretli emekçisi durumuna getirdi.” K. Marx-F. Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, age, s.119.

⁴¹ “Another Brick In The Wall” Pink Floyd.

⁴² “insan... bilinçli bir varlıktır, yani, kendi hayatı insan için bir nesnedir. Yalnız bundan ötürü etkinliği özgür bir etkinliktir. Yabancılaşmış emek bu ilişkiyi ters çevirir, öyle ki insan bilinçli bir varlık olduğu için kendi hayat etkinliğini, öz varlığını, **varoluşu** için basit bir araç yapar.” K. Marx, *1844 Felsefe Yazıları*, age, s.79-80.

⁴³ Burjuvazi, bayrağına yazdığı *Liberté! Egalité! Fraternité!* (Özgürlük! Eşitlik! Kardeşlik!) vaadi ile -o zaman “*baldiri çıplak*” olarak anılan- proleterleri kendi askeri olarak savaşa koşmuş, 1789 Fransız İhtilalini öyle başarmıştı. Bu başarıdaki en büyük etken ayaklanan emekçi yığınların gelecek

Toplumun kahir ekseriyetle vereceği olumsuz **yanıt**;

İnsanın tükenişine, sermayenin geriletip içine düşürdüğü biçare konumuna aradığımız **o kanıttır!**

- **Kapitalizmde Sınıf Mücadelesinin Özü: Artık-Değer Üzerindeki Çekişme**

Daha fazla artık-değer sızdırmanın bütün yöntemleri ve işçiler üzerinde kurulmaya çalışılan denetim, nihayetinde işçilerin artı-zamanını daha fazla uzatmak ve üretilen artık-değere sorunsuz el koyabilmek içindir.

Ama sermayenin bugüne değin bulduğu hiçbir yöntem onu tatmin etmedi. Çünkü emek sürecinde kendi adına yaptığı her hamle aynı zamanda işçi sınıfının olası karşı hamlesine de yeni bir olanak sunuyordu. Böylece sermaye bir sorunun hakkından gelirken daima kendisi için yeni bir sorunun ebeliğini yapmak zorunda kaldı.

Bu yüzden kapitalist topluma devrolan *sınıf mücadelesi*, özünü artık-değer üzerindeki çekişmenin oluşturduğu, işçi sınıfının üretim zamanından, kapitalistin işçinin serbest zamandan *kendi* hanesine yazmaya çalıştığı, bir tarafında *ezeli* özgürlük arayışının temsil edildiği, diğer tarafta sermayenin *ebedi* birikim hırsının insan kisvesine büründüğü bir kavgaya dönüşerek devam etti.

Kapitalizm geliştikçe özü aynı kalmakla birlikte, kavga değişik biçimler aldı. Bu değişim emek sürecine *manifaktür*, *makineleşme* ve günümüzde aldığı biçimiyle *esnek üretim* adını verdiğimiz, emeğin yabancılaşmasının kazandığı düzeyle birbirinden farklılaşan evreler olarak yansıdı.

Bu evrelerin başını, kapitalizmin bir sistem olarak tarih sahnesinde boy gösterebilmesi için gerekli maddi koşulları hazırlayarak, “*mülkiyet hırsızlıktır*”⁴⁴ deyişinin doğrulandığı ve tarihsel olarak belgelendiği *ilk sermaye birikimi* dönemi çektii.

- **İlk Sermaye Birikimi**

İlk birikim feodalizmin çözülmesi ve kapitalist öğelerin serbest kalmasıyla başladı.⁴⁵

korkusundan kurtulma özlemiydi. Öyle ki aynı özlem komünizm düşüncesinin atası olan ve yeri geldiğinde burjuva jakobenlere karşı da ilkelerini korkusuzca, ödün vermeden savunmasını bilen büyük devrimci Babeuf’un sözlerine şöyle yansımıştı: “*Bu yeni devletle neler neler kalkmayacak ortadan: Sınırlar, çitler, duvarlar, kapı kilitleri, kavgalar, davalar, hırsızlık, adam öldürmeler, bütün cinayetler; mahkemeler, cezaevleri, idam sehpaları, işkenceler, bütün bu belaların yarattığı umutsuzluk; kıskançlık, gözü doymazlık, kendini beğenmişlik, aldatmacalar, iki yüzlülükler ve bütün ahlaksızlıklar ve hele, belaların belası, durmadan içimizi kemiren o kurt, o yarım, gelecek ay, gelecek yıl ne olacağımız kaygısı, yaşlanınca ne olacağımız, çocuklarımız, çocuklarımızın çocuklarının ne olacağı kaygısı.*” Gracchus Babeuf, Le Tribun du peuple, 1795, “*Devrim Yazıları*” içinde, Belge Yayınları, Vedat Günyol, Temmuz 1989, s.311, (vurgu bana ait). Bugün, aradan iki asır geçtikten sonra, burjuvazinin -bırakalım bayrağına yazdıklarının yanından geçmeyi- en büyük başarısı(!) iktidarının en büyük güvencesi olarak gördüğü, bu nedenle bilinçli olarak yığınlar üzerinde pekiştirip sürdürdüğü *gelecek korkusu* olmuştur!

⁴⁴ Proudhon’un “*Mülkiyet Nedir?*” isimli eserinde aynı soruya verdiği yanıt.

⁴⁵ Marx, ilk birikimi 14. yüzyıla kadar geriden başlatmasına karşın, sürecin 16. yüzyılda belirgin kapitalist bir nitelik kazandığını yazar: “*Hem ücretli-emekçiyi, hem kapitalisti doğuran gelişmenin çıkış noktası, emekçinin köleleşmesiydi. Bu ilerleme, kölelik biçiminde bir değişimdir, feodal sömürünün kapitalist sömürüye dönüşmesidir. Bu gidişi anlamak için, çok gerilere dönmemiz gerekmez. Kapitalist üretimin ilk başlangıcına, daha 14. ya da 15. yüzyılda, dağınık olarak bazı Akdeniz kentlerinde rastlamamıza karşın, kapitalist dönemin başlangıcı 16. yüzyıldır. Bu üretim*

Tefecilik ve ticaret yoluyla biriken servetin, sömürgeci yöntemlerle yağmalanan altın ve gümüşün sanayi sermayesine dönüşmesinin önündeki hukuksal engel, feodalizmin ve kentlerde lonca örgütlenmesinin çözülmesiyle ortadan kalktı.

Kapitalist üretim tarzının kesintiye uğramadan kendisini yeniden üretebilmesi için emeğin koşulları -üretim araçları- ile doğrudan üreticinin *dolaysız birliğinin* parçalanması, emeğin ücretli emeğe, üretim araçlarının da sermaye dönüşmesi ve bu dönüşümün sürekliliğinin sağlanması zorunluydu.

Bu parçalanmanın başlayıp zor kullanımı eşliğinde yoğun olarak yaşandığı, temelini ağırlıkla tarımsal üreticilerin *mülksüzleştirilmesinin* oluşturduğu ve yaşanan proleterleşme süreciyle birlikte *kır-kent ayrışmasının* da hız kazandığı tarihsel dönem *sermayenin ilk birikim dönemi*dir.⁴⁶

Süreci ilk başlatanlar köyün ortak mülküne el koyarak varlığını feodalizm bünyesinde sürdürmekte olan komünal mülkiyeti tasfiye eden, köylüleri zorla topraklarından kopararak ekilebilir toprakları meralara çeviren feodal beylerdir.

Kiliseye karşı reform hareketi süregelen mülksüzleştirmeye hız kattı. Kilise topraklarının el konup yağmalanması bu toprakları kiralayan küçük çiftçilerin, kapatılan manastırlarda barınan kimsesizlerin proleterleşmesine yol açtı.

Mülksüzleştirmeyi ivmelendiren bir başka öge, ayak uyduramayan küçük zanaatkârın ve lonca sisteminin tasfiyesini hızlandıran serbest rekabet oldu.

Proleterleşmenin hızlanmasıyla sayıları artan işçileri o dönemin manifaktür kapitalizmi aynı hızla işbaşı yaptırılmayınca kentlere sürülen yığınlar yaşamlarını sürdürürebilmek için dilencilığe, hırsızlığa yöneldiler. *Serserileştiler*.⁴⁷

Serseriliği şiddet uygulayarak yok etmeyi amaçlayan kanlı yasalar bu dönem çıkarıldı ve sermayenin *“tepeden tırnağa her gözeneğinden kan ve pislik damlayarak”*⁴⁸ doğuşunun belgeleri olarak tarihe geçti.

Feodalizmin son döneminde bireysel şiddetin aracı olduğu mülksüzleştirme, daha sonra uygulanan zorun burjuva parlamentoların marifetiyle aldığı yasal biçimler altında 18. yüzyıl boyunca sürdü.

Burjuvazinin yükseliş döneminde sürecin asıl ögesi ücretlerin ve işgününün devlet zoruyla burjuvazi lehine düzenlenmesi olmakla birlikte devletin rolü sadece bu tür düzenlemeler yapmak ve zor uygulamakla sınırlı kalmadı.

tarzının belirlediği yerlerde, serflik çoktan ortadan kaldırıldığı gibi, ortaçağın en yüksek ilerlemesi olan bağımsız kentlerin varlığı da, çoktan yokolma yoluna girmişti.” K. Marx, *Kapital Cilt I*, age, s.732.

⁴⁶ Marx, *“Ücret, Fiyat ve Kâr”*da doğrusunun *ilkel mülksüzleştirme* olduğunu belirtmekle birlikte *Kapital*’de ve diğer eserlerinde aynı dönem için *ilkel birikim* deyimini kullanmıştır: *“Kapitalist sistem, emekçilerin, emeklerini gerçekleştirebilecekleri araçlar üzerinde her türlü mülkiyet hakkından tamamen ayrılmış ve kopmuş olmalarını öngörür. Kapitalist üretim, ayakları üzerinde doğrulur doğrulmaz, yalnız bu ayrılığı sürdürmekle kalmaz, bunu gitgide artan boyutta yeniden-üretir de. Bu nedenle, kapitalist sistemin yolunu açan süreç, emekçinin elinden üretim araçlarının sahipliğini alan süreçten başkası olamaz; bu süreç, bir yandan toplumsal geçim araçlarını sermayeye dönüştürür, öte yandan, doğrudan üreticileri ücretli emekçilere dönüştürür. İlkel birikim denilen şey, bu nedenle, üreticiyi üretim araçlarından ayıran tarihsel süreçten başka bir şey değildir. İlkel olarak görünür, çünkü sermaye ve buna uygun düşen üretim tarzının tarih-öncesi aşamasını oluşturur.”* Age, s.731.

⁴⁷ Serseri: Belli bir işi ve yeri olmayan başıboş (kimse). Dil Derneği, *Türkçe Sözlük*, Ekim 1999.

⁴⁸ K. Marx, age, s.779.

Devlet, kamusal borçlanmanın⁴⁹ ilk sermaye birikiminin en önemli kaldıraçlardan birine dönüşmesine de aracılık etti. Aşırı kamusal borçlanma, beraberinde günümüzde halen egemenliğini sürdüren modern vergilendirme sistemini yarattı.

Vergilendirmenin işlevi sermaye birikimi adına yapılan borçlanmanın yükünün halkın sırtına yıkılmasından ibaret değildir. O günümüzde de olduğu gibi daima işçileri uysallaştırmanın ve işten başını kaldırmadan sürekli çalışmaya tutsak etmenin gizli araçlarından biri oldu. Aşırı vergilendirme işte bu nedenle kapitalist toplumlarda “*bir raslantı olmaktan çok, bir ilkedir.*”⁵⁰

Nihayet, korumacılık ve gümrükler ilk sermaye birikiminde uygulamaya sokulan yapay⁵¹ araçlar olarak azalan etkilerine rağmen günümüze değin varlıklarını korudu.

İlk birikim süreciyle hem emeğin koşulları –üretim araçları- hem de bizzat emeğin kendisi, onu boyunduruğu altına almak isteyen yabancı bir güç,⁵² sermaye olarak ayrıldığı doğrudan üreticinin karşısına dikildi. İnsanın kendi emeğine yabancılaşmasının kazandığı bu yeni ivme ile yabancılaşma sürecinde *tarihsel bir eşik aşıldı.*

Kır-kent farklılaşmasıyla toprağın yoksullaşması ve erozyonu da kapitalist gelişim boyunca hiç terk etmediği rotaya bu dönem girdi.

İnsanın kendine ve doğaya yabancılaşması⁵³ dizginlerinden boşalmaya kapitalizmin tarihsel temelini atıldığı ilk birikim döneminde başladı.

• **Emeğin Sermayeye Biçimsel Baş Eğişi; Manifaktür**

Emekle, emek süreci koşulları arasındaki doğrudan birliğin parçalanmasıyla sermayenin sonraki tüm çabası, emeği önce *biçimsel*, daha sonra da *mutlak* tabiiyeti altına almak oldu.⁵⁴ *Manifaktür döneminde⁵⁵* sermayenin emek süreci üzerinde kurduğu denetim emeğin sermayeye biçimsel tabiiyetinin iyi bir örneğidir.

⁴⁹ “Kamusal borçlanma, ilkel birikimin en güçlü kaldıraçlarından birisi halini alır. Bir büyüücü değneğinin dokunması gibi, kısır paraya üreme gücünü kazandırır ve onu sermayeye çevirir ve bunu, sanayide ve hatta tefecilikte kullanıldığında bile kaçınılmaz olan zahmet ve tehlikelerle karşı karşıya bırakmaksızın yapar.” Age, s.773.

⁵⁰ Age, s.775.

⁵¹ Agy.

⁵² Sermaye birikiminin özü, insanın yabancılaştığı kendi ürününün onu yönetmesinden ibarettir. Marx’ın din benzetmesi bu yabancılaşmayı oldukça iyi açıklar: “*Tıpkı bir dinde insanın kendi beyninin ürünü olan şeylerin yönetimine girmesi gibi, kapitalist üretimde de, insanoğlu, kendi elinden çıkma ürünler tarafından yönetilir.*” Age, s.638.

⁵³ İnsanın doğaya yabancılaşması, onun doğayla girdiği zorunlu metabolik ilişkiyi sürdürdüğü doğal koşullarla olan birliğin parçalanmasıdır. Marx bu ayrılmanın ilk kez tam anlamıyla ücretli emek-sermaye ilişkisiyle kendisini ortaya koyduğunu yazmıştır: “*Açıklanması gereken, ya da tarihi bir sürecin sonucu olan şey, canlı ve eylemli insanın doğa ile metabolik alışverişinin ve dolayısıyla doğayı mülk edinişinin doğal, inorganik koşullarıyla birlik halinde olması değildir –açıklanması gereken, eylemli insanla, bu insanın varlığının inorganik koşullarının birbirinden ayrılmasıdır ve bu ayrılış, bu kopuş, tam anlamıyla ilk kez ücretli emek-sermaye ilişkisinde vazedilmiştir.*” K. Marx, *Grundrisse*, age, s.548.

⁵⁴ Marx, emeğin sermayeye biçimsel ve mutlak tabiiyetini şu özlü formülle birbirinden ayırır: “*Eğer mutlak artık-değer emeğin sermayeye biçimsel tabiiyetinin maddi ifadesiyse, görece artık-değer üretimi de gerçek tabiiyetinin ifadesi olarak görülebilir.*” (*Kapital’e Ek Dolaysız Üretim Sürecinin Sonuçları*, age, s.90.) Buradan hareketle manifaktürü, kapitalist üretim sürecinde mutlak artık-değer sömürsünün öne çıktığı, emeğin biçimsel tabiiyetinin esas olduğu bir dönem olarak tanımlayabiliriz.

Manifaktür ortaya çıkışını ve gelişmesini kapitalist üretimin maddi koşullarını hazırlayan ilk birikime borçludur. Emek sürecinde makinelerin boy göstermesiyle birlikte 18. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak varlığını yitirmiştir.

Manifaktür, üretim sürecine işbölümünü getirmiş, parça-işçiyi yaratmış, “*parçaları insan olan bir üretim mekanizmasıdır.*”⁵⁶ Zanaatkâr gitmiş, yerini her biri bir parçanın üretiminde ya da işlemin gerçekleştirilmesinde uzmanlaşmış parça-işçilerinin elbirliğiyle oluşan *kolektif işçi* almıştır.

Manifaktürle birlikte emek sürecinde loncalarda ustalar ve kalfalar arasında olduğu türden ataerkil ilişkiler yerini işçi ile kapitalist arasındaki ücretli emek-sermaye ilişkisine terk etti.

Kentlerdeki el zanaatına ve kırsal ev sanayine dayanan manifaktürün teknik temelini atölyelerde toplanan emekçilerin aralarında gerçekleşen işbölümü oluşturuyordu. Ürün, niteliğine göre ya değişik parçaları uzmanlaşmış emekçiler tarafından her biri ayrı ürün olarak üretilip daha sonra birleştirildiği, ya da birbirini izleyen üretim işlemlerinde uzmanlaşmış emekçiler tarafından sürekliliğin gözetildiği bir sürecin sonunda üretiliyordu.⁵⁷ İkincisinde bir sonraki fabrika aşamasına geçmek ilkinden daha kolay oldu.

İşbölümü zanaatçıya göre manifaktür işçisini vasıfsızlaştırdı. Vasıfsızlaşmayla birlikte emek-gücünün eğitim giderleri ve dolayısıyla da değeri düştü, kapitalistin el koyduğu artık-değer büyüdü.

Emekçilerin üretim sürecindeki elbirliği üretim verimliliğini artırmış, kapitalist üretim sürecinde görece artık-değer sömürüsüne bir başlangıç yapılmış olsa da manifaktürde artık-değerin ana kaynağı olağanüstü kötü çalışma koşulları ve uzun çalışma saatlerinde ifadesini bulan *mutlak artık-değer sömürüsü* oldu.

Manifaktür emeğin yabancılaşma serüvenine oldukça önemli katkılarda bulundu:

- ✓ Parça-işçinin yaratılması ve işbölümü, emekçi ile üretim araçları arasındaki mesafeyi daha da açtı.
- ✓ Parça-işçilerden oluşan kolektif işçi, emeğin toplumsallaşmasında ileri bir adım olurken, aynı zamanda sermayenin emekçi üzerindeki denetim gücünü artırarak emeği gerçek tabiiyeti altına almasını kolaylaştırdı.
- ✓ Zanaatkârdan parça-işçiye geçişle başlayan vasıfsızlaşma süreciyle sermaye hem emek-gücü maliyetini düşürdü hem de elinden bir daha asla düşürmediği bir koz geçirdi.

⁵⁵ Marx, manifaktür dönemini 16. yüzyıl ile başlatıp 18. yüzyılın son üçte-birine kadar uzatır ve şöyle tanımlar: “*Çok sayıda işçinin, aynı zamanda, aynı yerde (ya da isterseniz aynı iş alanında diyebilirsiniz), tek bir kapitalistin patronluğu altında aynı türden meta üretmek üzere birarada çalışmaları, hem tarih hem mantık açısından, kapitalist üretimin çıkış noktasını meydana getirir.*” *Kapital Cilt I*, age, s.336.

⁵⁶ Age, s.354.

⁵⁷ Marx, bu iki yöntemden birincisini farklı ürünlerin biraraya getirilmesinden ötürü “*heterojen*”, diğerini birbirini izleyen işlemlerden oluşan bir tek üretim sürecinden oluşmasından ötürü “*seri*” olarak nitelemiştir. (Age, s.357-359.)

- ✓ Uzmanlaşan parça-işçiyle birlikte çeşitlenen, gelişen el aletleri yine manifaktürün geliştirdiği bir tür insan-makine olan kolektif işçi fikriyle birleşerek makinelerin maddi koşullarını yarattı.⁵⁸

Her ne kadar parça-işçi el zanaatçısına göre üretim araçlarından kopmuş ve üretimin bilgisi üzerindeki egemenliği zayıflamış, parça-işçilerden oluşan kolektif işçi sermayenin denetim gücünü artırmış olsa da, üretim el yeteneğine bağlı olduğu ölçüde emekçiyle sınırlı kaldı. Sermayenin emek üzerindeki egemenliği bu yüzden *biçimsellikten* kurtulamadı.

Bu durum manifaktür emekçisini dik başlı yapıyor, emekçilerin dur-durak bilmeyen başkaldırıları kapitalistlere dirlik vermiyordu. Ayrıca manifaktür üretimi genişleyen pazarın ve kapitalistlerin kendi aralarında kıyasıya giriştikleri rekabetin gereksinmelerine de yetmez olmuştu.

Hem dik başlılığın üstesinden gelinmesi, hem de emek üretkenliğinin artırılması şart oldu. Kapitalistler emek üretkenliğinde sıçramalı artışların önünün açıldığı yeni bir dönemi başlatan, emekçinin hizmetindeki el aletinin yerine emekçiyi hizmetine koşan makineleri koymak *zorundaydılar*.

• Sermaye Makineli Büyük Sanayi İle Emeği Gerçek Tabiiyetine Aldı

Manifaktürden makineli büyük sanayiye geçiş “*bir ve aynı aleti yaşam boyu kullanmanın verdiği uzmanlığın bir ve aynı makineye yaşam boyu hizmet etmenin verdiği uzmanlığa dönüşmesiyle*”⁵⁹ emeğin sermayeye biçimsel tabiiyetinden gerçek tabiiyetine geçişiyle sonuçlandı.⁶⁰

Burjuvazi “*üretim araçlarını, böylelikle üretim ilişkilerini ve onlarla birlikte, toplumsal ilişkilerin tümünü sürekli devrimcileştirmeksizin*”⁶¹ varolamayacağını en çarpıcı biçimde bu dönem kanıtladı.

Makineleşme ve sanayi devriminin en önemli dolaysız sonuçlarından biri, iletişim ve ulaşım araçlarında başlayan ve günümüzde yaşanan biçimiyle *üçüncü teknolojik devrim* niteliğini hak eden kesintisiz gelişme oldu.

Manifaktür döneminin dayandığı temeli, el emeğinin belirlediği sınırlı çerçeveyi sermaye lehine parçalayıp dağıtan makineli büyük sanayi emek üretkenliğinde ve dolayısıyla üretimde gerçekleşen ivmeli artışın basıncıyla coğrafi sınırlarla da boğuşmak zorunda kaldı.

Pazarın hem genişlemesine hem derinlemesine vaat ettiği potansiyel büyümeyle sermaye eskiyle kıyaslanmayacak bir akışkanlık kazandı. Ulaşım ve iletişimde başlayan

⁵⁸ “Manifaktür dönemi, emek araçlarını, her parça-işçinin özel görevine uygun hale getirerek bunları basitleştirir, geliştirir ve çoğaltır. Böylece manifaktür, yalın araçların biraraya gelmesiyle oluşan makinenin varolması için gerekli maddi koşulları da yaratmıştır.” Age, s.356-357.

⁵⁹ Age, s.434.

⁶⁰ Emeğin sermayeye gerçek tabiiyeti, emeğin yabancılaşma serüveninde önemli bir kırılma noktasıdır. Kapitalizm bu kırılmayla üretim sürecine kendi özgül karakterini vermiştir: “*Mekanizmanın cansız parçalarını birbirine ekleyerek, amaca yönelik bir otomat gibi çalışmasını sağlayan bilim, işçinin bilincinde değildir; makinada işçiye yabancı bir güç, makinenin kendi gücü olarak belirir. Sermaye kavramında yatan, nesnelleşmiş emeğin canlı emeği kendine maletmesi –bağımsız değer, değer-üretici gücü ya da faaliyeti kendine maletmesi- olayı, makinalara dayalı üretimde artık maddi yapısı ve maddi işleyişi bakımından da üretim sürecinin gerçekleşme tarzını, karakterini belirlemektedir.*” K. Marx, *Grundrisse*, age, s.639.

⁶¹ K. Marx-F. Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, age, s.120.

devrim bu gelişmenin sonucuydu ve makineleşmeye yeni bir ivme kazandırdı. Karşılıklı birbirini etkileyen, halen süren sarmal bir gelişmenin fitili ateşlendi. Makine üreten dev makinelerle bilişimde (enformasyonda) izlerken bile zorlandığımız hızlı değişim bu sarmal gelişmenin ürünüdür.

Bütün bu gelişmeye, enerjisini sermayenin sonsuz birikim arzusundan alan iki dürtü yön verdi: *Daha fazla artık-değer sızdırmak ve mezar kazıcısı işçi sınıfını ehlileştirmek!*

Bir makinenin tasfiye ettiği canlı-emeğin emek-gücü değerinden daha düşük değere mal olarak sömürü oranını artırması onun üretim sürecine dâhil edilmesinin *biricik kuralı*, işçiler üzerinde sermayenin denetimini pekiştirmesi, hiç değilse mevcut disiplini koruması da bu kuralın *ayrılmaz* bir parçasıydı.⁶²

Makineleşme sermayenin emeği gerçek boyunduruğu altına alabilmek için işçi sınıfına karşı giriştiği, tarihte hiçbir asalak sınıfa nasip olmamış büyüklükte bir saldırıydı. İnsanın kendisine ve doğaya yabancılaşma serüveninde yukarıya doğru yaşanmış ve halen süren bu büyük kırılmanın sınıf mücadelesinin iki tarafı için de önemli sonuçları oldu:

- ✓ Gelişmiş bir adale gücü gerektirmediği için ucuz kadın ve çocuk emeğinin sanayide daha yoğun istihdamının önünü açtı. Erkeklerin emek-gücünün değeri düşerken, manifaktürün dik başlı işçisinin direnci kırılmış oldu.
- ✓ Bilimsel bilginin taşıyıcısı zanaatkârın tasfiyesiyle başlayan sermayenin bilime el koyma süreci, üretimin bütüncül bilgisine sahip manifaktür işçisinin yenilgisiyle tamamlandı. Bilim emekten ayrıldı, tamamen sermayenin *kölesi* olacağı bir süreç başladı.
- ✓ Ulaşım ve iletişimde yaşanan devrimle dünya pazarı gelişti, iç kenetlenmesinde geri dönülmez bir düzeye erişti. 18. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak günümüze değin uzanan bu süreçte kapitalizm olgunlaşarak kendi özgün evrensel kimliğine kavuştu. Makineleşme ve büyük sanayi burjuvaziyi evrensel bir sınıf yaparken onun mezar kazıcısını da evrensel bir sınıf olarak büyüttü.⁶³
- ✓ Daha önce el aleti ile çok fazla farkına varılmayan, normal aşınma ve bakım giderleri düşüldükten sonra *geçmiş emeğin ürününe bedava iş gördürme olanağı*, ilk kez makineleşme ile çarpıcı bir şekilde kendisini gösterdi.
- ✓ Bu olgu artan emek üretkenliği ile birlikte metalarda cisimleşen soyut emeğin miktarını, dolayısıyla onların değerini düşürdü. Böylece sermaye üretim sürecinden elde ettiği toplam değeri koruyabilmesi için bile eskiye göre üretkenlikle orantılı artan,

⁶² Makineleşmede bu kural sermayenin sınırlandırıcıdır. Oysa sınıfsız toplumda böyle bir sınır yoktur ve iş yükünü hafifleten, insanların zorunlu çalışma sürelerini en aza indiren bütün makinelere üretim sürecinde yer vardır. Komünist toplumda gözetilen biricik sınır, doğanın kendisini yenileme döngüleridir.

⁶³ "...büyük sanayi, bütün uluslarda çıkarları aynı olan bir sınıf, kendisi için ulusallığın çoktan yok olduğu bir sınıf, eski dünyadan gerçekten kurtulmuş ve aynı zamanda ona karşı çıkan bir sınıf yarattı." K. Marx-F. Engels, *Alman İdeolojisi*, Sol Yayınları, Kasım 1987, s.101

bundan böyle kapitalist üretimin *Aşıl topuğu*⁶⁴ olacak *fazla üretim* gerçekleştirmek zorunda kaldı.

- ✓ Bu zorunluluk kâr oranlarında sürekli müdahale isteyen bir düşüş eğilimini *kalıcılaştırırken* üretilen artık-değerin gerçekleştirilmesini de zora soktu. Kapitalistlerin aralarındaki ölümcül rekabet yetmezmiş gibi, buna bir de sonu gelmez *pazar arayışları*, mevcut pazarları –derinliğine, genişliğine- *büyütme sorunu* eklendi.⁶⁵
- ✓ Burjuvazi üretilmiş fazlayı, aşırı birikmiş sermayenin bir kısmını savaşlarla tasfiye etti. Savaşlar sorunu geçici olarak rahatlattı, ama kalıcı olarak çözemedi. Sadece kapitalist toplumda yeri olan reklam, sigorta ve bankacılık sektörünü işe koştu. İhtiyaç olmayan ihtiyaçlar türetti, ihtiyaçmış gibi reklam etti. Teslim aldığı zihinlere zerk edilen tüketim kültürüyle, statüleri tükettiğine eş bireylerden oluşan bir toplum yarattı. Onları cicili bicili ambalajlar içinde tek seferlik kullanılıp atılan metalara boğdu. Diğer metaların kullanım ömürlerinde de eskiye göre büyük indirimlere gitti. Tutturabilmek için en yüksek kâr oranını, elinde kutsal kitaplarla, emekçilere verdi talkını: “*Saçıp savuranlar, şüphesiz şeytanlarla kardeş olmuş olurlar.*”⁶⁶ Ama kuralı bozmadı, herkesten önce yine kendi yuttu salkımı. *Saçtı savurdu*. Lüks tüketim ve israfa kırılmadık rekor bırakmadı. Bunlar yetmedi; o da yetinmedi. Emekçileri aşırı tüketime zorlayarak, gelecekteki kazançlarına türlü ayak oyunlarıyla el koydu. Ücretlerini sürekli kırdığı, emekçileri işinden ettiği için yetmeyen gelir sorununu daha sonra elinde patlayan kredi sistemi ile aşabileceğini sandı; hesapsız para dağıttı. Başka neler yapmadı ki! Sözgelimi, GDO’lu⁶⁷ ürünlerle insanları önce obez, sonra açtığı zayıflama salonlarına müşteri yaptı. *Şeytanın bile aklına gelmez, say say bitmez!* Ama halen süren ve kapitalistlere epeydir uykuyu haram eden son bunalımdan da anlaşılacağı gibi, hiçbirisi işe yaramadı; burjuvazinin denediği hiçbir ilaç derdine *derman olmadı*.⁶⁸

⁶⁴“*Kapitalist üretim duramaz. Artarak ve genişleyerek sürmelidir ya da ölmelidir. ...Zayıf nokta burası, kapitalist üretimin Achilles'in topuğu. Temeli sürekli genişlemeye dayanıyor...*” F. Engels, *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu*, Sol Yayınları, Ekim 1997, s.40-41.

⁶⁵Marx kapitalistlerin bu sorununu yalın bir şekilde şöyle açıklar: “...*kapitalist üretim gelişip fiyatlardaki düşüşün ortaya çıkmasıyla birlikte, satılması gereken ürünlerin sayısında ve malların niceliğinde bir artışın olması gerektiğidir. Şöyle de denebilir, pazarın sürekli genişlemesi kapitalist üretimin bir zorunluluğu durumuna gelir.*” (K. Marx, *Kapital’e Ek*, age, s.32.) Engels de aynı soruna değinirken, burjuvazinin büyük bir aşkla ikinci sanayi devrimine atıldığı dönemde, pazarı büyütme çabasının üretkenlik artışına kıyasla sonuçsuz kalacağını söylüyordu; ona göre “*Üretici güç, geometrik oranla arttığı halde, pazarlar olsa olsa aritmetik oranla büyüyor*”du. F. Engels, *Kapital Cilt I*, “*İngilizce Baskıya Önsöz, 5 Kasım 1886*”, Sol Yayınları, Ekim 1986, s.39.

⁶⁶ İsrâ Sûresi 27. Ayet, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 90, Ankara 1973, s.283.

⁶⁷ Genetiği değiştirilmiş organizma.

⁶⁸ Çünkü burjuvazinin bulduğunu sandığı her ilaç, hastalığını iyi etmek bir yana daha da ilerletiyor. Manifesto yazılırken saptanan bu durum, nihayetinde onu en gelişmiş üretici güçlere sahip olduğu bir anda, 2008’de halen içinde debelendiği derin bir kuyuya yuvarlanmış, kapitalizm tarihsel sınırına dayanmıştır: “*Burjuva toplumunun koşulları, bu koşulların yarattığı zenginliği kucaklayamayacak denli dardır. Peki, burjuvazi bu bunalımların üstesinden nasıl geliyor? Bir yandan üretici güçlerin büyük bir kısmını zorla yok ederek; öte yandan yeni pazarlar ele geçirerek ve eskilerini de daha derinliğine sömürerek. Yani, daha yaygın ve daha yıkıcı bunalımlar hazırlayarak ve bunalımları önleyen araçları azaltarak.*” K. Marx-F. Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, age, s.123.

- ✓ Ancak gayretleri hepten boşa gitmedi. Doğanın kendisini yenileme döngülerini hiçe sayarak sürdürdüğü kâra dayalı “*üretim için üretim*” aşkıyla sonunda tüm canlı yaşamı tehdit eden *ekolojik bir krizi yaratmayı başardı*.
- ✓ Oysa sorun, makineli büyük sanayi ile birlikte gelişen üretici güçlere burjuva özel mülkiyetin dar gelmesinden kaynaklanıyordu. Bu çelişki kapitalist üretim tarzında kıtlığa yol açmadığında israfa neden oluyor, üretimse kaçınılmaz olarak *anarşik bir karakter kazanıyordu*. Makineli üretimle bu olgu hepten sırtır olmuştu.
- ✓ Özel mülkiyetin cenderesinden kurtulmadan üretimdeki anarşiden, ekonomik krizlerden kurtulmak imkânsızdı; bu anlaşıldı.⁶⁹
- ✓ Makine, emek üretkenliğinde sağladığı artışla yaşamsal gereksinmelerin karşılandığı zorunlu çalışma süresini -potansiyel olarak- olağanüstü azalttı. Böylece zorunlu çalışmanın tüm topluma eşit olarak paylaştırılmasını olanaklı kılacak, bireylerin hem kendilerini geliştirebileceği hem de toplumun genel işlerini elbirliğiyle yönetebilecekleri potansiyel bir *boş zaman* kapasitesi doğdu. Söz konusu işlerle görevli ayrıcalıklı bir sınıfa duyulan gereksinim ve dolayısıyla toplumun sınıflara bölünmesinin *tarihsel mazereti ortadan kalktı*.⁷⁰
- ✓ Makineleşme toplam iş yükünü azaltmak, insanlara kendilerini çok yönlü geliştirebilecekleri daha fazla boş zaman yaratmak gibi çok önemli bir potansiyele sahipken *sermaye egemenliği altında* insanları *yoksullaştırma* ve *yoksunlaştırmanın* aracı oldu. *Yıkım ve sefalet* üretti. Yükü hafifleyeceğine, emek daha yoğun sömürüye maruz kaldı. Yeteneklerini çok yönlü geliştirmenin bir aracı olmak şöyle dursun, tersine, kapitalist toplumda makine insanı öz etkinliğinden, emeğinden *ayırarak vasıfsızlaştırdı*.
- ✓ Bütün insanlara eşit olarak dağıtılabilecekken boş zaman potansiyeli toplumun geniş bir kesimi için emek-gücü üzerinde ücretlerin düşürülmesi yönünde sürekli artan bir basınç,⁷¹ bir başka kesimi için de kapitalist toplumun kaçınılmaz ürünü, onun akıl-dışılığının en çarpıcı örneği *sürekli işsizliğe* dönüştü.⁷² Üretim sürecinden tasfiye

⁶⁹ “*Sanayinin tüm ülkede, kendi öz gelişmesi ve üretimin öbür öğelerinin korunma ve gelişmesine en uygun bir dağılım ile kurulmasını, yalnızca kendi üretici güçlerini tek bir planın görkemli çizgilerine göre uyumlu bir biçimde birbirine kenetleyen bir toplum sağlayabilir.*” F. Engels, *Anti Dühring*, Sol Yayınları, Mart 1977, s.466.

⁷⁰ Bu tarihsel gelişme insanlığın önüne kapitalizmle birlikte bütün sınıflı toplumların tarihine son verecek önemli bir olanak vermiştir. Öyle ki Engels, *zor kullanmakta ne denli mahir olursa olsunlar*, her türlü egemen ve sömürücü sınıfın acımasızca ortadan kaldırılacağını kesin bir dille belirtirken sözlerine bu nesnel gelişmeyi dayanak yapar. (Age, s.299.)

⁷¹ “*Emek Sürecinin Esnekleşmesi ve İlkelleşen Sermaye Birikimi*” başlığı altında ileride ele alınacağı gibi, bu basınç günümüzde emek sürecinin esnekleştirilerek ilkel birikim yöntemlerinin sürdürülmesine, emek-gücünün geniş kesimlerinin (bkz. II. Bölüm, enformel sektör) güvencesiz kayıt-dışı istihdamına yol açmıştır.

⁷² Marx makinenin değil, onun kapitalist tarzda kullanımının işsizliğe neden olduğunu açıklarken şunları da ekler: “*...makine tek başına alındığında çalışma saatlerini kısalttığı halde, sermayenin hizmetine girdiği zaman bunu uzatmakta ve gene kendi başına, çalışmayı hafiflettiği halde, sermaye tarafından kullanıldığı zaman, işin yoğunluğunu artırmaktadır; kendi başına, o, insanın doğa üzerindeki zaferi olduğu halde, sermayenin elinde, insanları bu kuvvetlerin kölesi haline getirmektedir; kendi başına, üreticilerin servetini artırdığı halde, sermayenin elinde bunları sefilleştirmektedir...*” K. Marx, *Kapital Cilt I*, age, s.453.

edilen canlı-emeğin payına en iyi olasılıkla bin dereden su getirilerek ödenen ve ilk fırsatta gasp edilmeye çalışılan sadaka düzeyindeki işsizlik ücretleri karşılığında, uğursuz bir iş, *yedek sanayi ordusunda*⁷³ askerlik yapmak düştü. Henüz sömürülme “özgürlüğünü” yitirmemiş olanların önce ücretleri, sonra mücadeleleri üzerinde burjuvazinin “*çay taşıyla çay kuşunu vurduğu*” bir baskının aracı oldu.

- ✓ Sermaye emeğin toplumsal niteliğinden kaynaklanan *elbirliğinin üretken gücüne* makineler aracılığıyla, bu defa eskiye oranla daha fazla yarar sağlayarak ve elbette yine *karşılıksız* el koymaya devam etti.
- ✓ Makine, sayılan nimetleriyle sadece kapitalistlerin düşlerini süsleyen mükemmellikte bir artık-değer üretme aracı olduğunu kanıtlamakla kalmadı; doğa bilimlerinin teknolojik uygulaması ile toplumsal elbirliğinin bileşiminden oluşan *genel üretici gücün* toplumsal zenginliğin üretiminde *başat* öge olmasının da önünü açarak, *kapitalist üretim biçiminin temelini aşındıran süreci başlattı*.⁷⁴

• İşçi Sınıfını Ehlileştirmede Burjuvazinin En Büyük Silahı Makineli Üretim Oldu

İşçilerin burjuvaziye karşı mücadeleye giriştikleri ilk dönem, sonrasında etkili olan sonuçlarıyla mücadelenin en önemli evresini oluşturdu. Sermaye emeği ehlileştirme doğrultusunda en büyük ve kalıcı adımını onu gerçek tabiiyetine almayı başardığı bu dönem attı. Bu olgu, işçi sınıfının günümüze değin yürüttüğü mücadeleye daha en başından olumsuz, üstesinden halen gelemediği kalıcı bir iz bıraktı. Anlamak için sözkonusu tabiiyetin gerçekleştiği döneme, işçi sınıfı içinde peşi sıra etkili olmuş iki eğilime, *Luddizm*⁷⁵ ve *Çartizm*⁷⁶ bakmak gerekiyor.

Başlangıçta dik başlı manifaktür işçileri karşılıklarına sermaye olarak dikilen güce, onları emek araçlarından koparan, yoksunlaştırıp sefaletle iten ve aslında kendi geçmiş emeklerinden başka bir şey olmayan makinelere şiddetle tepki gösterdiler. Gerçekte yaşayıp yaşamadığı kesin olarak bilinmeyen, ilk isyanı başlattığı söylenen o işçinin adıyla anıldılar:

⁷³ Engels makinelerin işinden ettiği işçilerden oluşan yedek sanayi ordusunu ve işlevini şöyle tanımlar: “...sanayi yüksek basınçla çalıştığı dönemlerde kullanılabilen, bu dönemleri zorunlu olarak izleyen çöküş (kranch) ile sokağa atılan ordu; işçi sınıfının sermayeye karşı varoluş savaşımında her zaman ayaklarında sürüklediği pranga; ücreti, kapitalist gereksinmeye uygun düşen düşük düzeyde tutan düzenleyici.” F. Engels, age, s.434-435.

⁷⁴ Marx’a göre “Dolaysız biçimiyle emek zenginliğin ana kaynağı olmaktan çıkınca, emek süresi zenginliğin ve dolayısıyla mübadele değeri kullanım değerinin ölçüsü olmaktan çıkar ve çıkmak zorundadır.” (Grundrisse, age, s.652.) Bu gelişme kapitalizmi kaçınılmaz biçimde tarihsel sınırına taşıyacaktır: “Dolaysız emeğin karşısında, bir yandan genel bilimsel emek, yani doğa bilimlerinin teknolojik uygulaması, bir yandan da üretimin toplumsal bir bütün şeklinde eklemlenişinden ileri gelen genel üretici güç birinci plana geçer. ...Sermaye, böylelikle, kendi emeğiyle, kendi egemen olduğu üretim biçiminin çözülüşünü hazırlar.” Age, s.643.

⁷⁵ “Nottingham’da Ned Ludham, yada Ned Ludd adında biri, bir çorap dokuma tezgahını tahrip etti. Kısa bir süre sonra, ilkin Lancashire’da, sonraları da İngiltere’nin bütün öbür bölgelerinde taklitçileri ortaya çıktı ve yavaş yavaş adlarına ‘Ludist’ler denmeye başlandı.” Max Beer, *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Genel Tarihi*, Can Yayınları, 1989 üçüncü basım, s. 460.

⁷⁶ Adını 16 Haziran 1836’da Londra’da kurulan ilk Çartist dernek olan Londra Emekçileri Derneği önderlerinden William Lowett tarafından 1838’de kaleme alınmış altı maddelik Halk Fermanı’ndan (People’s Charter) alır. Çartistlerin amacı “Ferman’ı çok imzalı bir dilekçe halinde parlamentoya sunmaktı.” *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* 1. Cilt, İletişim Yayınları, s.176.

Luddistler!

Makinelerin boy göstermelerinden önceye uzanan köklerine hiç uymayan bir nitelemeyle *makine kırıcılığı* olarak da ünlenen *Luddizm*, emeklerinin ve zanaatlarının onlardan çekilip alınmasına, üretimin efendisi iken makinelerin kölesi olmaya işçilerin makineler nezdinde verdikleri ilk *devrimci* tepkiydi.

Mülsüzleştirme kurbanı köylüler ve küçük zanaatkârlar da uğradıkları haksızlık ve ıstıraplarına tercüman olan bu başkaldırıya aktif destek verdiler. Böylece kendiliğinden de olsa, işçi sınıfı *ilk kez* sermayeye karşı bütün ezilenlerin ortak sesi, *öncüsü* oldu.

En önemli özellikleri o zamanın ölçüleri içinde bir tür toplu pazarlık olan görüşmelerde, öne sürdükleri talepler doğrultusunda giriştikleri eylemlerde sergiledikleri sınır tanımazlıklarıydı. Fiziksel güç kullanıyorlar, patronlarla anlayacakları dilde konuşuyorlardı. Meşruiyetlerinin tek dayanağı kendi haklılıklarına duydukları sarsılmaz inançlarıydı. Güçlerini henüz sermayenin üzerinde *tam denetim kuramadığı* emeklerinden ve üretimin bilgisine sahip olmanın verdiği *özgüvenden* alıyorlardı.

Eylemleri de gelişigüzel bir yakma yıkmadan ibaret değildi; yaygın bilinenin aksine giriştikleri her eylemin bir amacı vardı.⁷⁷ Sonuç aldıkları için de burjuvazi 19. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar onlarla baş edemedi.

Luddistleri ne ölüm cezası veren yasalar ne de yüzlercesinin idam edilmesi yıldırıdı. Onlar makinelerin iş kollarını tamamen işgal etmesiyle, sermayenin emeği gerçek tabiiyeti altına almasıyla yenildiler. Sonraları farklı adlarla kendilerini yeniden gösterecek de varlıklarını sürdüremediler.⁷⁸

Luddizmin tamamıyla tasfiye olmadığı ve daha çok ütopyacı görüşlerin yaygın olduğu ara dönemde, işçiler yaşam koşullarını iyileştirmenin meşru bir yolu olarak onları çeken 1789 Fransız Devrimi'nin *siyasal eşitlik* düşüncesini gerçekleştirme hedefine yöneldiler. Henüz hazır olmadıkları bağımsız siyasal bir savaşı göze alamadıkları için de aristokrasiye karşı burjuvazi ile ittifak yaptılar.

Fransa'da yaşanan 1830 Temmuz Devriminin ve aynı dalganın etkisi altında 1832'de İngiltere'de Tory'lerin⁷⁹ parlamentoda onay vermek zorunda kaldığı yeni seçim yasasının (*Reform Act*) sonuçlarından girdikleri ittifaktan kazançlı çıkan tarafın tek başına burjuvazi olduğunu gördüler.⁸⁰ Daha sonra unutup yeniden ve yeniden yaşayacakları *ihaneti* öğrendiler.

Sonrasında 1831 ve 1834'te Lyon'da, 1844'te Silezya'da olduğu gibi patlayan ayaklanmalar, sendikaların, grevlerin yaygınlaşması, gizli-açık işçi derneklerinin kurulması,

⁷⁷ Luddistler patronlara taleplerini kısa mektuplarla iletiyorlardı. Bu mektupların altına, önüne "General", "Kral" veya "Kâtip" sıfatı getirerek Ned Ludd imzasını atıyorlardı: "*Silahlarımızı bırakmayacağız, ta ki Avam Kamarası biz sıradan insanlara zarar veren makineleri yok edecek bir yasa çıkartıncaya ve makine kıranların asılmasını bırakıncaya kadar. Ama biz. Biz artık dilemiyoruz – o yetmez- dövüşmek zorunlu. Haksızlığı Giderenler Ordusu tarafından imzalanmıştır. Ned Ludd Katip*" Age, *Kral Ludd'un Mektupları*, Ekler, s.38.

⁷⁸ "Kaptan Swing" ve "Rebecca'nın Kızları" Age, s.167-168.

⁷⁹Büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını savunan İngiliz Muhafazakâr Partisi.

⁸⁰ 1832 reform yasası "*ülkedeki seçmen sayısını 220 binden 670 bine çıkarırken, kentlerde oy verme hakkını, değeri 10 pound'un üzerinde olan evlerde oturanlarla sınırlayarak, sadece mülsüzleri değil, eskiden oy verme hakkı olan ve proleterleşme sürecine girmiş olan küçük zanaatkârları da politik toplumun dışına itmiş oluyordu.*" (*Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, age, s.173.) İşçilerin 1832 *İhaneti* olarak adlandırdıkları bu yasa hem Çartizmin bağımsız bir işçi hareketi olarak çıkışını hızlandıracak, hem de radikal küçük burjuvaziyi Çartist hareketle buluşturacaktı.

İngiltere’de Çartizmin ortaya çıkışı, nihayet 1847’deki ticari çöküşü takip eden 1848 Devrimleri, bu ihanetin yol açtığı düş kırıklığının etkisi altında gerçekleşti.

Dışında tutuldukları parlamentoya girmek ve orayı kendi meclisleri haline dönüştürmek düşüncesi işçiler arasında hızla yayıldı. Çartistlerin *Halkın Fermanında* yer alan altı talebi⁸¹ de bu amaca yönelikti.

Çartistler siyasal iktidarı paylaşmak talebine işçilerin yanına küçük burjuvaziye de çekmeyi başardılar. Ayrıca Tahıl Yasasının yürürlükten kaldırılması karşılığında Çartın yasalaştırılması üzerine anlaştıkları sanayi burjuvazisiyle ittifaka girdiler. Burjuvazinin ihanetiyle ittifak dağıldı. Ancak ondan miras kalan, hedefe nasıl *-fizik güçle mi, moral güçle mi-* ulaşılabileceği tartışması⁸² dağılana kadar Çartizmin yakasını bırakmadı.

İşçi radikalizmi ile küçük burjuva radikalizminin içiçe geçmişliğinin getirmiş olduğu bulanıklık⁸³ ve geniş işçi yığınlarını kapsamasına karşın hareketin bir türlü merkezileşememiş olması Çartizmin eylemlerine yaşamsal bir zafiyet⁸⁴ olarak yansdı. 1848 Devrimleri ile *ilk kez* yüreğine ölüm korkusu düşerek aklını başına devşiren burjuvazi bu zafiyeti değerlendirmekte gecikmedi. Çartizm yenildi, büyük bir bozunun ardından liberal partiye katıldı.

Servetiyle birlikte zorunlu olarak büyüttüğü işçi sınıfının *ilk kez bağımsız siyasal bir tutumla* karşısına dikildiğini gören burjuvazi işin şakaya gelir yanı olmadığını kavradı. 1848 Devrimlerinden, eğer servetini koruyacaksa toplum üzerindeki siyasal egemenliğini güçlendirmesinin, bunun için de öncelikle işçi sınıfını ehlileştirmesinin zorunlu olduğu dersini çıkardı. Gereğini İngiltere’de olduğu gibi, öncesinde sonuna kadar karşı çıktığı Çartist programı kendi siyasal programı haline getirerek yaptı.⁸⁵ Burjuvazi kapitalizmin en güçlü yanını keşfetmişti: *Esasa dokunmadan esneyebiliyor, olmadık reformlara imkân verebiliyordu.* İşçi sınıfını siyasal olarak ehlileştirmede reformlardan daha uygun başka hangi araç olabilirdi?

İşçi sınıfı ise 1848 yenilgisinden, sonraki mücadelesinde daima eksikliğini duyacağı kayıplarla ayrıldı. O tarihten bugüne, bu kayıp toplumsal kurtuluşun kazanç hanesine yazılmayı, bunun için de öncelikle anlaşılmayı bekliyor!

Kazanmak için de kaybedilene dönmeli, önce neyin nasıl kaybedildiğini görmeliyiz:

- ✓ Luddistler emeğin sermayenin gerçek boyunduruğu altına alınmasına şiddetle karşı çıkarken tükendi. Çartistler ise aynı karşı koyuşu büyütürken siyasal bir başkaldırıya dönüştürmeye çalışırken yenildi.

⁸¹ “Çartın 6 istemi şunlardı: (1) reşit, akıl yetenekleri yerinde ve cürüm işlememiş her erkeğin oy hakkına sahip olduğu genel oy; (2) yıllık parlamento; (3) yoksul insanların da seçime katılabilmesi için, parlamento üyelerine ödeme yapılması; (4) burjuvazinin rüşvet ve yıldırımlarını önlemek için gizli oy; (5) eşit temsili sağlamak üzere eşit seçim çevreleri ve (6) her seçmenin seçilebilir olması için, artık nominal hale gelmiş olan 300 sterlinlik mülk sahibi olma koşulunun kaldırılması.” F. Engels, *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu*, age, s.304.

⁸² Age, s.30.

⁸³ *İşçilerin radikalliği, burjuvazinin radikalliğiyle elele yürüyordu; Çart, her ikisinin de parolasıydı.*” Age, s.305.

⁸⁴ “Tam da Çartizm kendini olanca gücüyle ortaya koymak üzereyken, 10 Nisan 1848’de, dışardan çökertilmeden önce içerden çöktü.” Age, s.35.

⁸⁵ “İşçiyi patron karşısında daha alt düzeye ya da dezavantajlı bir konuma koyan, en azından en karşı çıkılan yasalar yürürlükten kaldırıldı. Ve pratikte, korkunç “Halk Çartı”, sonuna kadar ona karşı çıkmış olan imalatçıların siyasal programı durumuna geldi. “Seçmen olmak için mal-mülk sahibi olma kuralının kaldırılması” ve “oy pusulasıyla seçim” artık ülkenin yasaları arasındaydı.” Age, s.37.

- ✓ Emeği gerçek tabiiyetine alan sermayenin başarısı Çartizmin yenilgisiyle tescillendi. Makineli üretim o tarihten itibaren İngiltere’den başlayarak bütün sanayi kollarında egemenliğini ilan etti.
- ✓ Luddistlerin birbirlerinden yalıtık oldukları, merkezi siyasal bir hedeflerinin olmadığı, eylemlerini en etkili hedef olarak gördükleri makinelere ve patronlara yönelttikleri doğrudur. Doğru olmayan bunların öne çıkarılarak, verdikleri mücadelenin bugünden bakıldığında değeri daha iyi anlaşılabilir *özünün* gözden yitirilmesidir.⁸⁶ Çünkü onlar, sermaye tarafından girilen tarihin gördüğü en büyük yabancılaştırma hamlesine karşı *bütün varlıklarıyla doğrudan* bir savaşa tutuşmuşlardı. Bu nitelik sonradan unutuldu/unutturuldu; unutkanlığın bedeli de hayli ağır oldu.
- ✓ Çartizm proleterlerden oluşan bir sınıf hareketiydi.⁸⁷ *Doğrudan* sınıfsal güdüler ve kapitalist üretim sürecinin büyüttüğü *sınıfsal bir nefretle* işçi sınıfının yığınsal olarak siyasal iktidara yönelişinin⁸⁸ ürünüydü. Çartist program *ekonomi-siyaset bölünmesiyle* henüz kirlenmemişti.⁸⁹
- ✓ Yabancılaşma sürecinin en dramatik evresi yoğun olarak kapitalizmle birlikte yaşanmaya başladı ve bu süreç kapitalizmin ayırt edici bir başka özelliğinin, ekonomi-siyaset bölünmesinin⁹⁰ öncülü oldu. Bu yüzden ilk birikim ile aşılabilir tarihsel eşişin

⁸⁶ Marx Luddizmi değerlendirirken gerici aristokrasinin eline koz verdiğini söyler ve ekler: “*İşçilerin, makine ile sermayeyi birbirinden ayırt etmeleri ve saldırılarını maddi üretim araçlarına değil, bunların kullanış tarzına yöneltmeyi öğrenmeleri için, hem zamana, hem de deneyime gereksinimleri vardı.*” (*Kapital Cilt I*, age, s.440-441.) Haklı olarak Luddist mücadelenin özünün gözden yitirilmesinde Marx’ın bu değerlendirmesinin payının olduğu ileri sürülebilir. Ama bu yanlış olacaktır. Çünkü tarihsel olarak sermayenin emeği gerçek boyunduruğu altına almasını Çartizmin yenilgisi ile tescil ediyor olmamız onun bir sürecin ürünü olduğu gerçeğini değiştirmez. Ayrıca aynı olgunun emekçiler ve sınıf mücadelesi üzerindeki olumsuz sonuçlarını göstermesi de belli bir süreci, en azından bir kaç kuşağın geçmesini gerektirdi. Nitekim boyunduruğun etkilerinin siyasal bir hüviyet kazanması ancak II. Enternasyonal’le birlikte gerçekleşmiştir. Çartist hareketin ardından I. Enternasyonalî oluşturulan öncü emekçilerin çoğu el zanaatkârıdır ve Paris Komünü emeğin yabancılaşmasında sermayenin aldığı yolun henüz işçi sınıfının mücadele hattını olumsuz etkileyecek bir düzeye erişmediği döneme rastlar. Bu nedenle Marx’ın aynı dönemde Luddizme ilişkin yaptığı objektif saptamalar, bugünden bakarak yapılacak bir değerlendirmenin karşısına çıkarılması doğru olmaz.

⁸⁷ “Çartizm, zorunlu olarak toplumsal yapıdadır, bir sınıf hareketidir. ...Çartistler kuramsal olarak daha geridirler, daha az gelişmişlerdir; ama sınıflarının temsilcisi gerçek proleterlerdir.” F. Engels, *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu*, age, s.311-314.

⁸⁸ “...çartizmde, burjuvaziye karşı ayağa kalkan ve her şeyden önce siyasal güce, burjuvazinin kendisini koruduğu kaleye saldıran, tüm bir işçi sınıfıdır.” Age, s.303.

⁸⁹ Çünkü henüz sermaye mistik bir şalın altına gizlenmeden işçi sınıfının karşısında anadan üryan dolaşıyordu: “...burjuvazi de kendi çıkarlarını, zenginliği sayesinde eline geçirdiği tüm güçle ve Devlet kudretiyle savunuyor. Emekçi şimdiki durumu değiştirme kararlılığını arttırdığı ölçüde burjuva onun açık düşmanı haline geliyor. Dahası, burjuvazi emekçiyi malı mülkü gibi görüp öyle davranıyor ve bunu da o insana her an hissettiriyor; başka nedenle olmasa bile yalnızca bu nedenle bile, o emekçi de onun düşmanı olarak karşısına çıkmalıdır.” Age, s.285-286.

⁹⁰ E. M. Wood kapitalizmin bu ayırt edici özelliğini onun artık-değeri üretme tarzıyla açıklar: “...ekonomik ve siyasal alanların açıkça birbirinden ayrılması, kapitalizmin belirgin bir niteliğidir ve bu niteliği belirleyen şey, kapitalizmin kendine özgü artık çıkarma tarzıdır. Aynı nedenden dolayı, siyasal alandan kopuk olan, belirgin şekilde “ekonomik” mücadelelerin farklılaşması, kapitalizme özgü bir ayırıcı özelliktir; bu da ancak artı değerlerin tamamen “ekonomik” araçlarla, yani

ardından yabancılaşma sürecinde önemli bir sıçramaya denk düşen sermayenin emeği gerçek tabiiyetine almasıyla ekonomiyi siyasetten ayıran sürecin başlangıcının *çakışması* bir rastlantı değildi.

- ✓ Çartizmin yenilgisiyle, toplumsal yaşamın ekonomi ve siyaset alanına bölündüğü, sermayenin en büyük mahremi artık-değer sömürsünü mistik bir şalın ardına gizlemeyi başardığı, işçi sınıfı hareketinde *ekonomizmle malul* bir mücadele çizgisinin galebe çaldığı, günümüze değin uzayıp gelen bir başka süreç başladı.⁹¹
- ✓ Makineli üretimle işletmeler büyüdü, burjuvazi “olgunlaştı”. *Yeni bir ruh kazandı*.⁹² Artık küçük dolandırıcılık ve kurnazlıklarla değil, boyunduruğu altına aldığı toplumsal emeğin artan üretken gücüyle büyümek palazlanmış sermayenin asıl seçeneği oldu. Bu

kapitalistlerin hukuksal olarak serbest ve mülksüz ücretli işçilerin artı değerine el koymaları yoluyla sağlandığı koşullarda mümkündür.” (E. M. Wood, *Sınıftan Kaçış*, Yordam Kitap, Ekim 2006, s.153.) Bu görüşe ancak şu iki kayıtlarla katılmak mümkündür: Birincisi ekonomi ve siyaset ayrımı *gerçek* değil, sermayenin büründüğü mistik şalın ve burjuva toplumsal ilişkiler ağının gerçekmiş gibi yansıttığı *zahiri bir bölünmedir*. İkincisi, her ne kadar artık-değere el konması *eşit haklar* temelinde cereyan ediyor, zordan arınmış bir süreç gibi *görünüyorsa da* hem emekçinin emek-gücünü satma zorunluluğu hem de kapitalist üretim ilişkilerinin sürekliliğinin güvence altına alınması gereği, biri *gizli*, diğeri *açık zorun iki türü de* başından sonuna süreçte etkindir. Marx, artık-değer üretiminde etkili olan zorun gizli biçiminin emekçinin ekonomik köleliğini hem yarattığını hem de gizlediğini yazmıştır: “*Gerçekte emekçi, daha kendisini sermayeye satmadan önce, sermayeye aittir. Emekçinin kendisini devresel sürelerle satması, patron değiştirmesi ve emek-gücününün pazar fiyatındaki dalgalanmaları, onun ekonomik köleliğini hem yaratan ve hem de gözlerden saklayan nedenler olmuştur.*” (K. Marx, *Kapital Cilt I*, age, s.594) Gizli zorun yetmediği yerde her zaman hazır ve nazır olan zorun açık ve “yasal” biçimi, yani *devlet* devreye girer. Çünkü “*Eşit haklar arasında son sözü kuvvet söyler.*” Age, s.249.

⁹¹ Ekonomi-siyaset ayrımını Çartizmin yenilgisiyle başlayan ama devam eden bir süreç olarak belirtiyoruz. Ekonomi-siyaset ayrımını kapitalizme özgü üstesinden gelinmesi gereken zahiri bir durum, bir yanlısına değil de veri alınması gereken bir durum gibi çözümleyen Wood’a göre Çartizmin yenilgisi sözkonusu bölünmenin başlangıcı değil, zaferi anlamına geliyor. “*Toplumsal koşullarla siyasal güçler arasındaki bağlantılar açısından bakılınca, önemli olan nokta, Çartistlerin ekonomik gerçeklikleri siyasal terimlerle ifade etmiş olmaları değil, daha çok, böyle bir tutumu benimseyen son işçi sınıfı hareketi olmalarıdır; çünkü ondan sonra, toplumsal gerçekler, ekonomik ve siyasal olguların kapitalizm öncesindeki birliğine dayandırılan algılarla düpedüz uyumsuz bir hal almıştı.*” E. M. Wood, age, s.158, (vurgu bana ait). 86 Nolu dipnotta ileri sürülen aynı gerekçelerle Çartizm ekonomik gerçeklerin siyasal terimlerle ifade edildiği *son* işçi hareketi değildir. Ekonomizm belirgin bir biçimde Çartist hareketin yenilgisiyle başlayan bir *süreç* içinde işçi sınıfı hareketine egemen olmuştur. İlle de bir tarih vermek gerekirse, II. Enternasyonal bu egemenliğin kendisini belirgin biçimde dışa vurduğu başlangıç olarak gösterilebilir.

⁹² Engels bu olgunlaşmayı, ilk gençlik dönemi yapıtı *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu*’nun çok sonraki yeni bir baskısı için yazdığı 11 Ocak 1892 tarihli önsözde şöyle anlatıyor: “*Bir imalatçının öteki imalatçıyla kendi işçileri üzerinden adi hırsızlıklarla rekabet etmesi artık bir değer ifade etmez oldu. ...Bu çerçevede ücreti malla ödeme sistemi kaldırıldı, on saatlik işgünü tasarısı yasalaştırıldı ve ikincil önemde birkaç reform daha yapıldı —bu reformların çoğu, gerçi serbest ticaret ve dizginlenmemiş bir rekabet ruhuna aykırıydı ama kendisine daha az çıkar sağlanan kardeşine karşı rekabetinde dev kapitalistin yararınaydı. Dahası, işletme ne kadar büyükse ve orada ne kadar çok işçi çalışıyorsa, patronla çalışanlar arasındaki her anlaşmazlık daha büyük bir rahatsızlık ve daha büyük bir yitik nedeni oluyordu; bu yüzden patronlara, daha çok da büyük patronlara, gereksiz sürtüşmelerden kaçınmalarını, sendikaların varlığını ve gücünü kabul etmelerini ve son olarak da — uygun zamanlarda— grevlerde bile kendi amaçlarına hizmet edecek güçlü yöntemler bulmalarını öğreten yeni bir ruh egemen oldu.*” Age, s.30.

tercih, hem yeni türedilerin rekabetini önleyeceği için daha kârlı ve güvenliydi hem de sermayeye büründüğü mistik şala daha uygun, “uygar” bir görünüm sağlıyordu.

- ✓ Kâmil burjuvazi, işçi sınıfının ekonomik talepleriyle siyasi taleplerinin birbirinden ayrılması koşuluyla yasalar dâhilinde⁹³ örgütlenmesinin kendi bekası adına çok daha iyi olacağını 1848’den çıkardığı derslerden öğrenmişti. Bu yüzden başta ayak dirediği fabrika yasaları, reformlar ve sendikalar şimdi pekâlâ potansiyel rakiplere karşı bir silaha, *işçi sınıfını ehlileştirmenin* bir aracına ve kendi “uygar” görünümünü tamamlayan *aksesuarlara* dönüşebilirdi.

Çartizm, ardında siyaseti kendi yazgısına teslim olmamanın yolu, arayışı olarak gören emekçilere geliştirebilecekleri *iki önemli araç* bırakmıştı. Biri hâlihazırda çalışma koşulları ve örgütlenme özgürlüğü üzerine pek çok yasal kazanımla temeli atılmış, aynı doğrultuda yürütülmeyi bekleyen bir *mücadele hattı*, diğeri işçileri bireysel rekabetin batağından çekip sınıf dayanışmasının gücüyle tanıştıran, hızla serpilen *sendikalar*.

Öte yandan, aynı araçlar burjuvazi için de, işçi sınıfını ehlileştirmede kullanabileceği *iki büyük potansiyel olanaktı*: İlkinden *siyaset alanında* sonsuza değin oyalama kapasitesine sahip bir *demokratikleşme programı ve mücadelesi*; diğerdinden, *ekonomi alanında* işçi sınıfını *ekonomizm* bataklığına çekerek kendini sürekli yeniden üretecek bir *ticaret* çıkabilirdi.

Her ikisi de burjuvazinin “uygar” görünümünü tamamlayan iki gösterişli aksesuara dönüşebilirdi!

Üstelik her iki olanağı burjuvazinin kazanç hanesine yazacak maddi koşullar da hazırды. Toplum ekonomi ile siyaseti birbirinden ayrı iki alan gibi algılamaya başlamış; makineli büyük sanayinin sağladığı maddi güçle de burjuvazi daha o zaman uç vermiş *işçi aristokrasisini*⁹⁴ sendikaları soysuzlaştıracak bir güce büyütme olanağına kavuşmuştu.

⁹³ Yoğun mücadeleler sonucu işçi sınıfı tarafından kazanılmış kimi yasalar burjuvazinin canını sıkısa da bunun demokratikleşme tutkunlarının *atfettiği* kadar bir önemi yoktur. Çünkü burjuvazi “*bilir ki, bir yasa kendisine zarar verse de tüm yasa dokusu onun çıkarlarını korur ve bundan da ötede, yasanın kutsallığı, toplumun bir kesiminin aktif iradesiyle ve öteki kesiminin pasif kabulüyle kurulan düzenin kutsallığı, onun toplumsal konumunun en güçlü desteğidir.*” Age, s.302-303.

⁹⁴ “*Durumlarının 1848'den beri önemli ölçüde iyileştiğinden hiç kuşku yoktur; bunun en iyi kanıtı da onbeş yılı aşkın bir zamandan bu yana, yalnızca işverenlerinin onlarla değil, onların da işverenleriyle gayet iyi geçinmekte oluşudur. Bunlar işçi sınıfı içinde bir aristokrazi oluştururlar; kendileri için görel olarak rahat bir konum yaratmayı başarmışlardır ve bunu tartışmaya bile yanaşmazlar. Bunlar Leone Levi ve Giffen bayların model işçileridir ve şimdilerde herhangi bir makul kapitalistin ve genelde tüm kapitalist sınıfın birlikte çalışabileceği çok kibar insanlardır.*” Age, s.39. İşçi aristokrasisi emperyalist aşamayla birlikte burjuvazinin sistemli politikasının ürününe dönüştü ve karşı devrimci bir nitelik kazandı. Lenin, emperyalizm broşürüne yazdığı önsözde işçi aristokrasisini işçi sınıfı içinde reformizmi ve şovenizmi yayan burjuva ajanları olarak nitelemişti: “*İşçi hareketinin bütününde görülen uluslar arası bölünme, günümüzde iyice belirgin bir durum kazanmıştır (II. ve III. Enternasyonal). İki akım arasında silahlı bir savaşım ve iç savaşın sürdüğü gerçeği de ortadadır... Öyleyse bu tarihsel ve evrensel olayın ekonomik temeli neye dayanıyor?... Anlaşıyor ki, sağlanan bu muazzam aşırı karlarla (çünkü bu karlar, kapitalistlerin “kendi” ülkelerinin işçilerinden sızdırdıkları karların çok daha üzerindedir) işçi liderlerini ve işçi aristokrasisini oluşturan bu yüksek tabakayı bozmak olanaklı olabilmektedir. “İleri” ülkelerin kapitalistleri de, dolaylı ya da dolaysız, açık ya da maskeli, bin türlü yola başvurarak, onu bozmaktan geri kalmamaktadır. Yaşam tarzlarıyla, ücretleriyle, dünya görüşleriyle tamamen küçük-burjuva niteliği taşıyan bu burjuvalaşmış işçi tabakası ya da “işçi aristokrasisi”... işçi hareketi içinde, burjuvazinin gerçek ajanları, kapitalist sınıfın işçi uşakları reformizmin ve şovenizmin gerçek yayıcılarıdır... Bu olayın ekonomik kökleri*

Hepsinden önce de en temel koşul, yasasıyla, yetmediğinde sopasıyla devlet burjuvazinin hizmetindeydi.

İşçileri önce *taylorcu* yöntemlerle biraraya toplayıp disipline eden, ardından *esnekleştirip* bölen burjuvazi hegemonyasını toplum katına böyle büyüttü.

Geçen yüz elli sene içinde sendikalar ekonomizm illetini her işçiye bulaştırmaya and içmiş mikrop yuvalarına ve öncü işçilerin umutla koşup kurduğu, yığınlarla bulunduğu işçi partileri de reformist burjuva partilerine böyle dönüştü.

Bütün bu uzun zaman alan *sancılı* ama “olumlu” dönüşümlere rağmen takındığı her iki aksesuar da burjuvazinin boyu beraber battığı gericiliği, *barbarlığı* gizlemeye yetmedi!

Sancılı olmasının, zaman almasının iki nedeni vardı: Birincisi, işçi sınıfının ehlileşmesinin kapitalist üretim sürecinden yayılan yabancılaşmanın bir fonksiyonu olmasıdır. Haliyle topluma yayılması, kökleşmesi zaman aldı. İkincisi, kapanan dönemin yegâne ürününün kâmil bir burjuvaziden ibaret olmayıp, aynı zamanda işçi sınıfının bilimsel dünya görüşü *Marksizmin* doğumuna da ebelik etmiş olmasıdır. Haliyle burjuvazi istediği gibi at oynatamadı; süreç sancılı oldu.

Öyle ki özellikle *Paris Komünü* ve *Ekim Devrimi*yle yüreği ağzına geldi, tehlikeyi bertaraf edinceye kadar uzun bir süre rotasından sapmak zorunda kaldı.

Sonra gemi azıya aldı; tarihsel sınırlarına geldi dayandı! İleri gidemiyor bu yüzden de geriliyor. *işçi sınıfını “uygarlaştırdığı” ölçüde kendisi uygarlıktan uzaklaştı ve uzaklaşmaya devam ediyor!*

• **Taylorizm ve Fordist Sermaye Birikimi, Kapitalizmin “Altın Yükselişi”**

Sermaye doğrudan üreticiyi önce üretim araçlarından, sonra emeğinden koparmış, emeği gerçek tabiiyeti altına alarak bilime el koymuş, güçlenmiş, 1848’in ardından 1871 Paris Komünü fırtınasını da atlatmış, ancak bir türlü huzura erememişti.

Makineli büyük sanayi eskiyle kıyaslanmayacak ölçüde artık-değer sızdırma potansiyeli taşıyordu. Burjuvazi de daha fazla sızdırmak için yanıp tutuşuyor, ama işçi sınıfının bu soygunu sessizce sineye çekeceğinden emin olamıyordu.

Her ne kadar emek sürecinde denetimi sağlamış olsa da hasmı karşısında hata yapmamalı, bunun için de egemenliğine yönelmiş en küçük başkaldırı potansiyelini gerçekleşmeden önlem alıp boğmalıydı.

“*Ekonomik ilişkilerin sessiz baskısı*”⁹⁵ tek başına yetmeyebilir, devletin sopası da sıkça kullanıldığında etkisiz olabilirdi. Burjuvazi, hasmını sömürü ilişkilerine kayıtsız kılacak, fabrika düdüğü çaldığında işçiyle birlikte *işbaşı yapacak* ek bir *kudrete* ihtiyaç duyuyordu.

kavranmadıkça, siyasal ve toplumsal önemi değerlendirilmedikçe, komünist hareketin ve önümüzdeki toplumsal devrimin pratik sorunlarının çözümüne doğru bir tek adım bile atılamaz.” V.İ. Lenin, *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Sol Yayınları, Haziran 1979, s.14-15.

⁹⁵ “*Kapitalist üretimin ilerlemesi, eğitim, gelenek ve edinilen alışkanlıklarla, bu üretim tarzının koşullarını doğa yasaları gibi apaçık görmeye yatkın bir işçi sınıfını da oluşturuyordu. Kapitalist üretim süreci, bir kez örgütlenmesini tamamladı mı, bütün direnmeleri kırar. Devamlı bir nispi artı-nüfus yaratılması, emek-gücüne olan arz ve talebi ve dolayısıyla ücretleri daima sermayenin gereksinmelerine uygun bir düzeyde tutar. Ekonomik ilişkilerin sessiz baskısı, emekçinin, kapitalistin boyunduruğu altına girmesini tamamlar. Ekonomik koşulların dışında doğrudan doğruya kuvvet, kuşkusuz hâlâ kullanılır, ama ancak ayırksız durumlarda. İşlerin olağan gittiği sıralarda, emekçi, “üretimin doğal yasalarına” terk edilebilir; yani üretimin kendi koşullarının yarattığı, güvence altına*

Burjuvazi, emekçiyi daha fazla *uysallaştırarak* formüller için bilimi hizmetine koşturdu.⁹⁶ Tempolu bir gelişme sürecine soktuğu makinelerle, yeni işbölümü ve organizasyon tekniklerini *en yüksek* artık-değeri, *yükselen* bir emek denetimi altında üretecek biçimde birleştirdi.

Bir kapitalist olarak kendisini gerçekleştirdiği⁹⁷ *yabancılaşma sürecine* hız verdi. Halen geniş bir uygulama alanı bulan *taylorist*⁹⁸ teknikler, *fordist*⁹⁹ üretim bandı böyle doğdu.

Taylorizm kafa ve kol emeği arasındaki ayrımı olabilecek en uç noktaya kadar taşıyan bir dizi iş örgütlenmesi tekniklerinden oluşur.¹⁰⁰ İlk bakışta, *iş sırasındaki mekanik hareketlerin analizine dayanarak gereksiz ve saçma hareketlerin ortadan kaldırıldığı, kayıt ve denetimde en iyi sistemin uygulandığı bilimsel buluşların* kaynaştırılarak emek üretkenliğinin artırıldığı bir *çalışma yöntemi* gibi görünebilir. Oysa özü teknik bir işbölümüyle uç noktada yabancılaştırılarak *uysallaştırılmış* işçinin yoğun sömürsünden ibarettir. Taylorist iş örgütlenmesiyle:

- ✓ İşçilerin emek sürecindeki kontrolü olabilecek en düşük düzeye indirilir. Üretimin yönetim ve denetimi bütünüyle sermayeye bağlı çalışan *askeri bir müfreze* tarafından işçilere iletilen yönergelerle gerçekleştirilir. Böylece *yöneten-yönetilen* ilişkisine sermayeyi *gizleyen* bir görünüm kazandırılırken emekçiler arasında yapay bir *bölünme* ve *rekabet* yaratılır.¹⁰¹

aldığı ve sürdürdüğü bir bağımlılığa, sermayeye olan bağımlılığına bırakabilir.” K. Marx, *Kapital Cilt I*, age, s.754-755.

⁹⁶ Sermayenin ne denli bilinçli bir tercih yaptığını, Marx'ın “*fabrika filozofü*” olarak nitelediği sermayenin hizmetindeki *Andrew Ure*'den aktardığı şu sözler kanıtıyor: “...*sermaye, bilimi hizmetine aldığı anda, işçinin söz dinlemez eli, uysallığı öğrenecektir.*” Age, s.448.

⁹⁷ Kapitalist toplumda yabancılaşma bir emekçinin insan olarak doğasından uzaklaştığı ama bir kapitalist için tersinin gerçekleştiği bir süreçtir: “*Varlıklı sınıf ile proleter sınıf, aynı insanal yabancılaşmayı temsil ederler. Ama birincisi kendini bu yabancılaşma içinde kendi yerinde duyar; bu yabancılaşmada bir doğrulama bulur, kendinin bu yabancılaşmasında kendi öz erkliğini görür ve onda insanal bir varoluş görünüşüne kavuşur; ikincisi, kendini bu yabancılaşma içinde yıkıma uğramış duyar, bu yabancılaşmada kendi erksizliğini ve insandıışı bir varoluş gerçekliğini görür.*” K. Marx-F. Engels, *Kutsal Aile*, Sol Yayınları, Nisan 2003, s.58.

⁹⁸ 19. yüzyıl sonlarında *Frederick Winslow Taylor*'un (1856-1915) mühendis olarak çalıştığı fabrikada geliştirdiği, özünde emekçiye ait üretim işlemlerini tıpkı bir makine gibi seri biçimde yinelenen basit işlemlere indirgeyen işbölümü tekniklerinden oluşur.

⁹⁹ 20. yüzyıl başlarında *Henry Ford*'un (1863-1947) kurduğu otomobil fabrikasında Ford marka otomobilleri seri olarak ürettiği kendi adıyla anılan üretim bandı. Ford, Taylorcu işbölümü teknikleri kullandığı, *Şikago*'da ve *Cincinnati*'deki 19. yüzyıl mezbahanelerinden esinlenerek kurduğu üretim bandında hem emeğin yoğunluğunu hem de üretkenliğini devasa ölçülerde artırarak o tarihten sonra kapitalist gelişmenin çevresinde şekilleneceği otomobilli yaşam tarzının önünü açmıştı. Bir otomobilin şasesinin imalat süresini 1913 yılında 728 dakikadan 93 dakikaya, 1927 yılında da 24 saniyeye çekmiş, böylece otomobil fiyatını düşürerek fabrikasında ücretlerini piyasa ortalamasının üstüne çıkardığı işçilerin tamamını otomobil sahibi yapmıştı. <http://www.marxists.org/glossary/terms/f/o.htm> Erişim: 3 Ekim 2011 Pazartesi.

¹⁰⁰ “*Tek tek her işçinin yaptığı işin kesin zaman ve hareket etüdüne dayanan bu sistem, işin zihinsel kısmının tamamını idari kadroya devreder. İşçiler bu kadronun en ince ayrıntısına kadar hazırladığı iş kartlarında belirtilen hıza uymaya mecbur kalacaktır.*” F. W. Taylor, *Shop Management*, akt. Alfred Sohn-Rethel, *Zihin Emeği Kol Emeği*, Metis Yayınları, Mart 2011, s.168.

¹⁰¹ Mavi yakalı-beyaz yakalı ayrımı olarak da bilinir. Burjuvazinin işçi sınıfı bölerken kullandığı ve üretken emek-üretken olmayan emek arasındaki farkı bulanıklaştırdığı için bu nitelemeleri özellikle kullanmıyoruz.

- ✓ Emek yoğunluğunu en yüksek düzeye çıkaracak biçimde önceden yapılan zaman ve hareket analizlerine dayanılarak üretim süreci çabuk öğrenilebilen, çok özel *beceri gerektirmeyen* basit ve küçük parçalara bölünür. Böylece sadece basit bir işlemin *yinelenmesine* dönüşen iş aracılığıyla işçi hem *vasıfsızlaştırılır* hem de kafa yorması gerekmediğinden kendisi için giderek yabancı bir şeye dönüşen üretim sürecine *kayıtsızlaştırılır*.
- ✓ Salt planlama ve kol emeğinin yönetiminde uzmanlaştırıldığından kafa emeği de üretim sürecinden *yalıtılır*. Böylece birbirine *hasımlaştırılarak* aralarındaki mesafe daha da açılan kafa ve kol emeğinin üretim süreci üzerindeki kontrol kapasitesi *düşürülürken* sermayenin emek üzerindeki denetimi *misliyle artar*.

Üretkenliği ve yoğunluğu *sürekli* artan bir emeği tüketerek gerçekleştirdiği seri ve kitlesel üretimle meta maliyetlerini *sürekli* düşüren fordist üretim bandı, taylorcu işbölümü teknikleriyle donandı. ABD'den başlayarak bütün kapitalist sisteme yayıldı. 20. yüzyıl başından son çeyreğine kadar fordizm sermaye birikiminde belirleyici rol oynadı. Kapitalizmin uzun dalgalarının¹⁰² halen süren sonuncusunun "*altın yükseliş*" dönemi diye de bilinen çıkış etabının tükenişiyle bu rol sona erdi.

20. yüzyıl başında kapitalizm, sermayenin yoğunlaşmasıyla serbest rekabetçi aşamadan rekabetin tekellerle birlikte yaşandığı, mali sermaye egemenliğinin başat olduğu *emperyalizm* aşamasına girdi.¹⁰³

Artan emek üretkenliğinin sonucu düşen meta maliyetlerinin getirdiği avantajın yanında, tekelci sermayenin diğer sermayelerin toplam artık-değerden aldığı paya el koymasıyla oluşan tekeli kârı, sermaye birikimi ve yoğunlaşmasını hızlandırdı. Meta ihracının yanında, sermaye de ihraç edilmeye başlandı.

Sermaye ihracıyla birlikte kendi gümrük duvarları arkasında eşitsiz gelişen ABD, Fransa, Almanya, Japonya gibi ülkeler, İngiltere'nin kurmuş olduğu önceki tekeli yıktı, dünya pazarı emperyalist devletlerce fiilen paylaşıldı.¹⁰⁴

Emperyalizm evresinde daha da hız kazanan sermaye yoğunlaşmasının emperyalist güçler arasında sürekli *yeniden* ürettiği eşitsizlik, peş peşe gerçekleşen iki büyük savaş aracılığıyla dünya pazarının *yeniden* paylaşılmasına yol açtı. Çoğunluğu kendi ülkelerinin

¹⁰² Kapitalist üretim tarzının sürekli yaşadığı, Marx'ın ayrıntısını *Kapital*'in ikinci cildinde verdiği (*Kapital Cilt II*, Sol Yayınları, Kasım 1992, s. 73-74.) döngüsel krizlerin yanında, gelişim tarihinde birbirinden başta sermaye birikim rejimleri olmak üzere niteliksel olarak ayrılan dört uzun dalga bulunuyor. Halen yaşadığımız bunalım, dördüncü dalganın iniş etabını oluşturuyor. Altın yükseliş, dördüncü dalganın çıkış etabı olarak 1940-67 yılları arasında yaşanmıştı. Gerek uzun dalgalarla ilgili, gerekse de son krizle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ali İleri, *Büyük Deprem-Bir Bilanço*, Yaşayan Marksizm Sayı 1, Ekim 2009, s.137-214.

¹⁰³ "Böylece tekellerin tarihindeki başlıca evreler şöyle beliriyor: (1) Serbest rekabetin gelişmesinin en yüksek noktaya eriştiği 1860-1880 yılları. Tekeller, ancak farkedilir embriyonlar halindedir. (2) 1873 bunalımından sonra, kartellerin önemli gelişme dönemi; böyle olmakla birlikte, bunlar henüz istisna halindedir. Oturmuş bir durumları yoktur. Henüz geçici bir niteliktedirler. (3) 19. yüzyılın sonundaki ilerleşmiş ve 1900-1903 bunalımı; bu dönemde, karteller, baştanbaşa ekonomik yaşamın temellerinden biri haline geliyor. Kapitalizm, emperyalizme dönüşmüştür." V.İ. Lenin, *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, age, s.28.

¹⁰⁴ "İlk kez olarak, dünya paylaşılmış bulunmaktadır, öyle ki, topraklar ilerde ancak yeniden paylaşma konusu olabilir; yani efendisi bulunmayan toprağa bir "efendi"nin sahip olması yerine, toprak bir "sahip"ten diğerine geçebilir." Age, s.93.

burjuvalarının yanında savaşa katılmayı kabul eden günümüz reformist sosyal demokrat ve burjuva sosyalist partilerin atalarından oluşan II. Enternasyonal bu savaşların ilkinde çöktü. Savaş sürerken gerçekleşen *Ekim Devrimi*yle işçi sınıfı kapitalizmden komünizme tarihin ilk geçiş denemesini Rusya'dan başlattı. Bolşeviklerin girişimiyle komünistlerin *Dünya partisi* III. Enternasyonal (*Komintern*) bu dönem kuruldu.¹⁰⁵ İki savaş arasında kapitalist sistem “*Büyük Buhran*” olarak bilinen ve ancak emperyalist savaşların yarattığı yıkım sayesinde içinden sıyrılabilirdiği 1929 bunalımını yaşadı. İkinci paylaşım savaşından sonra komünizm yürüyüşü yeni ülkelerin katılımıyla büyüyen emperyalist kapitalist sistem karşısında dünyanın üçte birine yayıldı.

Anılan dönem boyunca *fordist sermaye birikim rejiminin* komünist hareket ve işçi sınıfının mücadelesi üzerinde belirleyici etkileri oldu:

- ✓ Fordist bant ile emeğin yabancılaşmasında alınan yolun sonuçları, en çok I. Enternasyonalı oluşturan manifaktür işçileri ile II. ve III. Enternasyonalı oluşturan makineli büyük sanayi işçilerinin ideolojik duruşları ve mücadele pratikleri arasındaki belirgin farka yansdı.¹⁰⁶ Yabancılaşmanın etkisi arttıkça işçilerin düzenle ve burjuva ideolojisiyle *bağı* arttı. Ekonomi-siyaset bölünmesi algının ötesine geçerek mücadelenin ikiye bölünmesini *meşrulaştıran* bir veri oldu. Çoğu zaman ülkenin dolayısıyla *burjuvazinin çıkarı* sınıf çıkarlarının önüne geçti; enternasyonalizmin yerini *yurtseverlik* aldı. Üretim sürecine kayıtsızlaşıp *nesneleşen* işçi sınıfının yaşadığı *özgüven kaybı* kendi tarihsel rolüne karşı duyduğu kayıtsızlığın zemini oldu. Aynı zemin, mücadele içinde *yöneten–yönetilen* ilişkisinin *kalicılaşmasına* da aracı oldu. Bu sonuçlardan anlaşılacağı üzere fordist banttan, taylorcu tekniklerden en olumsuz pay işçi sınıfına ve dolayısıyla komünist harekete düştü.
- ✓ Avrupa’da devrimci dalganın geri çekilmesiyle Ekim Devrimi gelişmiş ülkelerin proletaryasının desteğinden yoksun,¹⁰⁷ büyük bir nesnel yetmezliğin¹⁰⁸ basıncı altında

¹⁰⁵ “*Nasıl Birinci Enternasyonal gelecekteki gelişmeyi öngörmüş ve onun yolunu göstermişse, nasıl İkinci Enternasyonal milyonlarca proleter toplayıp örgütlemişse, Üçüncü Enternasyonal de, açık kitle eyleminin, devrimi gerçekleştirmenin Enternasyonal’i, eylemin Enternasyonal’i olacaktır. Sosyalist eleştiri, burjuva dünya düzenini yeterince teşhir etti. Uluslararası Komünist partisinin görevi, bu düzeni yıkmak ve yerine sosyalist düzenin yapısını kurmaktır.*” “*Komünist Enternasyonal’in Manifestosu (1919)*” III. Enternasyonal 1919-1943 Belgeler, Belge Yayınları, Ekim 1979, s.15.

¹⁰⁶ IV. Ve V. Bölümlerde ana hatlarıyla da olsa değineceğiz ama ayrıntıya orada da giremeyeceğiz. Bu fark ayrıca ele alınıp özgül örneklerle incelenmeyi bu nedenle ayrı bir çalışmayı gerektiriyor.

¹⁰⁷ Lenin Komintern’in üçüncü kongresinde 5 Temmuz 1921’de yaptığı bir konuşmada hem Ekim Devrimi öncesi hem sonrası Dünya Devrimine Bolşeviklerin bakışını özetlerken, devrimin sonul zaferi için ileri ülkeler proletaryasının işlevine oldukça belirleyici bir rol biçiyordu: “*Uluslararası devrime başladığımızda, bunu, devrimin gelişiminin önüne geçebileceğimiz inancı yüzünden değil, bilakis bir dizi koşul bizi bu devrimi başlatmaya ittiği için yaptık. Şöyle düşünüyorduk: Ya uluslararası devrim yardımımıza gelir ve o zaman zaferimiz tam olarak sağlama alınmış olur; ya da mütevazı devrimci çalışmalarımızı, yenilgi durumunda bile devrim davasına hizmet etmiş olacağımız ve deneyimlerimizin diğer devrimlere yararlı olacağı bilinci içinde yerine getiririz. Uluslararası dünya devriminin desteği olmadan proleter devrimin zaferinin olanaksız olduğu bizim için açıktı. Devrimden önce ve hatta sonra da şöyle düşünüyorduk: Ya devrim diğer ülkelerde, kapitalist bakımdan daha gelişmiş ülkelerde hemen veya en azından çok çabuk patlayacak, ya da yok olacağız. Bu bilince rağmen, Sovyet sistemini her şart altında mutlaka korumak için elimizden gelen her şeyi yaptık, çünkü sadece kendimiz için değil, aynı zamanda uluslararası devrim için de çalıştığımızı biliyorduk.*” V.İ.Lenin, “*RKP’nin Taktikleri Üzerine Rapor*”, Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal -Belgeler- Cilt 2, Maya Kitapları, Eylül 2002, s.160-161.

bilinmeyenlerle dolu bir yolculuğa yalnız başına çıkmak zorunda kaldı. Nesnel yetmezlik, sermayenin biricik *tarihsel mazeretini* oluşturan ve aynı zamanda komünizmin maddi temeli olan *sanayileşme* görevini tarihin ilk proleter devriminin sırtına yıktı.

- ✓ Sanayileşmeyi tamamlamak, kapitalist ülkeleri *yakalayıp geçmek*, bunun için de emek üretkenliğini artırmak adına taylorcu teknikler,¹⁰⁹ fordist üretim bandı, parça başı ücret,¹¹⁰ önce Sovyetler Birliği'ne, ardından da komünizme yönelen diğer ülkelere taşındı. Ama sayılanlar sıradan birer üretim aracı değil, aynı zamanda ithal edildikleri üretim tarzının *ideolojik araçlarıydı*. Bu atlandı. Emek üretkenliğini salgıladıkları yabancılaşma pahasına artırıyorlardı. Farkına varılamadı. Bir üretim tarzının tek başına bireylerin fiziksel yeniden üretimi olarak ele alınamayacağı, onun aynı zamanda bir *yaşam tarzını* temsil ettiği gerçeği¹¹¹ unutuldu. Unutkanlığın *bedeli* ağır

¹⁰⁸ Bu nesnel yetmezliğin neden ve sonuçları daha önce irdelenmişti. Bkz. “*Ya Ölü Yıldızlara Hayatı Götüreceğiz! Ya Dünyamıza İnecek Ölüm!*”, Söz ve Eylem, Sayı 3, Ağustos 2011, s.35-26.

¹⁰⁹ En dramatik örneğini Lenin vermiştir. Devrimden önce 13 Mart 1914'te Pravda'ya yazdığı “*Taylor Sistemi-İnsanın Makineye Köleliği*” başlıklı makalesinde Taylorizm hakkında şu görüşleri dile getirir: “*Şimdiki gibi kriz dönemlerinde keskinleşen rekabet, üretimin maliyetini düşürecek çok sayıda yeni aygıtın keşfini gerektirir. Fakat sermaye egemenliği bütün bu aygıtları işçilerin daha fazla sömürülmesinin araçlarına dönüştürür. Taylor sistemi bu aygıtlardan biridir.*” <http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1914/mar/13.htm>. “*The Taylor System—Man's Enslavement by the Machine*” Erişim: 4 Ekim 2011, Salı. Devrimden sonra nesnel yetmezliğin basıncı altında aynı konuda şunları yazar (Nisan 1918): “*Rusya proletaryasının en bilinçli öncüsü, çalışma disiplini geliştirme görevini daha şimdiden önüne koymuş bulunuyor. ...Parça başına ücreti gündeme koymak, pratik olarak uygulamak ve sınamadan geçirmek, Taylor sisteminin içerdiği birçok bilimsel ve ilerlemeci öğeyi uygulamak., ücretleri şu ya da bu üretimin bilançosuna ya da demiryolları, su yolları taşımacılığı vb., vb. işletme sonuçlarına oranlamak gerekiyor. İleri uluslarla karşılaştırınca, Rusya kötü çalışıyor. Ve serflik kalıntılarının o denli canlı olduğu çarlık yönetimi döneminde de başka türlü olamazdı. Çalışmayı öğrenmek: Sovyetler iktidarının bütün genişliğiyle halkın önüne koyması gereken görev, işte bu. Bu bakımdan kapitalizmin son sözü olan Taylor sistemi, kapitalizmin bütün ilerlemeleri gibi, burjuva sömürünün incelmış acımasızlığını, çalışmadaki mekanik hareketlerin çözümlenmesine, gereksiz ve beceriksiz hareketlerin ortadan kaldırılmasına en ussal çalışma yöntemlerinin hazırlanmasına, en iyi sayım ve denetim sistemlerinin uygulanmasına vb. ilişkin en değerli bilimsel kazanımları ile birleştiriyor. Sovyetler Cumhuriyeti bilim ve tekniğin bu alandaki en değerli kazanımlarını, ne pahasına olursa olsun, sahiplenmek zorunda. Biz sosyalizmi tam da Sovyetler iktidarını ve Sovyet yönetim sistemini kapitalizmin en yeni gelişmeleri ile birleştirmek başarısını göstereceğimiz ölçüde gerçekleştirebileceğiz. Rusya'da Taylor sistemini, onun sistemli deneyim ve uyarlanmasının incelenme ve öğretimini örgütlemek gerekiyor.*” V.İ, Lenin, “*Sovyet İktidarının İvedi Görevleri*”, *Ekim Devrimi Dosyası*, Sol Yayınları, Ankara 1999, s.453-454. Lenin'in öğüdünün tutulduğunu, *Sendikalar Merkez Konseyi*'nin bu doğrultudaki çabalarından ve 1920'da kurulan *Merkezi Çalışma Enstitüsü*'nün 1938'e kadar neredeyse tek görevinin Taylorcu teknikleri Sovyet sanayiine uygulamak olmasından çıkarıyoruz.

¹¹⁰ Marx'ın parça başı ücret uygulamasıyla ilgili görüşleri kısaca şöyle: “*Burada emeğin niteliği ile yoğunluğu bizzat ücret tarafından denetlendiği için, işin ayrıca gözetlenmesi büyük ölçüde gereksiz hale gelmektedir. Parça-başı ücret bu nedenle ...kademeli olarak örgütlenen sömürü ve ezme sisteminin de temelini atar.*” K. Marx, *Kapital Cilt I*, age, s.567.

¹¹¹ “*Bu üretim tarzını, şu bir tek görüş açısından, yani bireylerin fizik varlıklarının yeniden üretimi olduğu açısından ele almamalıdır. Bu üretim tarzı, tersine, daha o zaman bu bireylerin belirli bir faaliyet tarzını, onların yaşamlarını ortaya koyan belirli bir biçimi, belirli bir yaşam tarzını temsil eder. Bireylerin yaşamlarını ortaya koyuş biçimi, onların ne olduklarını çok kesin olarak yansıtır. Onların ne oldukları, öyleyse, onların üretimiyle, ne ürettikleriyle olduğu kadar, onu üretiş*

oldu. Yabancılaşmanın kucağına itilen emekçiler, reel sosyalizm çözülürken ya karşıya geçip fiilen karşı-devrimcilere yardım etti ya da edilgen biçimde seyretmeyi yeğledi. Teknoloji sadece gelişmiş makinelerden, iletişim ulaşım araçlarından, daha gelişkin modellerin elbirliği yöntemlerinin tasarımıdan vb. ibaret değildir. O aynı zamanda tüm bu araç ve tasarımlar geliştirilirken parçası ve yeniden üretiminde aracısı olduğu yaşam tarzıyla, emeğe karşı takındığı tutum, ona biçtiği konumla *ideolojik* bir ögedir.¹¹² Bu nedenle *salt mülkiyet ilişkilerinde gerçekleştirilecek biçimsel değişikliklerle yeni bir yaşam tarzı yaratılamayacağı gibi eskisi de yok edilemezdi.*¹¹³

- ✓ Ekim Devrimi komünizme doğru yürüyüşüne yalnız başladı ama *yalnız kalmadı*. Kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının yanısıra, bağlaşıklık kuracağı *yeni devrimci dinamikler* doğdu: Kapitalizm emperyalizm aşamasına yükselirken eski sömürgeciliğin yıpranmış giysisini “yenisiyle” değiştirmeyi, bu ilişkileri daha “uygar” bir bağımlılığa dönüştürmeyi ihmal etmemişti. İhraç edilen sermaye gittiği geri yörelere kapitalist üretim ilişkilerini de taşıdı; efendisini taklit ederek onun gibi olma heveslisi yerli işbirlikçilerini yaratmış; o topraklarda yaşayanlar arasında ulusal uyanışın tohumlarını saçmıştı. Tarihsel ömürleri tükenen imparatorlukların dağılmaya başlaması, ayakta sallananların da ilk paylaşım savaşıyla parçalanması, bağımsızlık savaşlarını kızıştırmış; irili ufaklı yeni ulus-devletler kurulmuş, varolan ulusal sorunlara yenileri eklenmişti. Bütün bu olgu ve gelişmelerin üstüne, emperyalist devletlerin kendi çıkarları adına zorla savaşa sürdüğü sömürgeleştirilmiş halkların bu aşağılanmayı isyana dönüştürdükleri nefret bindi. Emperyalizm dönemiyle birlikte ulusal kurtuluş ve bağımsızlık hareketleri kabardı, ivme kazandı. Komünistler emperyalizme karşı gelişen ve dünya halklarının geniş kesimini içine çeken bu hareketlere kayıtsız kalmadı, onları sosyal kurtuluş hedefine bağlamak için çalıştılar. Devrimci dalganın Avrupa’da geri çekildiği bir dönemde Ekim Devrimini yalnız kalmaktan ulusal kurtuluş hareketleri kurtardı.
- ✓ Etkisi karşılıklı oldu. Komünistler sosyal kurtuluş doğrultusunda mevziler kazanırken, kimi yerde ülke çıkarları, kimi yerde yurtseverlik biçiminde ulusalcılık da komünist hareketin hem *sözüne* hem de *eylemine* sızdı. Nihayet “*Anti-tekel demokrasi*”, “*kapitalist olmayan kalkınma yolu*” programlarıyla; *Komintern’in ilgası*¹¹⁴ ve

biçimleriyle de örtüşür. Demek ki, bireylerin ne oldukları, üretimlerinin maddi koşullarına bağlıdır.” K. Marx-F. Engels, *Alman İdeolojisi*, age, s.38.

¹¹² Bu saptamadan çıkarılabilecek en olmayacak sonuç, teknoloji karşıtlığı yapıldığı yorumu olur. Böylesi bir yoruma meydan vermemek için ekoloji mücadelesi üzerine görüşlerimizi ortaklaştırdığımız metinde “*Komünist Toplumda Teknoloji; Hem Farklı, Hem Daha İleri!*” bölümüne göz atılmasını öneririz. *Söz ve Eylem* dergisi, sayı 3, Ağustos 2011, s.43-45.

¹¹³ Bu bağlamda Lenin’in şu sözleri üzerine yeniden düşünmeliyiz: “*Devlet kapitalizmi dizginleyebileceğimiz ve sınırlarını belirleyebileceğimiz kapitalizmdir. Bu devlet kapitalizmi devletle bağıntılıdır, devlet de emekçiler, emekçilerin ileri düzeydeki kesimi, öncüsü olanlardır. Biz Devletiz. Devlet kapitalizmi belli sınırlar içinde tutmamız gereken kapitalizmdir, ancak bunun yolunu henüz öğrenmiş değiliz. İşte asıl nokta budur. Bu devlet kapitalizminin ne olması gerektiğini belirlemek de bize düşmektedir.*” V.İ.Lenin, “*XI. Parti Kongresine Sunulan Politik Rapor, 27 Mart, 1922*”, *Lenin’in Son Kavgası*, Öteki Yayinevi, Ocak 1999, s.45.

¹¹⁴ Komintern’in ilgası nedense komünistlerin fazla ilgisini çeken bir konu olmadı. Bu ilgisizliğin kendisi elbette başlı başına bir sorundur, ama burada sadece Komintern’in ilga kararıyla ilgili kimi bilgiler paylaşılacak ve onun lağvedilişinin su yüzüne çıkardığı *ulusalcı-yurtsever eğilim* sergilenecektir. (Komintern ilga kararını 22 Mayıs 1943’te Moskova’da aldı. Kararı 28 seksiyon imzaladı. Oysa Komintern’in son kongresine 76 seksiyon katılmıştı. (*Sosyalizm ve Toplumsal*

*Birleşmiş Milletlerin kuruluşuyla*¹¹⁵ yüze vurdu. III. Enternasyonal, II. Enternasyonalin uzlaşmacı, sosyal şoven çizgisi ile girdiği hesaplaşmayı derinleştirip sonuca bağlayamadı. Yarım kalan hesabı bütün acıların ilacı zaman kapattı. II.

Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt 3, s.982.) Bu bilgi de ayrıca sorgulanması gereken bir not olarak düşülmüştür.) Kararın gerekçesini anlatan bölüm şöyle: “*Dünyadaki ayrı ayrı ülkelerin tarihi gelişim yollarının bu farklılığı, toplumsal yapılarının farklı, evet hatta karşıt niteliklerde olması, toplumsal ve siyasal gelişimlerinin düzey temposundaki farklılık, nihayet işçilerin bilinçlilik ve örgütlülük derecesindeki farklılık, aynı zamanda, her ülkenin işçi sınıfının önünde değişik görevlerin bulunmasına yol açıyor. Geçen çeyrek yüzyıl içinde olayların bütün akışı ve Komünist Enternasyonal’in yaşadığı deney gösterdi ki, Komünist Enternasyonal’in Birinci Kongresince işçileri biraraya getirmek için seçilen ve işçi hareketinin yeniden doğuşunun başlangıç döneminin gereklerine uygun düşen örgütlenme biçimi, işçi hareketinin tek tek ülkelerdeki büyümesi ve onların görevlerinin karmaşıklaşması ile birlikte gitgide eskidi, evet hatta ulusal işçi partilerinin daha fazla güçlenmesinin önünde bir engel haline geldi.*” (III. Enternasyonal 1919-1943 Belgeler, age, s.282-283.) Bu gerekçe hem inandırıcı değil hem de gerçeklere uymuyor. Çünkü anlatıldığı gibi Komintern’in ilk kongresi “*İşçileri bir araya getirmek için en uygun örgütlenme biçimi olduğundan*” toplanmadı. Doğrusu Komintern’in ilk kongresinde karar altına aldığı belgelerde şöyle yer alıyor: “*Sovyet-Moskova’ında toplanmış bulunan komünistler, kendimizi, programı 72 yıl önce ilan edilmiş davanın izleyicileri ve uygulayıcıları olarak görüyor ve kabul ediyoruz. Görevimiz, işçi sınıfının devrimci tecrübesini toparlamak, hareketi oportünizmin ve sosyal-yurtseverliğin yıkıcı müdahalelerinden uzak tutmak, dünya proletaryasının gerçekten devrimci bütün partilerinin gücünü bir araya toplamak ve böylece komünist devrimin zaferini kolaylaştırmak ve hızlandırmaktır... Uluslararası Komünist Partisinin görevi, bu düzeni yıkmak ve yerine sosyalist düzenin yapısını kurmaktır.*” (“*Komünist Enternasyonal’in Manifestosu (1919)*” age, s.5-14. Vurgular bana ait.) Normal olarak yerine ikame edilmeye çalışılan Kominform’un kuruluş amacı ile Komintern’in lağvedilme gerekçesi arasında bir bağ olması beklenir. Bu bağ Kominform’un kuruluş manifestosunda şöyle ifade ediliyor: “*...komünist partileri emperyalist yayılma ve saldırganlık planlarına karşı direnmede her alanda, devletsel, politik, ekonomik ve ideolojik alanda önde olmalıdırlar. Onlar bir araya gelmelidirler, çabalarını ortak bir anti-emperyalist ve demokratik platform temelinde birleştirmeli ve halkın tüm demokratik ve yurtsever unsurlarını çevrelerinde toparlamalıdırlar.*” (*Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, age, ekli belge, s.239. Vurgular bana ait) Buradan çıkartılabilecek sonuç Kominformu kuran anlayış ile Komintern’i kuran anlayış arasında, mücadelenin hedefleri bağlamında oldukça büyük bir açının varlığı olacaktır. Amacın farklılaştığı; Kominform, Komintern’in lağvediliş gerekçesine göre bile oldukça geri bir amaçla kurulmuş görünüyor. Kominform’un kuruluş toplantısına Çin ve diğer Asya ülkelerinden partilerin çağrılmayışı da bu amacın kuracakları **demokratik yurtsever cephelele** SSCB’yi olası saldırılara karşı savunmakla sınırlı bir hedefle Avrupalı komünist partileri hareketlendirmekten ibaret olduğunu gösteriyor.

¹¹⁵ Birleşmiş Milletler, Alman emperyalizminin öncülük yaptığı koalisyonla (1936’da kurulan *Anti-Komintern paktı*; Almanya, Japonya, İtalya, Macaristan, İspanya’dan oluşuyor) karşı, diğer emperyalist koalisyonun (*müttefikler*) oluşum sürecinde biraraya gelen güçleri tanımlayan bir kavram olarak, ilk kez ABD Başkanı Roosevelt tarafından Aralık 1941’de telaffuz edildi. BM’nin teorik temelleri ikinci paylaşım savaşı sürerken müttefiklerin öncü güçleri olan ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirilen *Moskova* (Ekim 1943), *Tahran* (Aralık 1943) Konferanslarında atıldı. Birleşmiş Milletler’in nihai kuruluş kararı, ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından *Yalta Konferansı*’nda (Şubat 1945) alındı; nihayet, *San Fransisco Konferansı*’nda (25 Nisan - 26 Haziran 1945) kuruluş gerçekleşti. Bu işin bir tarafı, diğer tarafı ise BM fikrinin ilk başarısız girişimi (*Cemiyet-i Akvam*) “*Milletler Cemiyeti*”ne Komintern’in aldığı tutumu yansıtan 1920’de 2. Kongresinde yapmış olduğu tanımdır. “*Milliyetler ve Sömürgeler Sorununa İlişkin İlkeler*” başlığı altında Cemiyet-i Akvam şöyle tanımlanıyor: “*...savaş galiplerinin birbirlerine karşılıklı soygun garantisi verdiklerini belgeleyen bir güvenlik anlaşmasından başka bir şey değildir.*” III. Enternasyonal 1919-1943 Belgeler, age, s.44. Bu tanım yeni BM’ye daha fazla uymaktadır. 1920’den 1945’e, nereden nereye? Değişen bir tek şey var: II. Enternasyonal ile yarım kalan hesaplaşma sonucu yurtseverlik kisvesiyle sızan burjuva ideolojisinin geçen 25 sene içinde komünist harekette yarattığı tahribat!

Enternasyonalin reformist, sosyal şoven partileri ile III. Enternasyonal partilerinin çoğu, yetmişli yıllarda aynı doğrultuda bulundu. Komünist hareket bu dönemde tıpkı işçi sınıfı gibi nicel olarak büyüdü ama sermayenin egemenliğine yönelik devrimci bir tehdit olarak neredeyse aynı oranda küçüldü.

- ✓ Karşı kampta taylorizm ve fordizm sermayenin tarihine altın harflerle geçti; kapitalizmin *altın yükselişinin* motoru oldu. ABD, ikinci paylaşım savaşı sonunda kapitalist sistemin hegemonyasını ele geçirdi. Bu mertebeye erişmesinde onu, çatışma merkezinden *güvenlikli bir mesafede* tutarak her iki savaştan da en az hasarla ama en fazla siyasal kazanımla ayrılmasını sağlayan *jeostratejik* konumunun yanında, ikinci paylaşım savaşının harabeye çevirdiği kapitalist Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu *hazır bir güce dönüştüren* fordist sermaye birikim rejimi belirleyici oldu.
- ✓ Avrupa burjuvazisi, sadece yıkılan kentlerin ve sanayi altyapısının yeniden inşası için değil, savaş koşullarının sefalete ittiği geniş emekçi yığınların aklını çelerek yakın bir tehlikeye dönüşen komünizm tehdidini savuşturabilmek için de ABD'ye başvurmak zorundaydı. Reel sosyalizm tarih sahnesinden çekilinceye kadar ABD hegemonyasının ideolojik gerekçesini oluşturan bu zorunluluk, emperyalist saldırı örgütü NATO'nun kuruluşuna önayak oldu.
- ✓ Sermaye 29 bunalımını burjuva iktisatçıların ileri sürdüğü gibi *keynezyen*¹¹⁶ politikalarla değil, her iki savaşın yol açtığı yıkımı kırıntısına kadar değerlendirdiği fordist birikim rejimi ile aştı. Keynezyen politikalar etkisini işte bu temelde ve işçi sınıfının içine çekilerek ehlileştirildiği *sosyal refah devleti* uzlaşması eşliğinde, ikinci paylaşım savaşıyla başlayarak altmışlı yılların sonuna kadar süren kapitalizmin *altın yükseliş döneminde* gösterdi.
- ✓ *Merkezi plana* dayalı hızlı sanayileşme ve kalkınmanın Sovyet insanının *maddi yaşam koşullarına* yansıyan sonuçlarıyla otuzlu yıllardan başlayarak kapitalist ülke emekçileri arasında itibar kazanan reel sosyalizm, o sıralar 29 bunalımının pençesinde çarpınan kapitalist sistem üzerinde doğal olarak hem ideolojik, hem de sendikal taleplerde ifadesini bulan ekonomik bir basınç yarattı. Sosyal refah devleti bu basıncın Ekim Devriminin açtığı yolda gerçek bir sosyal kurtuluş arayışına dönüşmesi tehlikesine karşı sermayenin bulduğu bir *önlem*, Fordist birikim rejimi ile mükemmel bir uyum içinde geliştirdiği *ideolojik* bir saldırdır. Burjuvazi bu saldırıyı, sendikaların ve komünist partilerin yürüttükleri mücadelede *ekonomi-siyaset* bölünmesini veri aldıkları bir zamanda gerçekleştirdi. Bu yüzden umduğunun ötesinde sonuç aldı.
- ✓ *Ücret artışlarının verimlilik artışına bağlandığı* toplu pazarlık sistemi sosyal refah devleti üzerine sağlanan mutabakatın *temel* koşuluuydu. Şimdilerde sermayenin krizi bahane ederek kaldıramadığı yerde içini boşaltmaya çalıştığı sosyal güvenlik sistemi

¹¹⁶ İkinci paylaşım savaşının sonuna doğru Temmuz 1944'te Bretton Woods'ta toplanan ve ABD hegemonyasının tescil edilerek savaş sonrası dünyanın kaderinin çizildiği konferansta İngiltere'yi - gerçekte Avrupa'yı- temsilen katılan *John Maynard Keynes*'in 1929 bunalımından çıkış için önerdiği para ve maliye politikalarına burjuva iktisatçıların verdikleri popüler isim. Özü, kriz dönemlerinde düşen kar oranları sonucunda üretken alandan kaçan sermayenin yerini yükselen işsizliği dengeleyecek yatırımlarla alması beklenen devletin, sermayeyi yeniden yatırıma özendirmek için para basması ve faizleri düşürmesinden ibarettir. Mevcut krizde de kargadan başka kuş bilmeyen mali oligarşi ABD merkez bankası Fed öncülüğünde 2008'den bu yana izlediği keynezyen politikalara sonuçsuz kalmasına rağmen çaresizliğin ürünü bir inatla devam ediyor.

bu koşulla yürürlüğe sokuldu. Kapitalistler bu mutabakat çerçevesinde emek üretkenliğinde ve dolayısıyla el koydukları artık-değerde süreklilik kazanan bir artışı otomatığe bağladı. Böylece sendikaların talep ettiği ücret artışları zorlanmadan karşılanıyor, bir yandan da alım gücü artan ücretliler sayesinde *pazar genişliyor*, fordist bandın kitle üretimiyle oluşan *stoklar kolayca eritiliyordu*.

- ✓ Sağlanan mutabakatla yetinmeyen burjuvazi işini sağlama olarak her olasılığa karşı kendisine bağlı sarı sendikalar örgütledi. İşçi aristokrasisini besleyip daha da büyüttü. İşçi sınıfı arasında rekabeti artıracak her olanağı sonuna kadar kullandı. Mutabakat çerçevesinde üzerinde anlaşılmış hakları bile işçi sınıfına kavga dövüş verdi.
- ✓ Özellikle de burjuvazinin sermaye kıtlığı çektiği, el koyduğu artık-değerin önemli bir bölümü gelişmiş ülkelerin tekel karına dönüştüğü için, bağımlı, az gelişmiş kapitalist ülkelerde bu kavga daha sert geçti. Öyle ki gelişmiş kapitalist ülkelerin tersine “demokrasi” *istisna*, devletin sopası *kural* oldu. Böylece burjuvazinin miadı çoktan dolmuş demokrasisi değer kazandı; hiç eskimeyen, bitip tükenmez bir *demokrasi mücadelesi* işçi sınıfının programında başköşeyi kapdı. Burjuvazi verdiği her ödünü kendisi için bir mevziye dönüştürmeyi ilke edinmişti; bu ilkesini en çok da sosyal refah devleti çatısı altında uyguladı.
- ✓ Fordist üretim bandıyla kurduğu büyük ölçekli işletmelerde topladığı kafa ile kol emekçilerini hem birbirinden, hem de üretim sürecinden yalıtı. Üretim sürecindeki bu parçalanma, tabanda kol emekçilerinin, yönetimde kafa emekçilerinin yoğunlaştığı bir hiyerarşi biçiminde sendikalara da yansıdı. Vasıfsızlaştırılan, yaptığı işe kayıtsızlaştırılan kol işçileri, sosyal demokrat partilerin, popülist burjuva partilerin kuyruğuna takılmayı kolaylaştıran koyu bir *ekonomizmi* sendikalara taşıdı. Aldığı görece yüksek ücretler ve işi gereği burjuvazi ile arasındaki ideolojik yakınlaşmayla kafa emekçileri de *işçi aristokrasininin* potansiyelini artırdı.
- ✓ Sonuçta sendikalar içine düştüğü *ekonomizm* batağıyla düzenin yeniden üretildiği kurumlara, burjuvazinin kalelerine dönüştü. Burjuvazi fordist sermaye birikiminin zorunlu araçları olduğu için sendikaların önünü açtı. Birbirleriyle rekabet içinde aynı mutabakatın peşinde koşan sendikalar bu dönem serpildi. Tarihte en yüksek örgütlenme düzeyine eriştiler. Alanın ve satanın razı olduğu bu durum, fordist üretim bandınının *teklemeye başladığı* altmışların sonuna kadar sürgit devam etti.

• **İlkelleşen Sermaye Birikimi**

Fordist bantla birlikte adımı verdiği birikim rejimi de tekledi. Kapitalizm yetmişli yıllarda başlayan, sünerek uzayan ve halen şiddetli patlamalarla süren bir krizin¹¹⁷ içine girdi.

“Altın yükseliş” dönemi tükenmişti ama gerisinde sermayenin çelişkili doğasını yüzüne vuran ve kolayına tükenmeyecek bir dizi sorun bırakmıştı. Özellikle şu üçü, sermayeyi mevcut birikim rejimini gözden geçirmeye zorlayacak güçteydi:

1. Bir yandan sonu gelmez bir rekabetin¹¹⁸ neden olduğu sermayenin organik bileşiminde¹¹⁹ gerçekleşen devasa artış, bir yandan aşırı birikmiş sermaye, *kâr oranlarında gerilemeye* yol açmıştı.

¹¹⁷ Krizin ayrıntısına girmeyeceğiz, yalnızca sermayeye dayatan nedenler bağlamında esnekleşmeye değineceğiz.

2. Üretici güçler geometrik olarak artarken, pazarlar aritmetik olarak büyümüşü.¹²⁰ Fordist bandın kitlesel üretim hızına pazarın büyüme hızı yetmiyordu. Pazar doymuş, üretilen artık-değeri gerçekleştirmek zorlaşmış, stoklar şişmiş, zarar yazmaya başlamıştı. Dünya pazarı genişleyebileceği sınırların sonuna dayanmıştı.¹²¹ Daha fazla ancak derinliğine büyüyebilirdi. Yani yeni ihtiyaçlar yaratılacak, yetmediğinde ihtiyaç olmayan ihtiyaçlar peydahlanacak, metaların albenisi artırılacak, kullanım ömürleri kısaltılacak ve çeşitlendirilecekti.¹²² Demek ki bundan böyle rekabet daha bir kızışacak, stoğa üretim son bulacak, ayakta kalmanın yolu arzdan ziyade talebe göre *esneyebilen üretimden* geçecekti.
3. Altın yükseliş döneminin son demlerine doğru işçi sınıfının burjuvaziden beklentisi artmış, sendikalar büyümüş, sermayenin ise tersine eli daralmış, heybesinde işçiler için ayırdığı pay *küçülmüşü*. Düşen kâr oranları toplu pazarlıkları *al gülüm ver gülüm* havasından çıkararak gerçek bir *kavganın* konusu yapmaya yetmişti. Sermaye için sosyal refah devleti taşımak istemediği bir *yüke*,¹²³ sendikalar da kurtulmak istediği bir *fazlalığa* dönüşmüştü.

Rüzgârın yönü belliydi. Şimdi sermayenin elinde çelişkili doğasında *daha baştan verili olan esneklik eğilimini*¹²⁴ gerçekleştirebilmek için oldukça makul gerekçeler vardı.

¹¹⁸ Kapitalist toplumda rekabetin sonu gelmez. Çünkü kapitalist kârını, dolayısıyla servetini ancak bu savaşı kazandığı koşulda güvence altına alır. Değerin ölçüsü bir metanın üretimi için gerekli toplumsal emek zamanıdır ve: “*Değerin, toplumsal bakımdan gerekli emek-zamanıyla belirlenmesi, metaların ucuzlamasıyla ve metaların aynı uygun koşullar altında üretilmesi yolundaki zorlama ile kendini ortaya kor.*” K. Marx, *Kapital Cilt III*, age, s.569. Rekabet işte bu zorlamaya verilen isimdir.

¹¹⁹ “...*bir sanayi koluna yatırılmış bulunan bir sermayenin değer bileşimi, yani değişen ve değişmeyen sermayeler arasındaki belirli bir oran, daima emeğin belirli bir üretkenlik derecesini ifade eder.*” Age, s.51.

¹²⁰ F. Engels, *Kapital Cilt I*, “*İngilizce Baskıya Önsöz, 5 Kasım 1886*”, Sol Yayınları, Ekim 1986, s.39.

¹²¹ Reel sosyalizmin çözülüşüyle birlikte doksanlardan başlayarak bu ülkeler de pazara dâhil oldular. Ancak bu gelişmeye rağmen pazar sorunu iki nedenle kapitalistlerin önünde dağ gibi yükselmeye devam etti. Birincisi, sermayedeki fazlalık o kadar büyüktü ki içerdiği birçok riske rağmen, bu pazarlar da hızla tükendi. İkincisi bu ülkeler insanının sermayeyi tatmin etmekten uzak düşük alım gücü ve tüketim alışkanlıklarıydı. Ayrıca kapitalistlerin pazar sorununa asla kalıcı çözüm bulamayacaklarını da burada belirtmek gerekir. Çünkü bu sorunun kaynağında pazarın sınırını dikkate almadan süren kapitalist üretimin doğası yatar: “...*kapitalist üretimin bütün hedefi olabilen en büyük artı-emeği ele geçirmektir; başka deyişle, belli bir sermayeyi kullanarak, ister işgününün uzatılması yoluyla olsun, ister işbirliği, işbölümü, makine vb. aracılığıyla emeğin üretkenlik gücünü artırarak olsun, kısacası geniş ölçekli üretim, yani kitlesel üretim yoluyla, olabilen en büyük miktarda doğrudan emeği fiiliyata geçirmektir. Demek ki pazarın sınırlarını dikkate almaksızın üretmek, kapitalist üretimin doğasında vardır.*” K. Marx, *Artı-Değer Teorileri İkinci Kitap*, Sol Yayınları, Kasım 1999, s.500.

¹²² “...*kapitalist üretim, üretim dallarını giderek artan ölçüde çeşitlendirdiği için ürünlerin değişiminin olanaklarını da sürekli artırır.*” K. Marx, *Kapital’e Ek Dolaysız Üretim Sürecinin Sonuçları*, age, s.15

¹²³ Sosyal refah devleti mutabakatı, sermayenin elinde olmadan işçi sınıfına yeni bir mücadele alanı açmış, bu alan ekonomist bir anlayışla olsa da işçileri kolektif mücadeleye çeken sosyal haklar başlığı altında ek bir toplumsal ücret kategorisi oluşturmuştu. Normal yükseliş döneminde sorun olmayan bu ek ücret, şimdi, büyüyen işçi sınıfının denetimden çıkma eğilimi gösteren kolektif eylemine hem bir gerekçe oluşturup onu can sıkıcı bir tehdide, hem de sermayenin zaten düşmekte olan kâr oranları üzerinde fazladan bir yüke dönüşmüştü.

¹²⁴ Marx, sermayenin esnekliğe olan bu doğal ilgisinin, yaptığı işe kayıtsızlık olarak emek-gücüne de geçtiğini yazar:“...*sermayenin esnekliği, el koyduğu emek sürecinin özgül niteliğine ilgisizliği,*

Üstelik savaşın onca tahribatına rağmen 1950'lerden başlayarak herkesten önce üretimini esnekleştiren ve böylece rekabet üstünlüğünde ilk sıraya yerleşen "Japon mucizesi" diğerlerinin önünde canlı örnektir.¹²⁵ Yola *esnekleşmiş üretimle* devam edilecekti.

Düşen kâr oranlarını tersine çevirmek için, üretimin yanında ayrıca emek-gücünün de esnekleştirilmesi, sömürü oranının *ek bir maliyet* olmadan yükseltilmesi gerekiyordu. Demek ki mutlak artık-değer sömürsünü artıracak yol ve yöntemlere ağırlık verilecekti. Bunun için de önce işçi sınıfının mevcut kazanımları geri alınmalı, olası direnme olanakları yok edilmeliydi. İkinci büyük savaş sonrası işçi sınıfının çeke sündüre razı edildiği mutabakatın, sosyal refah devletinin suyu ısınmıştı.

Mutabakatı bozan burjuvazi emek-gücünü yasalarla, yasaların yetmediği yerde *filen* esnekleştireceği, "uygar" görüntüsünün ardındaki gerçek yüzünü sergileyeceği, doğrudan işçi sınıfını hedef alan bir saldırıyı başlattı.

Sosyal refah devleti uzlaşmasıyla otomatiğe bağlanmış fordist birikim rejiminden, devletin "sosyal" ve "refah" sıfatlarından kurtularak elindeki sopasıyla sadece *devlet* olarak rol alacağı, en belirgin kuralı *kuralsızlık* olan *ilkel birikim rejimine* geçildi.

Gerçekte sermaye birikimi, her yeni genişleme hamlesine uygun biçimlere bürünerek ona eşlik eden, özü zora dayalı mülksüzleştirme olan ikelliğini hep korumuştur. Ama toplumsal ilerlemenin eriştiği düzey, *genel üretici gücün* barındırdığı *özgürleştirici potansiyel* dikkate alındığında bu ikellik en fazla *şimdi* sınırlanmaya başladı. Bu yüzden onu bugün çoğunluğun kullandığı *esnek* sıfatıyla değil, bu karşılığı daha iyi anlattığımızı düşündüğümüz *ilkel* sıfatıyla nitelemeyi tercih ediyor, *ilkel sermaye birikimi* diyoruz.

Mülksüzleştirme, doğrudan üreticinin elinden üretim araçlarının çekilip alınmasıyla sınırlı bir süreç değildir. Bu onun *görünen* yüzüdür. Kaba şiddet eşliğinde en yoğun olarak sermayenin *ilk birikim döneminde* yaşandı ve:

- ✓ Emekçilere dolaylı-dolaysız vergiler olarak dönen kamusal borçlanma soygunuyla,

sermayeden işçiye de geçmiştir. O da emek-gücünü kullanırken aynı esnekliğe ya da çok-yönlülüğe sahip olmalıdır. Kapitalist üretim tarzı, bu çok-yönlülüğün önüne dikilen tüm yasal ve diğer ekonomidışı engelleri bir kenara iter. (Kapitalist üretim tarzının kendi eliyle bu eğilimin önüne engeller koyduğunu ileride göreceğiz.) Tıpkı kendi değerini genişleten değer olarak sermayenin; emeğin üretim sürecindeki özel fiziksel görünümüne (ör: buharlı motor, gübre yığını veya ipek) kayıtsız kalması gibi, işçi de kendi emeğinin özgül içeriğine aynı kayıtsızlıkla bakar. ...Bir ülkede kapitalist üretimin gelişim düzeyi ne denli ileri olursa, emek-gücünde çok-yönlülüğe talep de o kadar fazla olur. Aynı şekilde kapitalist üretim geliştikçe, işçinin, yaptığı işin özgül içeriğine kayıtsızlığı daha fazla, sermayenin üretimin bir alanından diğerine hareketi ise daha akışkan olur. Klasik iktisatçılar, emek-gücünün çok-yönlülüğünü ve sermayenin akışkanlığını bir aksiyom olarak alırlar. Böyle yapmakta da haklılar, zira bu –büyük ölçüde kendisinin yarattığı engellere karşın- kapitalist üretimin kaçınılmaz biçimde dayattığı bir eğilimdir. Ekonomi-politiğin yasalarını saf biçimiyle gösterebilmek için bu tür sürtünme kaynaklarını görmezden geliyoruz; tıpkı mekanikte, her özel uygulamada ortaya çıkan sürtünmelere genel yasalar çerçevesinde yaklaşılması gibi." K. Marx, Kapital'e Ek, age, s.79-80. Marx, günün birinde sermayenin kaçınılmaz olarak kendisine en uygun birikim rejimini zorlayacağını çok önceden öngörmüştür. Sermayenin çelişkili doğasıyla malul da olsa esneklik eğilimi ve onun emek-gücü üzerinde işe kayıtsızlık olarak yansıyan hali, ikisi birden günümüzde gerçekleşen esneklik saldırısına güç veren olgulardır. Esneklik saldırısı ile kapitalizm teoride olduğu gibi pratikte de Marx'ın sözünü ettiği sürtünme kaynaklarından kurtulmaya çalışıyor.

¹²⁵ Tablo 5, Japonya'nın bu ayrık durumunu oldukça iyi yansıtıyor.

- ✓ Sağlık-eğitim hizmetlerinin özelleştirilmesi, emeklilik yaşının uzatılması, kıdem tazminatlarının kaldırılması gibi geçmiş mücadeleler sonucu kazanılan hakların gaspıyla,
- ✓ Emekçilerin emeklilik ve yatırım fonları aracılığıyla toplanan bireysel birikimlerinin borsalarda sermaye tarafından ögütölmesiyle,
- ✓ Türlü hokkabazlıklarla kredilendirilen emekçilerin gelecekteki gelirlerine, borçlarını ödeyemeyecek duruma düşmeleri halinde ise tüm varlıklarına haraç mezat el konulmasıyla,
- ✓ Sayıları azaldığından azalan bir yoğunlukla da olsa mülksüzleştirilen küçük üreticilerin kent ve kır yoksullarına dönüştürülmesiyle *halen sürmektedir*.

Mülksüzleştirmenin *öz etkinliği* kendisine yabancılaştırılan insanın artan *yoksunlaşmasında* dışa vuran bir de *görünmeyen yüzü* vardır.

Görünen yüz *yoksulluk* üretir, ama bu yoksulluk mutlak değil *görelidir*. Bugünün emekçisi istisnalar hariç, *geçmişe göre* varstıdır. *Görece* daha fazla gelire, daha iyi yaşam koşullarına, daha fazla ve çeşitli geçim araçlarına sahiptir.

Görünmeyen yüz *mutlak yoksunluk* üretir.¹²⁶ El konularak kendisinden uzaklaştırılan öz etkinliğiyle insan, yeri başka hiçbir şeyle doldurulamayacak en değerli hazinesinden, *insanlığından* olur. ***Bugünün emekçisi geçmişe göre mutlak olarak daha yoksundur. Yoksunlaşma ivmelenerek devam etmektedir.***

Sermayenin yabancılaştırdığı emek aracılığıyla el koyduğu *insanlık*, olabilecek *en sıradan* iki araca: sermayenin genişletilmiş yeniden üretiminin ve emekçinin bireysel varoluşunun zorunlu araçlarına dönüştürülür.

Oysa el konularak insana yabancı bir güce dönüştürülen emek, gerçekte insanın onu diğer canlılardan ayıran *bilinçli* faaliyetidir. İnsanın emeğinden uzaklaşması, “*ürünleri kendi eseri olarak kavrama ve kendi gerçekleştirme koşullarından koparılmışlığını bir sakatlık, bir zor eseri, bir şiddet eylemi olarak değerlendirebilme*”¹²⁷ yeteneğinin de aşınması anlamına gelir. Böylece bireyin bilinçli olma haliyle arası açılır, diğer canlılarla arasındaki fark silikleşir.¹²⁸

Özetle sermaye gelip dayandığı tarihsel sınırdan, onu insanın tamamen tükendiği bir başka sınırla değiştirerek kurtulmaya çalışıyor.

Emek sürecini esnekleştirme faaliyetinin ardında yatan *ol hikâye* budur!

¹²⁶ 68 isyanı mülksüzleştirmenin görünmeyen yüzüne karşı bir isyandır. Fordist birikimin altın yükselişinin sonlarına doğru, onun Taylorcu yöntemlerle emek sürecinde yoğun olarak en uca taşıdığı insanı yoksunlaştıran sonuçları dalga dalga topluma yayılmış, gelişmiş kapitalist ülkelerden başlayarak Marcuse’in “*tek boyutlu insan*”ını doğurmuştu. Bu kahreden yoksunluk, zirve yapmış taylorizmin olanca katılığıyla toplumu kuşatmıştı. Gecikmedi, ilk tepki doğası gereği bu katılığı daha fazla sineye çekmek istemeyen öğrenci gençlikten geldi. Sermaye, toplumu kuşatan bu katılığı yumuşatmak, ona kabul edilebilir bir form kazandırmak zorunda kaldı. Bu nedenle esnekleştirme sürecini öğrenci gençliğin taleplerine kulak vererek başlattı demek çok da yanlış sayılmaz.

¹²⁷ K. Marx, *Grundrisse*, age, s.502.

¹²⁸ Marx bu ayrımın silikleşmesini çok daha çarpıcı bir biçimde 1844 Felsefe elyazmalarında şöyle anlatır: “*Bütün bunların sonucunda insan (işçi) yalnız hayvansal işlerinde (fonksiyonlarında), yani yerken, içerken, çocuk yaparken ve olsa olsa evinde, giyiminde, v.b. serbestçe etkin olabilir; insani işlevlerinde ise iyice hayvanlaşmıştır. Hayvansı özellikleri insani, insani özellikleri hayvansı olmuştur*” K. Marx, *1844 Felsefe Yazıları*, age, s.77.

• Fordizmin Tasfiyesi ve Emek Sürecinin Esnekleştirilmesi

Fordist makineler taylorist bir yaklaşımla tasarlanmıştı; özel amaçlı, bu nedenle büyük ölçekli seri üretime uygun, ama kısa seriler için verimsiz, ürün çeşitlemesine ise hiç uygun değildi. Esnemeye izin vermeyen bu teknik özelliklerinin yanında, emek sürecinde gereksinim duyduğu kol emekçilerinden oluşan ordu ve onları denetlemekle görevli zabitlerle fordist organizasyonu esnetebilmek hepten olanaksızdı. Kaldırılmaları, en iyi olasılıkla yeni üretim araçları ve iş örgütlenmesi teknikleriyle *melezleştirilmesi* gerekiyordu. Bu dönüşüm için gerekli maddi koşullar yetmişlerin başında çoktan olgunlaşmıştı:

- ✓ Savaşın tetiklediği, sonrasında komünizm korkusunun desteklediği silahlanma faaliyeti askeri-sanayi kompleksine dönüşmüş; enformasyon devrimi olarak anılan gelişmelerin önünü açacak *kitle iletişim araçlarının* ataları, *bilgisayar* ve *internet*¹²⁹ keşfedilmiş, askersel amaçlarla da epeydir uygulamaya sokulmuştu. Üretim sürecinin yeniden organizasyonunda ona *esneklik* kazandıracak bu araçlar, amaca uygun bir şekilde aktarılmayı bekliyordu.
- ✓ Sosyal refah devletinin en önemli öğelerinden biri, geniş istihdam olanaklarıyla devlet işletmeleri idi. Özellikle sermaye birikiminin yetersiz olduğu az gelişmiş kapitalist ülkelerle, bağımsızlığını yeni kazanarak “*kapitalist olmayan kalkınma*” yolunu seçmiş ülkelerde ekonominin yarısını, kimi yerde daha fazlasını kapsıyordu. Çoğunlukla düşük kârlarla ya da zararına çalıştırılıyor, burjuvaziye düşük maliyetli enerji, hammadde ve ara madde üretiyorlardı. Yani onların aracılığıyla emekçi halk burjuvazi tarafından *kolektif olarak soyuluyordu*. Burjuvazi ayrıca bu işletmeleri siyasi sözcülerinin arpalığı, sarı sendikaların yatağı yapmıştı. Doğrudan kesesinden ödemediği için bu işletmelerde görece yüksek ücret alan ayrıcalıklı bir kesimin doğmasına göz yumarak işçi sınıfını bölmüş, ardından kendi işçilerini devlet işletmelerinde çalışanlara karşı kışkırtmış, sendikalar arasında rekabeti körüklemiş, sarı sendikaların egemenliğindeki bu işletmelerden işçi aristokrasisine sürekli kadro devşirmişti. Burjuvazi bunalıma girdiğinde de gözünü ilk buralara dikti. Ucuza kapatıp sermayesine katabilir, esnekleşme sürecini bu işletmelerden başlatabilirdi. Karşı çıkan olursa, yıllardır zarar yazan işletme bilançolarını mesnet gösterebilir, yetmediğinde işletme işçilerini sömürünün ve yoksulluğun biricik suçlusunu ilan ederek sayılarının şişkinliğinden dem vurabilir, ayrıcalıklarının kaldırılması üzerine nutuklar atarak yıllarca bu işletmeler üzerinden soyduğu halkı özelleştirmeye direnenlerle karşı karşıya getirebilirdi.

¹²⁹ “İnternet’in kökleri, dünyanın en yenilikçi araştırma kurumlarından birinin çalışmalarında yatar: ABD Savunma Bakanlığı İleri Araştırma Projeleri Kurumu (Advanced Research Projects Agency – ARPA). 1950’lerde ilk Sputnik’in fırlatılışıyla Amerikan ordusunun ileri teknoloji müessesesi telaşa düşünce, ARPA, bir kısmı teknoloji tarihini değiştiren, geniş ölçekte Enformasyon Çağı’nın öncüsü olan bir dizi kararlı girişimde bulundu. 1960-64 döneminde Rand Corporation’da görev yapan Paul Baran’ın bir fikrinin geliştirilmesiyle çizilen bu stratejilerden biri de, nükleer saldırıdan etkilenmeyecek bir iletişim sistemi tasarlamaktı... Güçlü sponsoruna atıfla ARPANET adını taşıyan ilk bilgisayar ağı, 1 Eylül 1969’da, ağın ilk dört bağlantısının Los Angeles’ta California Üniversitesi’nde, Stanford Araştırma Enstitüsü’nde, Santa Barbara’da California Üniversitesi’nde ve Utah Üniversitesi’nde kurulmasıyla devreye girdi.” Manuel Castells, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, Birinci Cilt, *Ağ Toplumunun Yükselişi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Nisan 2008, s.58-59.

- ✓ Uluslararası ticaret kapitalizmin altın yükseliş döneminde patlama yapmış, emperyalist savaşın sona erdiği yıllardan başlayarak yetmişli yılların başına kadar neredeyse on misli artmıştı.¹³⁰ Sonrasında¹³¹ bu gelişme, bilişim teknolojilerinin sağladığı teknik olanaklarla birlikte üretken sermayenin akışkanlığını artırarak onu mekândan bağımsızlaştıracak, dolayısıyla iç kenetlenmesi giderek pekişen, ulusal sınırların aşındığı *organik bir dünya pazarı* doğacaktı.¹³² Esnekleşmenin evrensel hukukunu üreten ve sonra onları lisan-ı münasiple ulus-devletler üzerinden yürürlüğe sokacak olan sermayenin eski-yeni uluslarüstü kurumları da kendi meşruiyetlerini artık pazarın bu niteliğinden alacaktı.¹³³ Pazarda başlayan bu değişim, hem üretim sürecine *evrensel* ölçekte esneklik kazandırmayı kolaylaştırabilir, hem de yeni küresel bir işbölümünün¹³⁴ gerçekleşmesini sağlayarak emek-gücünün *evrensel* ölçekte

¹³⁰ DTÖ, 2007 *Uluslararası Ticaret İstatistik Raporu*, Tablo 1.6 ve 1.7, s.10-11. Bu tablolar, belli başlı emperyalist devletlerin arasındaki eşitsiz gelişimi de yansıtmaları ve şimdilerde süren hegemonya savaşının ipuçlarını vermesi yönünden ayrıca ilgiye değer.

¹³¹ (*Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı*) UNCTAD'ın 1970-2010 arası verilerinden anlaşılacağı gibi, üretken sermayenin akışkanlığının bir fonksiyonu olarak da yorumlanabilecek doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki *yüz misli artış* sözkonusu gelişmeyi çok çarpıcı biçimde özetliyor. <http://unctadstat.unctad.org/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=88> Erişim: 7 Ekim 2011 Cuma.

¹³² Bilindik hegemonya kavram ve ilişkilerinin içeriğini de değiştiren pazarın kazandığı bu geri dönülmez niteliğin esnekleşme sürecinin temel belgisi olan *kuralsızlıkla* bir çatışmaya girmesi kaçınılmazdı. 70'lerin başından bu yana suhuletle ilerleyen kriz, bu çatışmanın uç vermesiyle 2008'de birden derinleşti. Bu çelişki kapitalistleri bir dünya devletine doğru zorluyordu: "*Dünya pazarının iç kenetlenmesi arttıkça, sistemin bir bütün olarak risk katsayısının artması, sermayeyi de bu riski azaltacak önlemler almaya, yeni mekanizmalar aramaya itiyor. Bu yüzden son kriz, sermayenin önüne yalnızca gerileyen hegemonyanın yerine yenisini koyma sorununu değil, yanıtı bu sorunun çözümüne öncelik taşıyan, egemenliğin yeni araçları ve biçimleri sorusunu da koymuştur. Belli ki, daralan mekân ve hızlanan zaman koşullarında, sermayenin gereksinmesi merkez bankası, polis gücü ve siyasi karar organlarıyla bir dünya devletidir.*" "*Komünistlerin İvedi Görevi*", Söz ve Eylem 1 Mayıs 2011 Özel Sayı, s.10. Miyop burjuvazinin işi gereği biraz daha fazla önünü görmek zorunda olan kimi sözcüleri bu değişimin sonuçlarının yeni farkına vardıklarını itiraf ediyorlar. Bloomberg Tv'de yeni gerçekleşen bir röportajda, *sistemin çöktüğünü ancak insanların farkında olmadığını* söyleyen "paranın sihirbazı" George Soros bu sözcülerden en popüler olanı. Söz konusu değişimin yarattığı sonuçların kendisinin de yeni farkına vardığını belirterek özeleştiri yapan Soros, pazardaki değişimin yaratmış olduğu ve henüz çözemedikleri çelişkiyi şöyle özetliyor: "*2008 krizine karşı hükümetlerin yaptığı en büyük hata, küresel ölçekte bankaları ve diğer finansal kuruluşları düzenleyecek kuralları alamamış olmalarıdır. Pazar bütünleştiği halde, uluslar kuralsızlığın virüs gibi yayılmasına neden olan kendi kurallarını koymaya devam ettiler.*" <http://www.bloomberg.com/news/2011-10-06/soros-says-europe-u-s-turmoil-reminds-him-of-soviet-collapse.html> Erişim: 7 Ekim 2011 Cuma.

¹³³ Böylece sermaye -kolektif çıkarları temsil ettiği için- iktidarının diğerleriyle kolayca paylaşacağı bir kısmını ulus ötesine kaydırarak yığımlardan daha da uzaklaştıracağı, bilcümle kuralsızlaştırma, esnekleştirme operasyonlarını gürültüsüz patırtısız toptan halledeceği, yerel parazitten arınmış steril ortamlara kavuştu. 1973-79 Tokyo Roundu, 1986-1994 Uruguay Roundu ve nihayet DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) esas olarak pazardaki bu gelişmenin ürünüdür. Dünya Bankası, IMF, OECD, NAFTA, AB Kurumları, G7, G8 ve son krizde yıldızı parlayan G20 hepsi esnekleşme sürecinin gözlerden irak kotarılması gereken işlerinde üzerlerine düşen her görevi yerine getirdiler. Bu kurumların gözlerden irak ürettiği, yığınların izlemesinin olanaksız olduğu ama onları bağlayan sayısız anlaşma ve sözleşmeler, adı demokrasi olan burjuva gericiliğinin ibret verici belgeleridir!

¹³⁴ Daha önce 20 Nolu dipnotta bir başka yüzüne değindiğimiz dünya ölçeğinde gerçekleşen bu yeni işbölümü beraberinde sanayi-taşınmasının yoğunlaşmasını ve "çevreden" kapitalist "metropollere" tersine sermaye hareketleri gibi yeni olguları getirmiş, ama en büyük etkiyi de ABD hegemonyasının

esnekleşmesinin önünü açabilirdi. “Ulusların tüm iç örgütlenmeleri ve uluslararası tüm ilişkileri, belli türdeki bir işbölümünün ifadesinden başka bir şey miydi? Ve bunlar, işbölümü değişince kendileri de değişmek zorunda değiller miydi?”¹³⁵

Ancak neredeyse sanayinin bütün altyapısı fordist birikim rejiminin gereklerine göre şekillenmişti. Bu nedenle elektromekanik kontrollü dev fordist makinelerin/bantların sökülüp yerlerine elektronik kontrol sistemleriyle donanmış çok amaçlı makinelerin birdenbire geçirilmesi olanaksızdı.

Öte yandan emek-gücünün esnekleştirilmesinin önünde işçi sınıfının olası direnci dışında bir engel görünmüyordu. Şişkin kadrosu ve zarar yazan bilançolarıyla devlet işletmelerinin özelleştirilmesiyle işe başlanabilirdi. Böylece önemli bir istihdam kaynağının ortadan kaldırılması ve yeni kurulan esnek işletmelerin daha az işçiye gereksinim duymasıyla, halen çalışanlar işsiz kalma korkusuyla sindirilebilir, esnekleşmeye olası direnişlerin gücü daha baştan kırılabilirdi. Özellikle saldırının yoğunlaştığı seksenlerde emek sürecinin esnekleştirilmesinde burjuvazinin en gözde aracı bu nedenle özelleştirme oldu.

Burjuvazi mutabakatı bozmuş, “al gülüm ver gülüm” havasından çoktan çıkmışken sendikalar aynı havada, saldırıya hazırlıksız yakalandılar. Yeni birikim rejiminde onlara oldukça küçük, göstermelik bir rol düşüyor, bu yüzden de burjuvazi geçmişte olduğundan farklı, uzlaşmaz davranıyordu.

Geçmiş ayrıcalıkların savunusuyla sınırlı bir direnişle sendikaların bu saldırıya karşı koyabilmeleri imkânsızdı. Ancak devlet mülkiyeti dâhil, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti karşısına alan, işçi denetimi hedefiyle yürütülecek bir mücadele burjuvaziyi geriletebilirdi. Böylesi bir karşı saldırı, hem işçi sınıfını ayağa kaldıracak bir hazırlığı, hem de bu hedefi sendikaların dışında tüm toplum katına taşımayı önüne iş olarak koymuş devrimci bir özneyi gerektiriyordu. Olmadı.

İdeolojik olarak burjuvaziye karşı bağımsızlıklarını çoktandır kaybetmiş sendikaların¹³⁶ böylesi bir mücadeleye niyeti yoktu. Sendikal bürokrasi, sendikalar küçülse bile yeni birikim rejiminde sermayenin onlara biçtiği rolün kendilerini yaşatmaya yeteceğini görmüş ve kendilerine biçilen role çoktan tav olmuştu bile.

Üstüne aynı dönem pek hesapta olmayan bir gelişme oldu. Reel sosyalizm, uğruna en özverili evlatlarını kurban veren milyonlarca emekçide uyandırdığı sosyal kurtuluş umudundan geriye ne kaldıysa beraberinde sürükleyerek tarih sahnesinden çekildi. Tutumlarıyla doğrudan yanında ya da karşısında veya arada bir yerde olsun fark gözetmeksizin bütün komünistlerin bastığı toprak kaydı. Komünist hareket halen etkisinden

ekonomik temelini aşındırarak yapmıştır: “Neoliberal saldırının eşliğinde gerçekleştirilen küresel işbölümü, ABD ekonomisinin son çeyrek yüzyılda belirgin bir biçimde güç yitirmesine yol açarken, diğer uçta Çin sıçramalı bir gelişme ivmesi yakalamıştır... Eşitsiz gelişim sonuçta yeni güçleri tarih sahnesine çıkarmış, bir önceki evrenin öne çıkardığı güç dengesinin ürünü olan mevcut işleyiş yeni güçlerce sorguya alınmıştır. Derinleşen kriz sıradan bir sorgulamanın yeterli olmayacağını gösteriyor. Cüretkâr girişimler var. En tipik örneğini Çin sergiliyor. Doların egemenliğinin altını oymaya yönelik fiili saldırılarının yanında, kendisi için doğal ve meşru gördüğü bir başka amacın peşinde olduğunu gizlemiyor. Şimdiye kadar ekonomisine güç veren kaynağın, ABD’deki varlıklı meranın kurumaya başladığını görüyor ve elindeki devasa rezervi emperyalizmin tarihini iyi bilenlerce hiç de sürpriz sayılmayacak bir biçimde kullanmayı hedefliyor. Devletin desteğinde “kendi” sermayesine dünyada yeni alanlar açmaya hazırlanıyor.” Ali İleri, agm, s.201-202.

¹³⁵ K. Marx-F. Engels, Seçme Mektuplar, “Marx’tan Paris’teki P. V. Annenkov’a (28 Aralık 1846)”, Evrensel Basım yayın, Birinci Baskı, Ekim 1996, s. 29.

¹³⁶ Bir sonraki bölümde ele alınacak.

kurtulamadığı *evrensel bir likidasyon* yaşadı. Kapitalizmin Tanrının ve doğanın insanlara bahsettiği seçeneksiz bir düzen olduğu inancını yığınlarda pekiştiren sosyo-psikolojik bir travmaya neden oldu. Tam da işçi sınıfına karşı giriştiği saldırının dozunu artırdığı sırada başgösteren bu gelişme, burjuvaziye büyük moral ve ideolojik destek verdi. Özelleştirme hamlesi burjuvazinin kolay kazanılan zaferler hanesine böyle yazıldı.

Özelleştirme sürecini yoluna koyan burjuvazi, sanayi altyapısındaki dönüşümü de bir plan dâhilinde sürece yayarak gerçekleştirdi. Çoğu özelleştirilen işletmelerden oluşan hammadde ve ara madde, petro-kimya, enerji, üretim metalürjisi gibi seri üretime uygun ağır sanayii iş kollarında büyük oranlı işten atmalarla yetinerek fazla değişiklik yapmadan; otomotiv, beyaz eşya vb. gibi kendisine ait montaj hatlarında ise hızlı bir melezleştirmeye fordist organizasyonu kullanmaya devam etti. Sonrasında bu işletmelerde emek sürecinin esnekleşmeye açık birimleri ana çatının dışına taşındı.

Kayıtdışılık, kızışan rekabetin ve esnekleştirme sürecinin burjuvaziye dayattığı zorunlu bir koşuldu. En fazla başvurduğu yol manifaktürün tozlu raflarından indirip yeniden uygulamaya soktuğu *taşeronculuk* oldu.¹³⁷ Enformel sektör, “uygar” bir etiketle (Küçük ve Orta Bütçeli İşletme) *KOBİ*’lerin, ya da gerçekte barındırdığı *ilkeği* iyi yansıtan ismiyle *merdiven altı atölyelerin* binlercesinin verimlilik adına biraraya toplandığı küçüklü büyüklü sanayi sitelerinde böyle doğdu. Taşeronculukla birlikte işçi sınıfı birbirine hasım kümelere bölündü, direnme ve mücadele gücünü yitirdi; ilkel çalışma koşullarına, güvencesiz çalışmaya razı edildi. Araya giren patron müsveddesi taşeronların pay alabilmesi için de eskiye göre daha fazla çalışmak zorunda kaldı.

Tekeller yeni yatırımlarını ana organizasyonun dışına, programlanabilen çok amaçlı yeni makinelerle büyük ölçek kısılcısından kurtulmuş, talebe göre çok çeşitli ürünü çok düşük maliyetle üretebilme yeteneğine sahip, tamamen esnek, küçük ve orta büyüklükteki yeni işletmelere yönlendirdi. İşin önemli bir kısmını onlara böldü. Böylece tekellerin etki alanı, iş hacmi büyürken, bordrolarında kayıtlı işçi sayısı düştü. Ana üs küçülerek hantallıktan kurtuldu; çapına göre esneklik kazandı.

¹³⁷ Taşeronculuk, burjuvazinin makineleşmeyle emeği gerçek tabiiyetine alırken ilk birikim eşliğinde manifaktür engelini aştığı ev sanayiidir. Değişen bir şey yok! Burjuvazi o dönem manifaktürü çözmekte kullandığı aracı, özüne dokunmadan şimdi de Fordizmi çözerken kullanıyor. Ev sanayiini büyük sanayi ile tarımın fazlalık haline getirdiği yığınların son durağı olarak tanımlarken Marx, sanki kır ve kent yoksullarının son durağı olan enformel sektörü tanımlıyordu: “*Sermaye, tek bir yerde de geniş kitleler halinde topladığı ve doğrudan doğruya komuta ettiği fabrika işçilerinden, manifaktür işçilerinden ve el zanaatçılarından başka, şimdi, gözle görünmeyen iplerle, diğer bir orduyu da harekete getirmiştir: bunlar, büyük kentlerde oturanlarla birlikte bütün ülke yüzeyine yayılmış bulunan ev sanayii işçileridir. Bir örnek: Londonderry'deki Tillie gömlek fabrikasında 1.000 işçi çalışıyor ve ülkenin her yanına dağılmış 9.000 kişi de kendi evlerinde gene bu fabrika için çalışıyorlar... Bu sömürünün, ev sanayii denilen üretim kollarında manifaktürden daha utanç verici olmasının nedeni, dağınık oldukları için işçilerdeki direnme gücünün azalması; işveren ile işçi arasında bir yığın soyguncu asalağın yer alması; ev sanayiinin, daima, ya fabrika sistemiyle, ya da aynı üretim kolundaki manifaktür ile rekabet etme zorunda kalması; yoksulluğun işçiyi, yer, ışık, havalandırma gibi en gerekli çalışma koşullarından yoksun bırakması; çalışmanın gitgide daha düzensiz duruma gelmesi ve ensonu, büyük sanayi ile tarımın "fazlalık" haline getirdiği yığınların son sığınakları olan bu yerlerde işçiler arasındaki rekabetin en son noktaya ulaşmasıdır.” K. Marx, *Kapital Cilt I*, age, s.472-473.*

Çok ülkeli tekeller enformasyon devriminin üretken sermayeye akışkanlık kazandıran, uzakları yakın eden gücüyle benzer bir organizasyonu dünya ölçeğinde kurmayı başardı.¹³⁸ Kapitalist sistemde mevcut güç dengesini bozan yeni küresel işbölümü; dünya işçi sınıfının kabaca hizmet üretenler (ağırlıkla gelişmiş kapitalist ülkeler) ve maddi geçim araçları üretenler (daha çok gelişmekte olan kapitalist ülkeler) olarak bölünmesi de onların eseridir. İkinci kategoriye dâhil ülkelerde mevcut sanayi altyapısı ağırlıkla ucuz emek-gücüyle daha fazla artık-değer üretme potansiyelini sürdüren -ya sanayi taşımacılığıyla gelişmiş ülkelerden sökülüp getirilen, ya da eski SSCB ülkeleri ve Çin’de olduğu gibi sanayileşme sürecinden kalan- fordist makinelerden oluşuyor. Ana şirketlerin ileri teknolojiyle donanmış merkez üslerinin esnekliği, dünyanın dev atölyelerine dönüşen bu ülkelerdeki ucuz emek-gücünün ağırlıkla taylorist yöntemlerle sürdürülen vahşi sömürüsüne dayanıyor.

Burada ironik bir *çelişki* hemen kendisini gösterir. Bir zamanlar sendikal hakların gelişiminin önünü zorunlu olarak açan *fordist üretim bandı*, *taylorist yöntemler* şimdi tersine çalışmaktadır. Çünkü fordist birikimin aksine esnek birikimde emek-gücünün düşük değerini koruma zorunluluğu vardır ve sendikal haklar ağır baskı altına alınır; işçi sınıfına göz açtırılmaz. Artık asıl maharet seri olarak üretilen birçok ürün ya da ara ürünü zamanında toplayıp onlara son şeklini verdikten sonra talebin olduğu noktaya tam zamanında ulaştıran ana üssün *teknik gücünde ve pazar hâkimiyetindedir*.

Sermaye, esnek emek süreci organizasyonu ile dünyanın bir köşesindeki **yüksek emek üretkenliğini** bir başka köşesindeki **yüksek emek yoğunluğu** ile aynı emek sürecinde en yüksek artık-değeri üretecek bileşimde bir araya getirerek **asgari sorumluluk altında emeği evrensel ölçekte kontrol gücüne erişti**.

Manifaktürle çıktığı yolda “*sermaye de bir toplumsal üretim ilişkisidir*”¹³⁹ sözünün hakkını **makinelî büyük sanayi** ile vererek, toplumu biricik amacı ve ürünü sermaye olan ilişkiler toplamına dönüştürdü. Yetmedi, yetinmedi. Şimdi de sınıf mücadelesine sonuçsuz, boşuna bir uğraş algısı kazandırmaya çalıştığı **küresel fabrikayı**¹⁴⁰ inşa etti; yaymaya çalışıyor!

¹³⁸ Çok ülkeli tekeller bu organizasyonla kuşku yok ki güçlerine güç kattılar. Onların artan gücü sermayenin uluslararası forumlarını yöneten mali oligarşinin izlediği kuralızsızlaştırmadan yana, korumacılığa karşı politikalara yansıyor. Tülin Öngen’in verdiği oldukça çarpıcı bir veri bu şirketlerdeki güç yoğunlaşması hakkında bize açık bir fikir veriyor: “*Bugün çevre ülkelerinde bu şirketler tarafından istihdam edilen 70 milyon işçi, dünya toplam üretiminin üçte birini üretmektedir. Bu işletmelerde çalışanlar, sınıf içi rekabetin gelişmesinde ve emek ile sermaye arasındaki ilişkilerinin küresel ölçekte esnekleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır.*” TÜSAM, *İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar Deneyimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, Eylül 2005, s.58.

¹³⁹ K. Marx, *Ücretli Emek ve Sermaye*, Sol Yayınları, Kasım 1999, s.32.

¹⁴⁰ Sermayeyi bu fabrikayı inşa etmeye iten temel neden, bu fabrikanın “*artık-değerin üretildiği toplumsal bağlam ile artığa el konulan toplumsal bağlamın*” birbirinden koparması ve dolayısıyla işçi sınıfının mücadelesini iyice zora sokmasıdır. Metin Özügürlü, küresel fabrikanın iki varlık koşulunu sıralarken bu nedenin onun tanımlayıcı özelliği olduğunu söyler: “*... ‘küresel fabrikanın’ soluk borusunu oluşturan bu mekanizmanın ayırt edici iki yanından söz edilebilir: İlk olarak, bu ilişki ağı, sınıai üretimin ulusal sermaye birikimi içindeki payını geriletip uluslararası birikimin ivme kazanmasına aracılık etmektedir. Uluslararası taşeronluk ağı, ulusal ekonomilerin kendi İç hiyerarşisinde yer alan ticaret ve üretim birimlerini ulusal pazar düzeneğinden kopartmakta ve doğrudan doğruya sermayenin ‘küresel’ birikim süreçlerine içermektedir. Bunun olabilmesi ve etkin bir işleyişe kavuşabilmesi için kuralızsızlaştırma zorunludur... İkinci olarak, uluslararası taşeronluk ağı aracılığıyla ‘küresel sermaye’, üretim maliyeti risklerini dışsallaştırdığı bir üretim örgütlenmesi*

Hem yerel hem de evrensel ölçekte sermayenin merkez ve onu saran halkalardan oluşan esnek örgüt şemasını kısaca özetlersek:

1. Merkezinde esnekliğini çerperinde onu saran halkalarda *harekete geçirdiği* üretici güçlerin büyüklüğü ve bileşiminden alan yerel ya da ülkeler üstü bir ana üs ve stratejik önemlerinden ötürü halkalarda istihdam edilenlere göre *ayrıcalıklı güvenceye ve ücrette* sahip olan işçilerden oluşan bir *çekirdek* bulunur. İşçilerin ağırlığını çok yönlü gelişmiş nitelikli kafa emekçisi oluşturur. Yüksek ücretler, halkalardan merkeze akan artık-değerin bir bölümüyle ödendiği için, ana üssün dışında ama aynı emek süreci içinde çalışan işçilerin sömürüsü ile doğru orantılıdır. Sendikal haklar ve iş güvenceleri ise çerperlerde çalışan işçilerinki ile ters orantılıdır.
2. Merkezi saran ilk halkalarda esnek makinelerle donanmış, emek üretkenliği ve emek yoğunluğu bileşimini ana şirketin istediği -ürün ya da hizmet- hedef maliyeti tutturacak biçimde ayarlamak zorunda olan ve KOBİ olarak bilinen nispeten istikrarlı tedarikçi taşeron şirketler bulunur.¹⁴¹ Ancak zorunluluk hallerinde KOBİ'lerin ana şirketle organik bağları olur. Kafa ve kol emeğinin işin gereksinimlerine uygun bir bileşimiyle biraraya gelen işçilerin kâğıt üzerinde sahip oldukları iş güvencesinin yasal hakların *fiilen* hükmü yoktur. Gerçekte aynı haklar mahkeme kapılarında çoğu zaman sonuç getirmeyen ömür törpüsü bir sürünme anlamına geldiğinden güvencesiz çalışmanın, düşük ücret ve ağır çalışma koşullarının, her işyerine özgü fiili yasaların güvencesine dönüşmüştür. Başka türlü ana şirketin artık-değerden talep ettiği payı karşılayamayacakları için KOBİ'lerin çoğu oldukça hassas kayıt tutar, ama kayıt-dışı çalışır.
3. Dış çerperdeki en geniş ve dinamik halkada sürekli batıp çıkarak günübürlük yaşayan *taşeron şirketler*, binlercesinin organize sanayi sitelerinde bir araya geldiği küçük işletmeler ve nihayet merdiven altı atölyeler bulunur. KOBİ'lerden iş alırlar; ezici çoğunluğu kol emekçilerinden oluşan işçiler güvencesiz, oldukça ağır çalışma koşullarında ve kayıt-dışı çalışırlar. İşyerinde patronun mutlak krallığı hüküm sürer.
4. Nihayet bütün bu organizasyon büyük bir gizli-açık *işsizler* denizinin içinde yüzer. İşsizler, emek-gücü piyasasında emek-gücünün değerini aşağıya çeken ve mevcut çalışanları işyerinin özgün yasalarına daha fazla boyun eğmeye iterek esnekliği artıran *vazgeçilmez* öğedir.

Bu dört katmanlı organizasyon, merkezinde tekellerin ana üslerinin bulunduğu bir küre gibi düşünülürse, çerpere doğru sömürü ve çalışma koşullarının ağırlaştığı, işçilerin

içinde artık değere el koyabilmenin koşullarını oluşturmuştur. Bu ilişki ağının özü sermayenin emek sömürüsünü, emeği tazmin etmeksizin; onun yeniden üretim koşullarıyla ilgilenmeksizin gerçekleştirilmesidir. Artık değer üretildiği toplumsal bağlam ile artığa el konulan toplumsal bağlam arasındaki mekânsal kopukluk, 'küresel fabrikanın' tanımlayıcı özelliğidir." M. Özügürlü, Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu, Kalkedon Yayınları, Ocak 2008, s.114.

¹⁴¹ Ana şirket esnekliğini koruyabilmek için aynı ürün ya da hizmeti birden fazla taşeronu kendisine bağlayarak tedarik eder. İşi dağıtırken öncelikle tatminkâr bir artık-değer akışını ve ürün ya da hizmetin -ne erken ne geç- zamanında teslimini gözetir. Ürün ya da hizmet kalitesini giderek evrensel bir ölçü tutturduğu kalite standartlarını taşeronlara zorunlu koşarak sağlar. KOBİ'ler üzerinden aynı üretim sürecinde emeğin üretkenliği ve yoğunluğunun bileşimine bağlı olarak ana şirket kendi çekirdek kadrosunun en az beş misli bir emek-gücünü kontrol eder. Ana şirketin tedarikçi KOBİ'leri çeşitlendirmesi gibi, KOBİ'ler de bağlı olduğu ana şirket sayısını artırmaya çalışırlar. Ancak bu çaba sonuçta döner yine onları vurur. Çünkü KOBİ'ler çok fazla, ana şirketlerse bir elin parmakları kadardır. Bu tür girişimler eskisine oranla daha fazla artık-değeri ana şirkete kaptırmakla sonuçlanır.

bölünmüşlüğünün, örgütsüzlüğünün arttığı görülür. İş güvencesinin merkeze doğru kendisini kuşatan bir önceki halkadaki güvencesiz çalışmaya –en dışta işsizlere- bağlı olması da, işçiler arasında onları birbirlerinin karşısına –en dışta işsizler ile taşeron işçilerini- diken, genel sınıf çıkarını parçalayan yeni kesimsel çıkarlar yaratmıştır. Yoğun olarak ana üslerde örgütlü sendikalar varlıklarını zımnen çeperdeki işçilerin güvencesiz sömürüsüne -dolayısıyla onların örgütsüz hallerinin devamına- borçludur.

Bunların dışında artan ölçüde özelleştirmeyle küçülmesine rağmen, halen önemli sayılabilecek bir emek-gücü devlete bağlı işletmeler ve hizmet kollarında istihdam edilir. Türkiye’de olduğu gibi işçilerin ikiye bölünüp memur olarak nitelenenlerin gerçek sendikal haklardan mahrum edildiği örneklerin dışında işçiler sendikalıdır ve yasalarda çizilen çerçeveye sınırlı olsa da yukarıda aktarılan şema içinde kalanlara göre güvenceli çalışırlar. Ancak, tekellerde olduğu gibi rekabetin zorunlu kıldığı bir esneklik hedefiyle olmasa da, işçileri bölmek amacıyla aldığı değişik biçimler ve isimlerle güvencesiz çalışma devlet işletmelerinde de giderek yayılmaktadır.

Sermayenin yukarıda özetlenen esnek örgütlenme şeması, aynı zamanda işçi sınıfının sendikal örgütlerinin bugünkü *hal-i pür melalini* de açıklamaktadır.

IV

SENDİKALAR: NE ONLARLA! NE DE ONLAR OLMADAN!

Sendikalar tarih sahnesine, “*burjuvazinin üstünlüğünün tamamen, işçiler arasındaki rekabete dayandırıldığı gerçeğinin, yani işçiler arasındaki bütünlük eksikliğinin itirafı*”¹⁴² ve panzehiri olarak çıktı. Kökleri loncalara, geleceğin kapitalisti olmaya aday ustalarla geleceğin proleter adayı kalfa ve çırakların arasındaki çatışmaya kadar uzanır.

Burjuvazinin şimdilerde geri almakla bitiremediği sayısız mevzi onlarla kazanıldı; grev alanlarında, barikatlarda, işçi sınıfının enternasyonalist birlik ve mücadele günü 1 Mayıslarda burjuvazinin kâbusu oldular.

Sonra, menzile henüz daha varken ve sanki bütün bu sayılan geçmiş kendilerine ait değilmiş gibi değiştiler. Sermayenin saldırılarına karşı işçi sınıfının *direnış merkezi* olmaktan çıktılar. Değiştikçe güneş vurmuş kar gibi eridiler, eridikçe daha geriye düştüler. Düzenin kendisi şöyle dursun, sonuçlarına karşı bile savaşıacak *niyetleri, enerjileri* kalmadı! Burjuvazi tarafından tamamen *ele geçirildiler*. İşçilerin de ne güvenleri, ne de onlardan bir beklentileri kaldı! *Terk edildiler!* Sendikalaşma oranları sendikal savaşım tarihinin en düşük oranlarına geriledi.

Bir şeyi iyi biliyoruz!

Kapitalizm tarihsel sınırlarına gelip dayanmış, kapitalistler bir türlü dibini bulamadıkları bir krize yuvarlanıp canlarının derdine düşmüş olsa da, ideolojik teslimiyet içindeki sendikalarla böylesine uygun koşullarda bile sermayeyi alaşağı edemeyiz! Gelecek endişesi duymadan yaşayacakları bir yarın özlemiyle başkaldırmış, meydanlara çıkmış yığınların özlemine yanıt verecek sınıfsız bir toplum, yeni bir uygarlık kuramayız!

Onlarla olmaz!

Ancak bir şey daha var!

Sendikaları da burjuvaziye öylece *bırakıp gidemeyiz!* İşçilerin bilinçlerini bulandırmaya, onları birbirlerine hasımlaştırarak bölmeye devam etmelerine izin veremeyiz!

Bu yüzden ***onlarsız da olmaz!***

• **Sendikaların Geçirdiği Değişim Mülksüzleştirmenin Görünmeyen Yüzünün Ürünüdür**

Ayrıntılarıyla ele aldığımız emeğin sermaye egemenliği altında geçirdiği yabancılaşmanın bir başka yüzünü de sendikalarda yaşanan değişim oluşturdu:

¹⁴² F. Engels, *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu*, age, s.292-293. Engels’in işaret ettiği işçiler arasındaki rekabet, işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesinin can damarı, her iki taraf için de zaferin ya da yenilginin belirleyicisi olmuştur. Burjuvazi işçi sınıfını bölmek, onları etnik, ulusal, dinsel, cinsel, hemşerilik ve kesimsel çıkarları temelinde karşı karşıya getirmek için çaba gösterirken, bilinçli işçiler, komünistler sınıf çıkarları temelinde işçileri evrensel ölçekte biraraya getirmenin uğraşını vermişlerdir. Bu karşılıklı çaba her iki tarafı da sınıf yapan en temel öğedir: “*Tek tek bireyler, ancak başka bir sınıfa karşı ortak bir savaşım yürütmek zorunda oldukça bir sınıf meydana getirirler; bunun dışında rekabet içinde birbirlerine düşmandırlar.*” K. Marx-F. Engels, *Alman İdeolojisi*, age, s.106.

- ✓ Makineli büyük sanayi ile emeğin yabancılaşıma sürecinde önemli bir eşik atlayan sermayenin sömürü ilişkilerini gizlediği *mistik örtü* kalınlaştı. 1848 devrimlerinin yenilgisi ve Çartizm gibi ekonomik gerçekleri, siyasal terimlerle *doğrudan* sınıf mücadelesine taşıyan işçi örgütlerinin geri çekilmesiyle *ekonomik alan-siyaset alan ayrımı* bir yanılısma olmanın ötesine geçerek mücadeleye veri alınmaya başladı. Günümüze kadar uzanan mücadele pratiğine bu ayrım damgasını vurdu. Sendikalara *salt ekonomik mücadele örgütleri* olarak bakılır oldu. Böylece işçi sınıfı, en geniş ve en aktif kesiminin örgütlendiği sendikalar aracılığıyla koyu bir *ekonomizmin* içine sürüklendi. *Siyasal bilincin* dışarıdan taşınması savıyla komünist partilerin siyasal alanda kendilerine biçtikleri öncülük ekonomizmi azaltmadı, aksine aynı ayrımı temel aldığı için onu güçlendirdi. Burjuvazinin ideolojik olarak sendikaları tamamen teslim aldığı süreç böyle başladı.
- ✓ Kesintiye neyin neden olduğu ayrı bir tartışma konusu, ama III. Enternasyonalin II. Enternasyonalde başlattığı hesaplaşmayı sonuca bağlayamaması, Bolşeviklerin kapıdan kovdukları ekonomizmin Ekim Devrimi sonrası nesnel yetmezliğin dayattığı zorunluluklar-gerekçeler eşliğinde, bacadan girmesine neden oldu. Devrimci dönemlerin ortak ruh ve enerjisiyle harekete geçen yığınların ekonomi-siyaset ayrımını aştığı Sovyetler ve fabrika komitelerinin karşısına oldukça “makul” *ekonomik gerekçelerle* sendikalar dikildi. Çatışmayı sendikalar¹⁴³ ve onlarla birlikte acı meyvesini çok sonra verecek olan *ekonomizm* kazandı.
- ✓ Temelinde *fordist üretim bandı* yatan, harcı *komünizm korkusu* ile karılan sosyal refah devleti görüldüğü gibi *iki taraflı bir uzlaşma* değildi. Devrimci hedeflerinden vazgeçmiş işçi sınıfı için tam bir *sınıf uzlaşmacılığı*, kendi birikim sorununun çözümüne işçi sınıfını ortak eden burjuvazi için ise hasmını ehlileştirmenin, örgütlerini iğdiş etmenin *tarihsel fırsatı* oldu. Burjuvazi bu saldırıdan murat ettiği sonuçları fazlasıyla aldı. *İşçi aristokrasisi* bu dönem palazlandı; sermayenin doğrudan kendi denetiminde kurduğu *sarı sendikalar* bu dönem güçlendi; diğer sendikalar üzerinde *burjuvazinin ideolojik etkisi* bu dönem arttı. Sendikal harekette yoğunlaşan ekonomizm komünist hareketi en fazla bu dönem *parlamento* ve *demokrasi* âşığı yaptı. II. Enternasyonal dönemlerinin katarına *Avrupa komünizmi* bu dönem katıldı.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomik işbirliği ve kalkınma örgütü OECD’de¹⁴⁴ ve Türkiye’de son elli yılın sendikalaşma oranlarının seyrinden anlaşılacağı üzere fordist dönem yetmişli yılların ortalarında son buldu. (Tablo 6.)¹⁴⁵ Sermaye *esnek üretim sürecine* geçti; ilkel birikimin gemi azıya aldığı, halen süren yeni bir saldırı dönemi başladı.

¹⁴³ Sendikaların devletleştirilmesi doğrultusunda bir kararın alındığı Ocak 1919’da toplanan II. Rusya Sendikalar Kongresi’ne Lenin’in sunduğu rapor Bolşeviklerin tercihini yansıtıyordu: “*Sendikalar, kapitalist kültürü yaratan her şeye dayanarak, kapitalist üretimi yaratan her şeye dayanarak, sosyalizmi kesinlikle bu maddi temel üzerinde, bizi boyunduruğuna alan, bize karşı düzenlenen, emekçi kitleleri ezmek için gerçekleştirilen, ama onları birleştiren, onları toparlayan ve hatta böylece yeni toplumun öncüsünü oluşturan bu büyük üretim üzerinde kurarak, yeni bir tarzla devletin ekonomik yapılanmasına başlayabilir.*” V. İ. Lenin, Sendikalar Üzerine, Sorun Yayınları, Kasım 1998, s.292.

¹⁴⁴ 1961’de kurulan OECD 34 gelişmiş ve orta düzeyde gelişmiş kapitalist ülkeyi kapsamaktadır. Türkiye kurucu üyedir.

¹⁴⁵ <http://stats.oecd.org> Erişim:11 Ekim 2011 Salı.

TABLO 6											
OECD ÜLKELERİ ve TÜRKİYE'DE SENDİKALAŞMA ORANLARI (1960-2010)											
YILLAR	1960*	1965	1970	1975	1980	1985*	1990	1995	2000	2005	2010*
OECD	33.6	32.4	33.3	34.0	32.7	28.2	25.3	23.6	20.4	18.8	18.1
TÜRKİYE**	16.3	17.6	19.6	17.3	17.0	21.9	19.2	13.4	9.9	8.2	5.9

Sendikalaşma oranlarında yetmişli yılların ortasında başlayan aşağı doğru kırılma kapitalistlerin işçi sınıfı dâhil hemen *herşeyi esnetme* üzerine kurmaya başladıkları saldırının ilk ürünüdür. Esnekleşmeyi ayrıntılı işlediğimiz için yinelemeyeceğiz. Emek sürecinin esnekleştirilmesinin işçi sınıfı üzerinde yarattığı olumlu olumsuz sonuçlarının ayrıntılı irdelemesini de son bölüme bırakıyoruz. Burada sadece bu sonuçlardan, görünen en büyük hasarı vermiş olan birini, eriyerek ufalan sendikaların burjuvaziye *tam teslimiyetlerini* ele alacağız.

Bu teslimiyet hiç şüphesiz mücadelelerle dolu bir geçmiş için oldukça hazindir, ama aynı dibe vurmuşluğun "*her türlü geri çekilişi sonunda olanaksız kılan*"¹⁴⁶ **o günün** habercisi olma olasılığı da en az verdiği acı kadar büyüktür.

Burjuvazinin krizlerden kriz beğendiği, kendisine olan güvenini kaybettiği, bütün kalelerinde isyanların baş gösterdiği bugünlerde özellikle de gelişmiş kapitalist ülkelerde yarım asırdır üzerlerine ölü toprağı atılmış yığınların sosyal kurtuluş arayışıyla meydanlara çıkıp kendiliğinden başlattığı silkiniş, **o günün yaklaştığına dair umut veriyor**.

- **Yenilgi 12 Eylül Türkiye'sine Katmerli Yansıdı!**

DİSK, 31 Ocak-2 Şubat 1980 Ören toplantısında yaptığı açıklamada, *24 Ocak Kararları'nın "başlıca amacının ülkemizdeki kapitalizmin daha istikrarlı işleyişini sağlamak ve emperyalist sistemle bütünleşmesini artırmak"* olduğunu belirtmişti.¹⁴⁷

Dünya pazarının iç kenetlenmesindeki artış, rekabet düzlemi ve koşullarını evrensel ölçekte değiştirmiş, kapitalist ülkeleri kendisine uymaya zorluyordu. 24 Ocak Kararları, bu nesnel değişime Türkiye'deki tekellerin ayak uydurma girişimi, plan ve programıydı. Bu programın uygulanmasıyla:

- ✓ İç pazara yönelik ithal ikameci sanayileşme modelinden *ihracata yönelik* sanayileşme modeline geçilecekti.
- ✓ KİT'ler *özelleştirilerek* tasfiye edilecek; *doğrudan yabancı yatırımları* teşvik eden önlemler alınacak; devlet tekelindeki üretim alanları *sermayeye açılacaktı*.

Açıktır ki bu hedefler sömürü oranlarında sermaye lehine mutlak bir düzeltme sağlanmadan, dolayısıyla işçi sınıfının geçmiş kazanımları karşıya alınmadan ve bunun için de zora başvurmadan gerçekleştirilemezdi. 12 Eylül Darbesi, 24 Ocak Kararlarının önünde yegâne engel olarak görülen işçi sınıfına bu dönüşüm *zorla kabul ettirilmek için yapıldı*. Bu yüzden darbe bir gecede değil, 1 Mayıs 1977 katliamı ile başlayan ve işçi sınıfının devrimci sendikal önderi Kemal Türkler'in katledildiği 22 Temmuz 1980'de tamamlanan bir hazırlık

*Türkiye için 1963, 1986 ve 2009.

**Türkiye için 1960-80 arası OECD verisi yoktur. Bu veriler yerine, 80 sonrası verileri aynı dönem OECD verileri ile uyum içinde olan *Petrol-iş* sendikasının *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi 3. Cilt* s.48'de tablo olarak aktarılan bir çalışmasına ait veriler kullanılmıştır.

¹⁴⁶ K. Marx, *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*, Sol Yayınları, Eylül 2002, s.18.

¹⁴⁷ C. Koç-Y. Koç, *DİSK Tarihi 1967-1980*, Epos Yayınları, Ağustos 2008, s.578.

sürecinin ardından, işçi sınıfının kolu kanadı iyice kırıldığından emin olunduktan sonra gerçekleşti.

Darbenin ardından öndersiz, kılavuzsuz kalan işçi sınıfının sendikal kazanımları büyük ölçüde geri alındı. Örgütlenme özgürlüğü yasal düzenlemelerle yok edildi. Halen yürürlükte olan, bugünlerde yerine kapalı kapılar ardında emekçilerden kaçırılarak özde bir değişiklik olmaksızın bir yenisinin hazırlandığı 5 Mayıs 1983 tarih, 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile devletin -yani kolektif kapitalist'in- çıkarlarının gözetildiği tek tip örgütlenme modeli zorunlu kılındı. 5 Mayıs 1983 tarih, 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile siyasi iradede olur alınması, bunun için de sendikaların örgütlendikleri işkolunda işçilerin yüzde 10'unu üye yapmış olmaları şart koşuldu. "Memur" sayılarak işçi sınıfından koparılmış emekçilerin sözde sendikal örgütlenmesini düzenleyen 25 Haziran 2001 tarih ve 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu esasta 2821 sayılı kanundan öz olarak farksız, hatta grevi sözde bile olsa bir hak olarak tanımadığı için ondan daha geri bir yasaydı. Mücadelenin başını çeken KESK'in sonraki dönem etkisizleşmesinde, yasanın önünü açtığı, güç verdiği sendikal bürokrasinin rolü belirleyici oldu. Bu yasayla burjuvazi, meşruiyetini haklılığından alan eylemlerle kontrolden çıkma eğilimine giren kamu emekçilerinin mücadelesini yeniden denetim altına aldı. Ardından sendikal bürokrasinin suç ortaklığıyla kotarılan grup sözleşmeleriyle fiilen önü açılan¹⁴⁸ emek sürecinin esnekleştirilmesi, 22 Mayıs 2003 tarih ve 4857 sayılı İş Kanunuyla yasal zemine kavuşturuldu.

Devlet-tekeller-sendika bürokrasisi ve ana işletmelerdeki bir avuç "ayrıcalıklı" işçi arasında gizli bir koalisyon kuruldu. Burjuvazi, ana işletmelerdeki işçilerin ayrıcalığını, aynı üretim zincirinde olmakla birlikte farklı işletmelere bölerek taşeronlaştırdığı, güvencesizleştirdiği işçilerin amansız sömürüsüne bağladı. Bu ilişkinin sürekliliğinin sağlanmasını da iyice güçten düşerek bağımlılıkları artan sendikalara bıraktı.

Elbette bütün bu işler yazıldığı kolaylıkla bir çırpıda ve pürüzsüz, gürültüsüz-patırtısız gerçekleşmedi. En önemli ve büyük itiraz 12 Eylül teröründen bunalmış, buldukları ilk fırsatta örgütlenme arayışı ve çabasına giren işçilerden geldi. İtiraz öylesine güçlüydü ki dünyadaki

¹⁴⁸ "Daha 4857 sayılı Kanun yürürlüğe girmeden bağitlanan kimi grup toplu sözleşmelerine konulan "uyum maddeleri" ile sözleşmelerin yürürlük süresi içinde İş Kanununda değişiklik yapılması halinde, çalışma süreleri, fazla çalışmalar gibi kritik toplu sözleşme hükümlerinin yerini "herhangi bir tadil protokolüne gerek kalmaksızın" yeni yasa hükümlerinin alacağı hükme bağlandı. Böylece 1475 sayılı Kanun döneminde kabul edilmiş olan ayrıntılı düzenlemeler terk edilerek, çalışma süreleri ve fazla çalışmalar konusunda yasa hükümlerinin uygulanacağı kabul edilmiş oldu. Öte yandan kimi grup sözleşmelerinde de "denkleştirme çalışmaları hususunda 4857 sayılı İş Kanunundaki usule uyulacağı" açıkça hüküm altına alındı. Bu yolla toplu iş sözleşmelerinde görünürde değiştirilmeden kalan işyerlerinde çalışma süresinin haftada 45 ve günde 7,5 saat olduğuna ilişkin düzenlemesinin, yoğunlaştırılmış iş haftası uygulamasını engelleyici niteliği ortadan kaldırılmış oldu.

Kimi sektörlerde işveren sendikalarının toplu pazarlık stratejilerinin ikinci adımının atıldığına da tanık olduk. Bağitlanan kimi grup toplu iş sözleşmesinde, çalışma saatlerinin işverence değiştirilebileceği açıkça hüküm altına alındı. Benzer şekilde kimi sözleşmelerde, "günlük çalışma sürelerinin tespiti işverene aittir" hükmü getirildi. Denkleştirme çalışmaları ayrıntılı olarak düzenlendi, denkleştirme süresi Kanunda izin verilen en üst sınır olan dört aya kadar genişletildi. Böylelikle esnek çalışmanın önümdeki engeller kaldırıldığı gibi, yoğunlaştırılmış iş haftası uygulayabilmesi işverene garanti edildi." Can Şafak, "Toplu Sözleşmeler ne kadar Esnedi?" <http://www.kuyレル.com/modules/AMS/print.php?storyid=70> Erişim:12 Ekim 2011 Çarşamba.

eğilimin tersine Türkiye’de 1985-90 arasında sendikalaşma oranları arttı (bkz. Tablo 6). Özellikle 1987-91 arasında kabaran bir grev ve direniş dalgası yaşandı (Tablo 7).¹⁴⁹

Ancak tüm dünyada olduğu gibi doksanlı yıllardan başlayarak işçi sınıfının eylemliliğinde çarpıcı bir geri çekilme yaşandı. 1995’de ve 2007’deki iki istisnai¹⁵⁰ hareketli yıl dışarıda tutulursa, çekilme, 15 Aralık 2009’da *duru gökte çakan bir şimşek gibi* bütün dikkatleri üzerinde toplayarak gerek dili, gerek militanlığı, gerekse işçi yığınlarında ve toplumda uyandırdığı umutla yeni bir mücadele dönemini başlatan *TEKEL eylemine* kadar sürdü.

Yıllar	<i>Grev Sayısı</i>	<i>Greve Katılan İşçi Sayısı</i>	<i>Grevde Kaybolan İşgünü Sayısı</i>
1984	4	561	4.947
1985	21	2.410	194.296
1986	21	7.926	234.940
1987	307	29.734	1.961.940
1988	156	30.057	1.892.655
1989	171	39.435	2.911.407
1990	458	166.306	3.466.550
1991	368	164.968	3.809.354
1992	98	62.189	1.153.578
1993	49	6.908	574.741
1994	36	4.782	242.589
1995	120	199.867	4.838.241
1996	38	5.461	274.322
1997	37	7.045	181.913
1998	44	11.482	282.638
1999	34	3.263	229.825
2000	52	18.705	368.475
2001	35	9.911	286.015
2002	27	4.618	43.885
2003	23	1.535	144.772
2004	30	3.557	93.161
2005	34	3.529	176.824
2006	26	2.061	165.666
2007	15	25.562	1.353.558
2008	15	5.040	145.725
2009	13	3.101	209.913

¹⁴⁹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, *Çalışma Hayatı İstatistikleri*, No:31 ve No:162. <http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/csgeb.portal?page=istatistik> Erişim: 12 Ekim 2011 Çarşamba.

¹⁵⁰ İlkinde, burjuvazinin ilkel birikim araçlarından biri olan kamu borçlanmasında ölçüyü kaçırap sonra 5 Nisan 1994 kararlarıyla Tansu Çiller hükümeti aracılığıyla faturayı emekçi halka kesmesi yatıyor. Süper faizli %400 hazine bonoları ile sermayeye büyük bir soygun fırsatı yaratan kararlar; devalüasyon, KİT ürünlerine ve akaryakıtta yapılan zamlar ve çalışanların ücretlerini, emeklilerin maaşlarını dondurma hatta indirimle gitme biçiminde özetlenecek, enflasyon %100’leri aştığı bir sırada, emekçi halkın sırtına en tevekkül sahibi işçiyi bile çileden çıkaracak ağırlıkta bir yük yüklüyordu. 2007 de ise tek başına 1,152 bin işgünü kaybıyla 768 işyerinde birden uygulanan Telekom grevi etkili oldu.

TEKEL işçileri bu eylemle ***işçi sınıfının ve sermayenin ne olduklarını ve varlıkları uyarınca karşılıklı olarak neyi yapmak zorunda kalacaklarını***¹⁵¹ bir kez daha bütün topluma anımsattı. Kararlılıklarını “***ölmek var dönmek yok!***” belgisi ile dışa vuran işçiler Başkent'in ortasına kurdukları komünde eylemlerini 78 gün sürdürdüler.

TEKEL eylemi yenildi, ama belki de başka türlü o kadar çarpıcı olamayacak sonuçlarıyla, işçilerin bilincine bir yenilgi olarak değil, bir *zafer* gibi kazandı. Bu sonuçlardan¹⁵² özellikle ikisi önümüzdeki yeni mücadele evresine ışık tutan yaşamsal önem taşıyor:

1. TEKEL işçileri izledikleri yeni mücadele yol ve yöntemleriyle, esnekleşme sürecinin mücadeleyi zora sokan sonuçlarıyla baş edebileceğini; işyerlerinin parçalanmasıyla yaşanan dağılmanın, işçilerin arasına sokulan etnik ve kesimsel çıkar farklılıklarının, işyeri ölçeğindeki küçülmenin eylemlerin gücünü azaltan etkisinin -üstelik daha büyük bir güç ve etki yaratılarak- kırılabileceğini gösterdiler. Gelecek mücadelelere *altın* bir ilke bıraktılar: ***Sermayenin her hamlesi içinde bize ait olan karşı-hamlenin olanaklarını da taşır; bütün mesele onu görmek ve kararlı bir biçimde kullanmaktır!***
2. İşçiler, esnekleşme saldırısının gücünü sermaye-devlet-sendika üçlüsünün oluşturduğu bir koalisyondan aldığını yaşayarak gördüler ve eylemleriyle tüm çıplaklığıyla sergilediler. Gelecek mücadelelere *altın* bir uyarı yaptılar: ***işçilere ait olan koparıp geri alınmadan sendikalara güvenmek, daha baştan yenilgiye davetiye çıkartmaktır!***

TEKEL eylemi sonraki 1 Mayıs'lara işçi sınıfının hem daha nitelikli hem daha yığınsal katılımında etkili oldu.

¹⁵¹ “Proletaryanın o sert, ama güçlendirici emek okulundan geçmesi boşuna değildir. Sözkonusu olan şu ya da bu proleterin ya da hatta tüm proletaryanın bir an için hangi ereği tasarladığını bilmek değildir. Sözkonusu olan proletaryanın ne olduğunu ve bu varlık uyarınca tarihsel olarak neyi yapmak zorunda kalacağını bilmektir. Onun ereği ve tarihsel etkinliği, güncel burjuva toplumun tüm örgütlenmesinde olduğu gibi kendi öz durumunda da elle tutulur ve bozulmaz bir biçimde çizilmiş bulunmaktadır.” K. Marx-F. Engels, Kutsal Aile, age, s.59.

¹⁵² Diğerlerini şöyle sıralayabiliriz: **1-**Başından bu yana eylemin itici gücü olan o muazzam kararlılıklarını, bir aşamadan sonra eylemin inisiyatifine dönüştürmeyi başardılar; tabii bunu, onlara önerilen “reçetelere” göre değil, kendi meşreplerine uygun biçimde yaptılar. Hataları sendika ile kaçınılmaz bir biçimde çatışmaya girdiklerinde, ona sahip çıkmamış olmalarıydı; sendikaya olan güvenleri ve bunun boş bir güven olduğunu onlara anlatacak bir öncünün olmayışı buna engel oldu. **2-**Sendikalarını, sendikanın özgül konumundan da yararlanarak eylemlerine aracı kılarken, fiilen, yalnız Türk-iş'i değil, tüm emek örgütlerini çevrelerine toplamayı başardılar. **3-**Yüreklerin kulaklarındaki pası nihayet yıllar sonra silerek, eylemlerinde vücut bulan insanın sesini bütün topluma duyurdular. Diğer insanlar bu nedenle, uzun zamandır hasret kaldıkları bu sese ve yüze, o güne değin görülmedik biçimde her biri ayrı bir öyküye konu olacak sahici bir dayanışmayla yanıt verdiler. **4-**Sadece bu topraklarda değil, başka yerlerde de uyuyan devi uyandırdılar. Son yılların en büyük uluslararası dayanışması Tekel eylemi çevresinde örüldü. Daha ileri eylemleri davet eden bir dayanışmaydı bu, ama hem deneyimsizlik, hem de onu eyleme dönüştürecek bir öncünün eksikliği buna engel oldu. **5-**Asıl kavgayı yeniden anımsatarak işçi sınıfına güvensizliğin, kimlik siyasetinin, her çeşit ulusalcılığın ve demokrasi soslu liberal gevezeliğin sermayenin boyunduruğuna teslimiyetin dolaylı dolaysız biçimlerinden başka bir anlama gelmediğini gösterdiler. **6-**İnsanı tüketip yok etmeye kararlı sermaye egemenliğine karşı yegâne gücün işçi sınıfı olduğunu ve aynı kararlılıkta karşı hamlenin yalnızca işçi sınıfından gelebileceğini göstererek toplumun özgürlük arayışının öncüsünün işçi sınıfı olduğunu eylemleriyle kanıtladılar.

Bu hareketlenmeye, içinde taşıdığı bütün yeni umut ve potansiyele rağmen mevcut görünüm, güvencesiz çalışmaya mahkûm edilmiş bir işçi sınıfı ve resmi verilerin iddia ettiğinin aksine¹⁵³ yüzde 6'lara (bkz. Tablo 6) kadar gerilemiş sendikalaşma oranlarıyla temsil yeteneğini yitirmiş sendikalardır.

Resmi verilerin bile itiraf etmek zorunda kaldığı güvencesiz çalışma, işsizler katıldığında toplam emek-gücünün yarısını aşmıştır.¹⁵⁴ Bu verilere gizli işsizler dâhil değildir.

2821 sayılı yasa kapsamında toplam sendikalı işçi sayısı 2009 verilerine¹⁵⁵ göre yaklaşık 770 bin kişidir.¹⁵⁶ 4688 sayılı yasa kapsamında kamu emekçilerinin sendikalı sayısı ise Temmuz 2011 verilerine göre 1,195 bindir.¹⁵⁷ Sendikalardaki güç kaybı öyle böyle değil, 80 öncesine göre *mutlak ve büyük bir* erimedir. Son yayınlanan TÜİK verilerine göre işsizler dâhil yaklaşık 19,5 milyon¹⁵⁸ işçi örgütlenmeyi beklemektedir ve sendikalaşma oranı toplu sözleşmeli grev hakkı bulunmayan sendikalı kamu emekçileri katıldığında bile %11'i ancak bulmaktadır.

• **Burjuvazi İle Köprüler Atılmadan Sendikalar Ayağa Kalkamaz!**

Bu tablo, işçi sınıfı hareketi içinde sendikal hareketteki kötü gidişi tersine çevirmeyi amaçlayan iki eğilimin doğmasına neden oldu. Birinci eğilim seksen öncesi -başlı başına ayrı bir tartışma konusu olan- görünürdeki başarılı sonuçlardan hareketle, sendikal bürokrasi ile *içli dışlı* ve daha çok sendikal örgütlenmenin içinden müdahil olarak sendikaları dönüştürmeyi hedefliyor. Bu politikayı izleyenlerin başarılı olabilmeleri olanaksızdır, çünkü:

¹⁵³ Bakanlığa kadar gitmeye gerek yok! Hangisi hangisine bağlı çalışıyor yorumlayana kalmış, ama MESS'in sitesinde bilgi hazır: <http://www.mess.org.tr/html/haberler/htm/b4.htm> (Erişim: 12 Ekim Çarşamba). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine ve MESS'e göre Türkiye sendikalaşma oranında dünyada başa geçiyor! Duy da inanma! İyi ki kıdem tazminatlarının kaldırılması gündeme geldi de Bakan Çelik, sendikalara gözdağı vermek için nispeten makul bir veriyi "ağzından kaçırdı": "*sendikalaşma oranı işçilerde yüzde 59,8 memurlarda ise yüzde 67,3 görünüyor ama SGK verilerine göre sendikalı işçi oranı yüzde 8,9... İstatistikler yayımlandığı zaman yanılmıyorsam 35 sendika devre dışı kalıyor. TÜRK-İŞ'in 15-16 sendikası kalıyor. HAK-İŞ, DISK tarihe karışmış oluyor*" <http://bit.ly/1oXaR9K> Erişim: 12 Ekim 2011 Çarşamba.

¹⁵⁴ "Yaptığı işten ötürü herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışanların oranı, önceki yılın aynı dönemine göre 1,3 puanlık azalışla % 43,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde, geçen yılın aynı dönemine göre tarım sektöründe sosyal güvenlikten yoksun çalışanların oranı % 86,1'den % 84,3'e, tarım dışı sektörlerde % 29,9'dan % 28,9'a düşmüştür." TÜİK Haber Bülteni, 15 Eylül 2011, sayı: 192. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8593> Erişim:13 Ekim 2011 Perşembe.

¹⁵⁵ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 2821 sayılı yasa kapsamındakiyle ilgili yayınladığı sendikalı işçi sayısı da, sendikalaşma oranı da yanlıştır. Amaç ileride sendikalara şantaj yapmak olduğu için bu yanlış bilinçli olarak sürdürülmektedir.

¹⁵⁶ <http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/csgb/dosyalar/istatistikler/sozlesme> (Erişim: 13 Ekim 2011 Perşembe) adresindeki verilerden hareketle toplu sözleşmeler iki yıllık olduğu varsayılarak üstüste son dört yılın verileri toplanıp ikiye bölünerek bulunmuştur.

¹⁵⁷ http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/csgb/dosyalar/istatistikler/4688_istatistik_2011 Erişim: 13 Ekim 2011 Perşembe. 4688 sayılı yasa kapsamında kamu emekçilerinden sendikalı olan sayısı kesilen aidatlardan saptandığından Bakanlığın verileri esas alınmıştır.

¹⁵⁸ TÜİK Haber Bülteni, 15 Eylül 2011, sayı: 192. Bültene göre toplam istihdam 24,901 bindir ve bu sayıya işsizler (2,537 bin) eklenip istihdama dâhil edilen işverenler ve kendi hesabına çalışanlar (%24,1) düşüldüğünde 19,5 milyon sayısına ulaşılır.

- ✓ Her ne kadar bir dönem başarılı gibi görünse de sonrasında kazanımların bir kar gibi erimesiyle, aslolanın *sendika yönetimleri* değil, işçi sınıfının üretim süreci içinde, işyerlerinde kök salmış *öz örgütlenmeleri* olduğu 12 Eylül'de yaşanarak görülmüştür.
- ✓ Sendikal bürokrasiyi de zamanında etkisi altına alan ve sermayenin yanında bugün olduğu kadar açıktan saf tutmasını önleyen *iki kutuplu dünya* bugün artık mevcut değildir.
- ✓ Seksen öncesinin % 20'lere varan sendikal örgütlülük düzeyi, %6'lara gerilemiş, üstelik bu daralma tekellerin bilinçli politikaları uyarınca çalışma koşullarının ve ücretlerin görece "iyi" olduğu *ayrıcılık kesimlerin* lehine gerçekleşmiştir. Bu olgu, sendikal yapıları içeriden dönüştürecek enerjinin hâlihazırda bu yapıların içinde değil, *dışında* olduğunun da açık bir göstergesidir.

İkinci eğilim ise kapitalizmin vahşi birikim dönemlerini aratmayan koşullarda *güvencesiz çalışan, sendikasız, örgütsüz, işsiz* geniş işçi yığınlarına yönelmiştir. Gerek yeni kurulan ve taşeron işçilerini örgütlemeyi hedefleyen sendikalar, gerek işçi dernekleri ile işçi sınıfını organize sanayi bölgelerinde, işçi havzalarında yeniden canlandırma girişimleri çoğu zaman başarısızlıkla sonuçlanmış, ya da harcanan çabaya oranla elde edilen sonuçlar *yemel ve güdük* kalmıştır.

Öyle de olsa *ikinci eğilimin tespiti ve arayışı doğrudur*. İşçi sınıfını siyasal olarak ayağa kaldırırken sendikal hareketi de yeniden sınıf mücadelesinin aktif ögesine dönüştürecek enerji bu alanda gizlidir. Ancak sorun alanın tespitinde değil, buraya yönelirken gereksinmelerin ve seferber edilecek yeni olanakların farkında olan *merkezi bir stratejinin*, programın, yöntemin ve en önemlisi ne yaptığını bilen kadroların ve onların çabalarının merkezileştirecek *enternasyonalist komünist bir partinin* eksikliğindedir.

Çözüm burjuvazi ile bütün bağlarından arınmış, işyeri esaslı örgütlenmelere dayanarak *merkezileşirken* ayrı mecralarda akan bu yüzden taşıdığı potansiyeli tam olarak dışa vuramayan mevcut toplumsal muhalefeti de merkezileştirecek *siyasallaşmış yeni bir işçi hareketinin yaratılmasıdır*.¹⁵⁹ Değilse, mevcut sendikal hareketin içinden çözülemeyeceği belli olan sorunlara tek başına dışarıdan çözüm aramak da atları arabanın ardına koşan *nafile bir çaba* olacaktır.

Öncelikli bir strateji saptamak, başlangıç için bir ilk adım ve zorunlu koşul olsa da tek başına yetmeyeceği açıktır. Gerçeği görmekle ona ulaşmak aynı şeyler değil. *Farklı bakmanın*, yeni olanakları *yakalamanın* yanında, bunları yaratıcı bir biçimde *işlemek* de gerekiyor:

- ✓ Sadece olumsuzlukları, engelleri değil, olanak ve fırsatları görmek ve göstermek için günümüz gerçekliğine devrimci bir gözle bakmak zorunludur. Yeni olgular, onlara nereden, nasıl bakıldığına bağlı olarak *aşılmaz bir engele* de dönüşebilir, *yaratıcı bir çalışmanın olanağına da!* Bilindiği gibi, işçi sınıfı genişlerken işletme ölçeklerinin küçülmesi; önceki evrede sınıf mücadelesinde başı çeken sanayi işçilerinin görece ağırlığını yitirmiş olması; sendikaların güç kaybetmesi; hepsi, yakın zamana kadar ağırlıkla verili olana boyun eğmenin gerekçesi yapıldı. Üretim ve geçim araçlarının üretildiği sanayi sektörünün vazgeçilmezliği dikkate alınmadan, genişleyen işçi sınıfı içinde sanayi işçilerinin görece *küçülmesinin* onların stratejik önem ve gücünü azaltmayacağı, tersine *artıracağı* elbette görülemez. Fabrikayı dört duvar ve bir

¹⁵⁹ Ayrıntılarına son bölümde girilecektir.

bacayla, ufkunu burjuva yasallığın çizdiği çerçevenin ve sınıf mücadelesinde geçmiş uzlaşmaların kabulleriyle sınırlayan bir bakışla, işletme ölçeklerinin gerçekte küçülmediği tersine büyüdüğü, her bir organize sanayinin, toplu üretim havzasının, başlı başına tarihte eşi görülmemiş büyüklükte *dev fabrikalara* dönüştüğü nasıl fark edilebilir? Ancak tersine bir bakışla, artık-değerin salt üretim sürecinde ve birbirinden yalıtılmış fabrikalarda değil, ***toplumsal yaşamın en ücra köşelerine kadar yayılmış ilişkiler bütünü içinde üretilip gerçekleştirildiğinden hareketle*** toplumsal proletaryanın farklı kesimlerini kapsayan bir program ve eylem birliği yaratılabilir. Nihayet burjuvazinin ideolojik etki alanından koparak siyasallaşan bir işçi hareketinin yaratılmasının fırsatı olarak görüldüğünde, sendikaların mevcut konumu bir yakınma aracı olmaktan çıkar, ücretli çalışma sisteminin kendisini hedef alarak mevcut sendikalardan ayrılan *yeni sınıf örgütlenmelerinin doğuşu için bir fırsata* dönüşebilir.

- ✓ Burjuvazi, kendi yasalarıyla tanıdığı hakların bile kullanılmasını zorla önleyerek, geniş işçi yığınlarını *burjuva yasallığın dışına sürmüş*; böyle yaparak istemeden, üzerinde *yeni* bir işçi hareketinin kendisini kurabileceği ve meşruiyetini burjuva yasalarından değil, bütünüyle *kendi haklılığından* alacağı bir zeminin doğmasına yardımcı olmuştur. Burada düşülebilecek en büyük yanlış, sendikalaşma adı altında bile olsa, bu zemini burjuva yasallığın içine *yeniden çekmek* olacaktır. Giderek derinleşeceği belli olan bunalımın sunduğu olanaklarla, aynı zeminde siyasallaşmış bir işçi hareketi yaratmak bugün her zaman olduğundan daha mümkün. Yalnız bu yapılırken atılacak en küçük adım bile *direnış psikozundan* arındırılmalı, yeni bir uygarlığın *kurucu* öznesinin kendisine duyduğu *özgüvenin* işareti olacak bir bilinç ve kararlılıkla örgütlenmelidir. Kapitalizmin tarihsel ve doğal sınırlarına dayandığı, yaşadığı hegemonya kriziyle kaotik bir dönemin belirsizliği içine yuvarlandığı günümüzde işçi sınıfı içinde ***kurucu siyasal bir bilinci tetikleyecek, özgüven doğuracak ve pekiştirecek her adım devrimcidir.*** Temel düstur bu olmalıdır.
- ✓ Siyasallaşmış işçi hareketi, devrimci eleştiriyi merkezi bir faaliyet olarak örgütlemeyi amaçlayan bir program eşliğinde, mevcut çelişki, sorunlar ve uç vermiş reflekslerin üzerinde ve işyerlerini esas alan *özgül biçim ve öz-örgütlenmeler* halinde örülmelidir. Burjuvazinin emek sürecini örgütlerken işçilere aşlamaya çalıştığı *rekabetçi ruha* karşı *dayanışmacı bir ruhu* egemen kılacak, aralarındaki tüm ikincil ve yapay bölünmeleri aşarak onları gündelik yaşam içinde birleştirecek biçimler bulup öne çıkarılmalıdır. Bu faaliyet, süreç içinde sınıfsız toplum yürüyüşünde işçi sınıfının kendi kendine yürümeyi öğrendiği, bu bağlamda kendisini eğittiği bir hazırlığa dönüşebilmeli, daha en başından bu ufku taşımalıdır.

Önceliği örgütsüz geniş yığınlara vermek, onları hareketlendirecek bir çabada yoğunlaşmak elbette mevcut sendikal harekete *sırt çevirmek*, onu kendi yazgısına terk etmek anlamına gelmiyor. Burjuvazinin ve mevcut hallerinden memnun sendikal bürokrasinin arasındaki gizli koalisyonu–ki *TEKEL eylemi* iyi bir örnektir– sergilemek, bunun için de her ikisini sıkıştırarak adımlar, somut mücadele önerileri geliştirmek, örgütlemek gerekiyor.

Örneğin, sendikal hareketi tamamen burjuvazinin kontrolüne iterek aşağıdan gelebilecek bütün tepkilere kapatan, şimdilerde burjuvazinin yanına sendikal bürokrasiyi de alarak yenileri ile değiştirmeye çalıştığı mevcut 2821, 2822 ve 4688 sayılı yasaların hepten kaldırılması için bir mücadele zemini bulunuyor. Burjuvazinin altına imza koyduğu ILO 87 No’lu Sendika Özgürlüğü ve Sendikalaşma Hakkının Korunması Sözleşmesinin 2. Maddesi şöyle: “*Çalışanlar ve işverenler herhangi bir ayırım yapılmaksızın önceden izin almadan istedikleri kuruluşları kurmak ve yalnız bu kuruluşların tüzüklerine uymak koşulu ile bunlara*

üye olmak hakkına sahiptirler.”¹⁶⁰ Yürürlükteki yasaların tümüyle aykırı olduğu bu hakkı fiilen yaşama geçirecek bir mücadele başlatılabilir.

Mevcut sendikalar, burjuvazinin emekçilerin gözlerinden ırak, kapalı kapılar ardında pişirdiği yeni sendikalar yasa tasarısına bu hak temelinde karşı durmaya çağırılmalıdır.

Bütün işçileri kapsadığından, yeterince anlatıldığında işçi sınıfını topyekûn seferber edecek bir potansiyel taşıyan *kıdem tazminatı fonu tasarısı* somut mücadele zemini sunan bir başka örnektir.

Sonuç olarak *mevcut konum ve yapılarıyla* onlarla olmayacağını unutmadan, sendikal alandaki çaba, *siyasallaşmış yeni bir işçi hareketi, merkezi bir emek odağı yaratma* faaliyetine tabi kılınarak şu hedeflerle yürütülmelidir:

1. Soldan muhalefet yürüttükleri iddiasında olanların *bile* mevcut sendikal bürokrasiyi eleştirirken zımnen paylaştığı, *ücret sendikacılığına hayat veren* ve gerçekte yapılan tacirliği örtbas etmek amaçlı sendika duvarlarını süsleyen “*emek en yüce değerdir*”¹⁶¹ sözlerini asıldığı yerden söküp yerine “*ücretlilik sistemine son!*” belgisi asılmalı ve sendikal mücadeleye bu ilkenin yön vermesi sağlanmalıdır.¹⁶²
2. İşçileri kendi sorunlarına, örgütlerine yabancılaştıran sendikal işleyiş, mücadele yol ve yöntemleri sergilenmeli; işçiler kendi *örgütlerini yönetme* doğrultusunda yöreklendirilmeli; *doğrudan demokrasi* sendikaların temel işleyiş ilkesi olmalı; sendikacılık *meslek olmaktan çıkarılmalıdır*.

¹⁶⁰ <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/soz087.htm> Erişim: 14 Ekim 2011 Cuma.

¹⁶¹ Sermaye egemenliğinin hüküm sürdüğü veya burjuvazi iktidardan alışı edip mülksüzleştirildiği sınıfsız topluma geçiş koşullarında “*emek en yüce değerdir*” sözleri bizim belgimiz olmaz. Çünkü emeğin değer olabilmesi için insanın öz etkinliği olmaktan çıkması alım satım konu olan ona yabancılaşan bir şey haline gelmesi gerekir. Bizler sermayenin genişletilmiş yeniden üretimi için zorunluluk olan bu duruma karşı, yüceltmek şöyle dursun, emeğin değer olma haline son vermek, insanları kendi öz etkinliklerine yeniden kavuşturmak için mücadele veriyoruz.

¹⁶² Marx sendikaları asla salt ekonomik mücadele araçları olarak görmedi, öyle düşünmedi. Biçtiği rol bugün geldikleri yere göre ise oldukça ileriye: “*Eğer sendikalar, sermaye ve emek arasındaki gerilla çarpışmaları için gerekliyse, ücretli emek ve sermaye sisteminin ayağını kaydırmak için örgütlenmiş ajanlar olarak daha fazla önemlidirler.*” K. Marx-F.Engels, *Toplu Eserler*, İng. Basım, 20. Cilt.

<http://www.marxists.org/history/international/iwma/documents/1866/instructions.htm#01> Erişim: 11 Ekim 2011 Salı. Marx’ın çizdiği çerçeve, üstünden bir buçuk asır geçmesine rağmen halen geçerli ve ne yazık ki gerçekleştirilmeyi bekliyor: “*Eğer işçi sınıfı, sermaye ile olan günlük çatışmasında gerileyecek olsaydı, daha büyük çapta şu ya da bu harekete girişme olanağından kendi kendini yoksun bırakmış olurdu elbette. Aynı zamanda ve ücretlilik sisteminin getirdiği genel köleleşmenin tamamıyla dışında olarak, işçiler, bu günlük savaşımın sonal sonucunu fazla abartmamalıdır. Unutmamaları gerekir ki, sonuçlara karşı savaşım vermektedirler, bu sonuçların nedenlerine karşı değil; unutmamaları gerekir ki, aşağı doğru inen hareketi yalnızca geciktirmekte, ama yönünü değiştirmemektedirler; ancak geçici çareler bulmakta, ama hastalığı iyi etmemektedirler. Demek ki, işçiler, sermayenin ara vermeden sürüp giden gasplarının ya da piyasa değişikliklerinin doğurduğu bu kaçınılmaz gerilla savaşlarına kendilerini tamamıyla kaptırmamalıdır. Anlamaları gerekir ki, bellerini büken, bütün yoksulluğu ile birlikte, mevcut düzen, aynı zamanda, toplumun ekonomik dönüşümü için gerekli maddi koşulları ve toplumsal biçimleri de yaratır. “Adil bir işgünü karşılığında adil bir ücret!” biçimindeki tutucu slogan yerine, bayrakları üzerine şu devrimci sloganı yazmalıdırlar: “Ücretlilik sisteminin kaldırılması!”* K. Marx, *Ücret, Fiyat ve Kâr*, Sol Yayınları, Kasım 1999, s.71-72.

3. İşçi sınıfını burjuvazinin belirlediği normlara göre bölen her türlü yasal düzenlemeyi *fiilen kırmayı hedef alan bir eylem stratejisi* izlenmelidir.
4. İşçilerin arasına yapay duvarlar ören ve gerçekte esnekleşme saldırısı ile birlikte artık tamamen sermayeye çalışır hale gelmiş işkolu esasını değil, *bölge* esasına göre farklı işkollarındaki işçilerin biraraya gelebileceği, burjuvazinin *esneterek* dağıttığını, *esneyerek* birleştirecek bir *örgütlenme stratejisi* yürütülmelidir.
5. Toplumsal gücünü sayısından alan¹⁶³ işçi sınıfının en geniş *sendikal birliği* savunulmalıdır.
6. Sınıf mücadelesini hepten boş bir çabaya dönüştürme çabalarının *uç ve en tehlikeli*, giderek yaygınlaşan araçları, çok ülkeli tekellerin esnek örgütlenme ağının hücreleri küresel fabrikaların¹⁶⁴ biricik panzehiri *enternasyonalizmdir*. Hem sendikal, hem de komünist hareketin mücadele tarihinde ihtiyaçtan öte, hiç olmadığı kadar yaşamsal bir zorunluluğa dönüşen enternasyonalizm mücadelenin ortak kaygısı olmalıdır. Onu dayanışmadan ibaret gören yaygın ve yanlış algı kırılmalıdır.
7. *Dünya Sendikalar Federasyonu* işçi sınıfının uluslararası sendikal eylemini merkezi olarak yürütecek biçimde kendisini yeniden örgütlemeye çağırılmalıdır.
8. Sendikaların parasal olanaklarının *sınıf mücadelesinin* dışında kullanılması önlenmelidir.
9. Toplu sözleşmeler sendikal bürokrasi ile kapitalistlerin bir araya gelerek *salt* işgücünün ederini bağladıkları *teknik uzlaşma metinleri* olmaktan çıkarılmalı; işyeri örgütleri aracılığıyla bu sözleşmelere işyerini diğer toplumsal sorunlara bağlayan *bir içerik* kazandırılmalıdır.
10. İşçilerin alnteriyle kurulmuş şatafatlı sendikal mekânların yerini, sanayi havzalarına, işçilerin yoğunlaştığı bölgelere *yürüme mesafesinde*, haftanın yedi günü sabah-akşam

¹⁶³ “İşçilerin tek toplumsal gücü, onların sayısıdır. Fakat sayısal güç, bölünmüşlük yüzünden kırılır. İşçilerin bölünmüşlüğü, aralarındaki kaçınılmaz rekabet tarafından yaratılır ve sürdürülür.” K. Marx, “Sendikalar, Geçmiş, Bugünkü Durum ve Gelecek”, K. Marx-F.Engels *Toplu Eserler*, İng. Basım, 20. Cilt, agy.

¹⁶⁴ Hem enternasyonalizmin ihtiyaçtan öte bir zorunluluğa dönüştüğüne, hem de mevcut sendikaların esnekleşme sürecinde sermayeye teslimiyetlerine çok ülkeli otomotiv tekeli General Motors (GM)’a ait (Almanya) Bochum’daki küresel fabrika Opel’deki direniş (Ekim 2004) iyi bir örnektir. GM’in 12 bin işçinin işine son verme kararının ardından Almanya’daki Opel işçileri grev başlattı. GM rahattı, çünkü bu grevi Avrupa örgütlenme ağı içindeki diğer küresel fabrikalarının kendisine sağladığı esneklikle daha baştan kırabilirdi. Ancak bu olanağı ona işçiler vermedi. Bochum’da başlayan grevin 5. gününde aynı ağa mensup farklı ülkelere işçiler Almanya’da 40,000 işçinin katıldığı birleşik bir eylem yaptılar ve GM’i bütün fabrikalarda birden greve çıkmakla tehdit ettiler. İşler karışmış, GM köşeye sıkışmışken devreye işçilerin üyesi olduğu Fordist dönemden ismini sıkça işittiğimiz IG Metal girdi ve grevin yasadışı olduğunu söyleyerek, grevci işçileri hem maddi hem de manevi ablukaya aldı. İşçilerin düzenlediği gösterinin ardından greve son verilmediği koşulda işverenin fabrikayı kapatabileceği propagandası ile işyerinde grev oylamasına gitti. Yapılan oylamayı IG Metal ve dolayısıyla da GM kazandı. Aralık 2004’te 9500 işçinin işten atılmasını kabul eden bir anlaşmadan yaklaşık 3 ay sonra Avrupa’daki bütün küresel fabrikalarında örgütlü sendikalar GM ile “*gelecek anlaşması*” adını verdikleri ibretlik bir belge daha imzaladılar. Bu anlaşmaya göre daha önceki sözleşme kapsamında alınmış ücret artışları fazlasıyla iade edilerek %10-15’e varan ücret indirimlerine gidilecek ve 2010’a kadar da ücretler dondurulacaktı. Buna karşı sendikalar da almakla övündükleri önemli bir taviz(!) koparmışlardı: GM’in 2010 yılına kadar fabrikalarını kapatmayacağına dair verdiği “*şeref*” sözü!

açık, gösterişten uzak, işçilerin eğitim, toplantı vb. gereksinmelerini karşılayacak yeterlilikte ve biçimde tasarlanmış binaların alması için uğraş verilmeli, sistemli propaganda yürütülmelidir.

Başarabiliriz!

Yeter ki modern köleliği gizleyen *o mistik şalı* sermayenin üstünden çekip almasını bilelim!

Yeter ki mücadeleyi bölen *ekonomi-siyaset ayırımına* son verelim!

Yeter ki işçi sınıfının gereksinim duyduğu bilinci *taşınma suyla dönen bir değirmenle* değil, *kendi eylemiyle yaratabileceğini* unutmayalım!

V

DUYMAKLA ANLAMAK ARASINDAKİ KÖPRÜ¹⁶⁵

• Sermayenin Modern Köleliği Gizleyen Şalı: Mistifikasyon

Mistifikasyon¹⁶⁶ sermayenin emeği gerçek tabiiyeti altına almasını kolaylaştıran ve emeğe vurduğu boyunduruğu güçlendiren bir olgudur. *Artık-değer sömürüsünü gözlerden gizler*. Kaynağını işçinin emeğine yabancılaşması oluşturur. Üretim ve geçim araçlarında cisimleşen emek işçinin karşısına başka bir güç, sermaye olarak dikilir. Böylece gerçekte emeğe ait olan üretken güç sermayeye aitmiş gibi görünür.¹⁶⁷

Emek süreci içinde bu mistifikasyonu pekiştiren pek çok olgu rol oynar:

- ✓ Kapitalist üretimin anlaşılmayı zorlaştıran girift içyapısı dışa çarpılarak yansır.¹⁶⁸ Kimi yerde bu çarpılma tersyüz olmaya kadar gider. Bu tersyüz olma hali sermayenin gizemini pekiştirir.
- ✓ Burjuva demokrasisinin sağladığı biçimsel eşitlik,¹⁶⁹ işçi ile kapitalist arasındaki emek-gücü ile geçim araçlarının (ücret) mübadelesi için yapılan sözleşmeyi artık-değer sömürüsünü gizleyen bir araca dönüştürür.
- ✓ İşçi ücretini çalıştıktan sonra alır. Bu durum ücretin emek-gücünün karşılığı değil de bütün işgünü boyunca harcanan emeğin karşılığı olduğu yanılsamasını yaratır. Ücret emek-gücünün bir işgünü karşılığı olarak hesaplanıp ödendiği için zorunlu emekle gerekli emek arasında gerçekleşen bölünme ve dolayısıyla artık-değer sömürüsü gizlenmiş olur.¹⁷⁰

¹⁶⁵ “Şuurun çok uzun bir köprüsü var, duymakla anlamının arasında” Nazım Hikmet.

¹⁶⁶ Gizemselleştirme.

¹⁶⁷ “Bireysel tüketicilere bağımlı üreticiler yerlerini, satacak metası olmayan ve parasını kapitalist biçimindeki sürekli bir veznedardan alan üreticilere bırakınca, emeğin **sürekliliği** artar. **Sermaye-ilişkisinin** doğasında var olan mistifikasyon, bu noktadan çıkar. Emeğin varolan değeri sürdürme gücü, sermayenin kendi değerini koruma gücü gibi görünür; emeğin değer yaratma gücü, sermayenin kendi değerini genişletme gücü gibi görünür ve genel olarak, canlı emek, cisimleşmiş emek tarafından işe koşuluyormuş gibi görünür.” K. Marx, *Kapital’e Ek*, age, s.86.

¹⁶⁸ “...eğer kapitalist üretim sürecinin gerçek iç bağıntılarının tahlili, çok çetrefil ve uçsuz bucaksız bir iş ise ve eğer, gözle görünür, tamamen dışsal bir hareketi, gerçek içsel bir harekete indirgemek bilimin görevleri arasında ise, kapitalist üretimi ve dolaşımı yürüten kişilerin kafalarında, üretim yasaları konusunda beliren kavramların, bu gerçek yasalardan bambaşka şeyler ve sadece gözle görünen hareketlerin bilinçli ifadeleri olacağı besbellidir. Tüccar, borsa spekülâtörü ve banker üzerine olan kavramlar, zorunlu olarak tamamen çarpıtılmıştır. Yapımcılar üzerine olan kavramlar, sermayelerinin tabi olduğu dolaşım hareketleri ve genel kâr oranının eşitlenmesi yüzünden bozulmuştur. Aynı şekilde rekabet de, bunların kafalarında, baştan sona çarpıtılmış bir role bürünmüştür.” K. Marx, *Kapital Cilt III*, age, s.275.

¹⁶⁹ Tamamıyla biçimsel olan bu eşitsizlik gerçek mülkiyet ilişkilerini gizler: “Şimdi... mülkiyet, kapitalist yönünden, başkalarına ait karşılığı ödenmemiş emek ya da ürüne el koyma hakkı, emekçi yönünden, kendi ürününe sahip-çıkma olanaksızlığı olarak ortaya çıkıyor.” K. Marx, *Kapital Cilt I*, age, s.600.

¹⁷⁰ “Kölenin bütün emeği, karşılığı ödenmemiş emek olarak görünür. Ücretli-emekte ise, tersine, artı-emek ya da karşılığı ödenmemiş emek bile, karşılığı ödenmiş emek gibi görünür. Birinde, kölenin kendisi için harcadığı emeği, mülkiyet ilişkisi gözlerden gizler, diğerinde, ücretli işçinin karşılığı

- ✓ Meta sahibi olarak işçinin kapitaliste sattığı emek-gücü özgül kullanım değeri ile bütün diğer metallerden ayrılır. Emek-gücü içinde onun değerinden fazla değer yaratabilecek bir niteliği, emeği taşır. Emek-gücünün geçim araçları (ücret) ile mübadelesinin diğer meta mübadeleleri ile eş tutulması, daha baştan emek-gücünün bu özelliğinin, dolayısıyla da artık-değer sömürsünün fark edilmesini zora sokar.
- ✓ Sermaye büyüyebilmek için üretim araçlarına dönüşmek zorundadır. Bu zorunluluk, onun bir ilişki biçimi olarak değil de emek sürecinin doğal ve kalıcı bir parçası, bir nesneymiş gibi algılanmasına yol açar. Böylece beraberinde taşıdığı eşitsizlikler ve artık-değer sömürsü de sanki emek sürecinin doğal vazgeçilmez bir ögesiymiş gibi görünür.
- ✓ Artık-değer emek sürecinde üretilse de kapitalist tarafından mübadele alanında para-sermayeye dönüştürülerek gerçekleştirilir. Bu zorunluluk sermaye birikiminin kaynağının sanki dolaşım alanı olduğu yanılsamasını doğurur. Kârın kaynağı metallerin satış fiyatı ile maliyet fiyatı arasındaki fark gibi görünür. Böylece asıl kaynak yani üretim sürecindeki artık-değer sömürsü gizlenmiş olur. Satış fiyatlarının oluşum mekanizması bu gizemi ayrıca artırır.
- ✓ Kapitalistler arası rekabetin tekil kapitalistlerin kârı üzerindeki etkileri, kârın dolayısıyla da artık-değerin kaynağı rekabetmiş gibi görülmesine neden olur. Oysa rekabet kârın asıl kaynağı olan artık-değeri ne azaltır ne de artırır. Bütün yaptığı bir kapitalistin el koymuş olduğu artık-değerin bir kısmına ya da tamamına bir başka kapitalistin yeniden el koymasına aracılıktan ibarettir.
- ✓ Kâr oranlarının hesaplanmasında esas alınan taban toplam sermaye olduğu için artık-değerin oluşumunda sanki bütün sermayenin payı varmış gibi görünür. Bu algı, artık-değerin ödenmemiş emeğin karşılığı olduğu gerçeğini gizler.
- ✓ Para-sermayenin getirdiği faiz, sadece emeğe özgü olan değer üretme özelliğine sanki sermaye de sahipmiş gibi bir yanılsama yaratır. Bu görüntü artık-değer sömürsünü perdeler. Oysa biliyoruz ki faizin kaynağı para değil, üretim sürecinde yaratılan artık-değerdir.¹⁷¹
- ✓ Nihayet mistifikasyon makineleşmeyle birlikte ivme kazanır. Çünkü üretim makine tarafından gerçekleşiyor, işçi ise zorunlu olarak makineye hizmet ediyor görünür.¹⁷²

ödenmeyen emeğini, para ilişkisi gözlerden gizler. Emek-gücünün değeri ile fiyatının ücret şekline ya da emeğin kendisinin değeri ve fiyatı şekline dönüştürülmesinin taşıdığı büyük önemi böylece anlayabiliriz. Aslında varolan ilişkileri görünmez hale getirmesi bir yana, bir de bunları tepetklak gösteren bir görünüm şekli, hem emekçinin ve hem de kapitalistin her türlü yasal kavramlarının, kapitalist üretim tarzının her türlü şaşırtmacalarının, özgürlük adına bütün göz boyamalarının, vülger iktisatçıların çeşitli mazur gösterme gevezeliklerinin temelidir.” Age, s. 552-553.

¹⁷¹“...faiz getiren sermayede, sermayenin kendi kendisini üretici niteliği, kendisini genişleten değer, artık-değer üretimi tamamen gizemli bir özellik gibi görünmektedir.” K. Marx, *Kapital Cilt III*, age, s.538.

¹⁷²“Sanayi devrimiyle üretimin temeli haline gelen makinelerin varlığında, sermaye nesnel ve maddi bir biçime kavuşur. Sermaye emeğin üretkenliğini kendine mal eden, böylece “değer üreten değer” görünümünü kazanan nesnedir. Makinanın devreye girmesiyle, zorunlu ve artık-emeğin harcanması, **öznesi emekçi** olan, yani emekçi tarafından yapılmış gibi gözükken bir eylem olmaktan çıkar; tersine, **makinanın yaptığı** bir işe, emekçinin “ister istemez” katkıda bulunması, hizmet etmesi

Sermayenin mistifikasyonu, artık-değer sömürsünün gizlenmesiyle işçilerin *sınıf bilincinin* önünde kapitalist üretim tarzının doğasından gelen bir *engel* olarak dikilir.¹⁷³ İşçilerin gündelik çıkarları ile sınıf olarak sonul hedefi arasındaki açığı büyütür. Böylece üstünde *ekonomizmin* serpileceği kendiliğinden bir zemin doğar.

- **Sermaye Egemenliğini Güçlendiren Bölünme: Ekonomi-Siyaset Ayrımı**

Sınıflı toplumlarda yöneten ve yönetilen sınıflar arasında uzlaşmaz çıkar karşıtlıklarına dayalı bir çatışmanın doğması kaçınılmazdır. Sınıf mücadelesi egemen sınıf tarafından kontrol altına alınamadığında egemen üretim tarzının yeniden üretiminin koşulları da sağlanamaz. Bunalım ve nihayetinde devrim kaçınılmaz olur.

Bu yüzden egemen sınıf, üretim ilişkilerinin sürekliliğini güvence altına almak, isyanları ya başlamadan *çaydırmak* ya da *bastırmak* zorundadır. Kapitalizm öncesi bütün sınıflı toplumlarda bu süreklilik *artık ürüne el koyma* ve *mülkiyetin aldığı biçime* bağlı olarak ya doğrudan mülk sahibi tarafından ya da “yasal” ve “meşru” araçlarla *devlet* tarafından *zor kullanılarak* sağlanır. Her iki durumda da yöneten-yönetilen ilişkisi ekonomik faaliyetten ayrılmaz; iki taraf için de *ekonomi-siyaset ayrımı* yoktur. Ekonomik faaliyetin üreticilere dayattığı zorunlulukların da elbette mevcut üretim ilişkisinin az çok istikrarlı yürütmesinde payı bulunur. Ancak bu zorunluluklar hiçbir zaman bir ekonomi-siyaset ayrımı görüntüsü ve algısına yol açacak bir düzeye ulaşmamıştır.

Sermayenin ilk birikim döneminde ve en belirgin biçimde kapitalizmin beşiği Avrupa’da, henüz ulus-devlet kimliği almamış olsa da mutlak krallıklar biçiminde merkezi nitelik kazanmış devlet, *ekonomi-dışı zor* kullanarak feodalizmden kapitalizme geçiş sürecini *yapay biçimde* hızlandırmıştır.¹⁷⁴ Bu dönemin ardından, kapitalizmi daha önceki üretim tarzlarından ayıran kendine özgü karmaşık üretim ilişkileri ağı geliştikçe sürekliliğin aracı zor da *rafine olur*. *Özü ekonomik güç olan zor*,¹⁷⁵ biri “ekonomik” biri de “siyasi” *iki biçim* olarak bölünmüş gibi görünür. Bu olgu bir önceki bölümde ele aldığımız mistifikasyonun sonuçlarını pekiştiren, emeğin yabancılaşma serüveni boyunca sıkça değindiğimiz *ekonomi-siyaset zahiri*¹⁷⁶ ayrımına yol açar.

biçiminde gözükür. Bütünsel süreçte işçinin üretkenliğinin sermayeye maledilmesi gibi, üretim sürecinde de işçinin emeği makinaya maledilir.” K. Marx, *Grundrisse*, age, s.633.

¹⁷³“*Bir yandan, canlı emeğe egemen olan değer ya da geçmiş emek, kapitalistte kişileşmiştir. Öte yandan, emekçi, salt bir maddi emek-gücü, bir meta olarak görülmektedir. Bu tersyüz olmuş ilişki, basit üretim ilişkilerinde bile zorunlu olarak, buna tekabül eden bazı ters kavramlar, fiili dolaşım sürecindeki başkalaşım ve değişimler ile daha da gelişen tersyüz olmuş bir bilinçlenme yaratır.”* K. Marx, *Kapital Cilt III*, age, s.47.

¹⁷⁴ “*İlkel birikimin farklı önemli anları, şimdi, az çok bir tarih sırasıyla, özellikle, İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa ve İngiltere üzerinde dağılmış bulunuyor. Bunlar 17. yüzyılın sonunda, İngiltere’de, sömürgelerin, kamu borçlarını, modern vergi ve himaye sistemlerini kapsayan sistematik bir bütün meydana getirirler. Bu yöntemler, bazan, örneğin sömürge sisteminde olduğu gibi kaba kuvvete dayanırlar. Ama hepsi de, feodal üretim tarzının, kapitalist tarza dönüşüm sürecini yapay bir biçimde hızlandırmak ve bu geçişi kısaltmak için, devlet gücünü, toplumun bu örgütlenmiş kuvvetini kullanırlar. Zor, yeni bir topluma gebe her eski toplumun ebesidir. Zor, kendisi, bir ekonomik güçtür.”* K. Marx, *Kapital Cilt I*, age, s.774-775.

¹⁷⁵ Agy. Daha sonraki ekonomi-siyaset ayrımının yapay olup olmadığı yönündeki kafa karışıklığının kaynağı, zorun bu biçimsel bölünmesindedir. *Zorun özü ekonomiktir*. Onun “ekonomi dışı” bir görünüm vermesi sadece büründüğü biçimle ilgilidir.

¹⁷⁶ Zahiri olan ayrımı dayatan zeminin kendisi değil, çünkü zemin bizzat kapitalist üretim ilişkilerinin kendine özgü iç işleyişinin bir ürünüdür. Zahiri olan ve kendisine karşı mücadele verilmesi gereken söz konusu dayatmanın veri alınması ve mücadelenin belirgin biçimde ikiye bölünmesidir. Tülin

Bu ayırım aşağıda sıralanan bir dizi etkenin katkısıyla, burjuvazinin hegemonyasını güçlendiren bir öge olarak sınıf mücadelesinde kalıcılaşmış, kırılmayı beklemektedir:

- ✓ Kapitalist üretim ilişkilerinin sürekliliği *ağırlıkla* ekonomik ilişkilerin sessiz baskısı biçimine bürünen zorun “ekonomik” biçimiyle güvence altına alınır.¹⁷⁷ Devlet eliyle uygulanan “siyasal” biçimi sermaye yönünden işlerin yolunda gittiği normal dönemlerde düşük yoğunlukludur; ancak *ayrıkısı* durumlarda, sisteme yönelik tehdidin aldığı biçim ve düzeyle orantılı olarak *bir süreliğine* ağırlık kazanır. “Ekonomik” zorun *sürekliliği* ve *doğal* niteliği, ekonomi-siyaset ayırımının da *doğal* olduğu yanılmasını güçlendirir.
- ✓ Daha önceki üretim biçimlerine egemen olan *insan-bağımlı ilişkiler*, kapitalizmde yerini tümüyle *meta-bağımlı ilişkilere* bırakarak ekonomi-siyaset ayırımına onu güçlendiren bir *nesnellik* kazandırmıştır.¹⁷⁸
- ✓ Mistifikasyonda olduğu gibi *biçimsel hak eşitliği*, işçi ile kapitalist arasındaki bütün ilişkinin özgürce bağıtlanmış sözleşmelerce düzenlendiği ve ekonomi dışı zordan arındığı yanılmasıyla “ekonomi alanı” ile “siyasat alanının” arasının açılmasına neden olur. Oysa zor her iki biçimi ile –en başta işçinin emek-gücünü satmak zorunda olması ve devletin bütün bu sözleşmelere esas olan kural ve yasaları düzenlemesi- bu görüşmelerin içindedir. Çünkü “*Eşit haklar arasında son sözü kuvvet söyler.*”¹⁷⁹ Bu ilke burjuvazinin en “ileri” *demokratik cumhuriyetlerinde* de geçerlidir.
- ✓ Sermayenin emeği gerçek tabiiyeti altına almasıyla derinleşen *yabancılaşmanın etkisiyle*, gerçekte emeğe ait olan üretkenliği sermayeye mal etmeye başlayan işçilerde, manifaktürün dik başlı işçilerinde veya ödünsüz Luddistlerde olmayan bir eğilim gelişti. *Kendilerine* ait olanı geri almak ya da vermemek üzere girişilecek bir mücadeleden ziyade, *başkasına* ait olandan *daha adil* bir *pay* talep eden bir tutum içine girdiler.¹⁸⁰ Günümüze değin süregelen bu eğilim işçi sınıfına –III.

Öngen de *Prometheus'un Sönmeyen Ateşi* yapıtında üstesinden gelinmesi doğrultusunda öneriler geliştirirken bu nitelemeyi zeminin kendisine yönelik değil, mücadelenin içindeki bölünmeye atfen kullanır. Age, s.301.

¹⁷⁷ 95 Nolu dipnota bakınız.

¹⁷⁸ Bu nesnellik bireylere burjuva toplumda kendi konumlarını rastlansallıkla açıklamalarına ve özgür hissetmelerine yol açar. Oysa geçmişe göre bağımlılık artmıştır. Hem de bu defa nesnel bir güce, yani sermayeye: “*Kişisel birey ile onun karşıtı olan bir sınıfın üyesi olarak birey arasındaki fark, birey için varlık koşullarının rastlansallığı, ancak, kendisi de burjuvazinin bir ürünü olan sınıfla ortaya çıkarlar. Yalnız rekabet ve bireylerin kendi aralarındaki savaşımdır ki, bu varlık koşullarının rastlansallığını rastlansallık olarak yaratır geliştirir. O halde, görünüşte, bireyler, burjuvazinin egemenliği altında öncekinden daha özgürdürler, çünkü onların varlık koşulları, onlar için rastlansaldır; gerçekte ise, kuşkusuz, daha az özgürdürler, çünkü, nesnel bir güce daha fazla bağımlı durumdadırlar.*” K. Marx-F. Engels, *Alman İdeolojisi*, age, s.108-109.

¹⁷⁹ K. Marx, *Kapital Cilt I*, age, s.249

¹⁸⁰ “...emeğin sermayeye tabi kılınması süreci tamamlanınca, emek sürecinin denetimi üzerindeki kavga kesin şekilde sermayenin lehine sonuçlanınca –ya da başka bir şekilde söylersek, el koyma edimi, tam anlamıyla, üretim sürecinden ayırlamaz hale gelince- sömürönlere sömürölenler arasındaki ilişki, tamamen “ekonomik” bir görünüm kazanmaya başladı. Bu algılama tarzı, kapitalist sömürünün gerçek niteliğini hem yansıtıyor hem de gözlerden gizliyordu. Bir yandan, kapitalizmin, ekonomik ve siyasal olguları kendine özgü bir şekilde birbirinden ayırmasını yansıtıyordu; öte yandan da, kapitalist mülk edinmenin sömürücü niteliğini gizleme, görünmez hale getirme, bizzat üretim sürecinin yapısında var olan bir şey gibi gösterme eğilimi taşıyordu. Bu yüzden, sözgelimi, daha

Enternasyonalin II. Enternasyonalle giriştiği yarım kalan hesaplaşma yılları hariç-ağırlıkla egemen oldu. Bu eğilim yalnızca *ekonomizm* yaratmakla kalmadı, beraberinde *ekonomi-siyaset ayrımı* yanılısamasını daha da güçlendirdi.

- ✓ 1848 devrimlerinden çıkardığı derslerle, burjuvazi gericileşirken toplum üzerindeki hegemonyasını pekiştirmek amacıyla işçi sınıfına da bu gericiliğe karşı bitip tükenmez bir demokratikleşme mücadelesi vereceği “siyaset alanını” açtı. Böylece “ekonomi alanında” *ekonomik taleplerin*, “siyaset alanında” *demokratik taleplerin* peşinde seğirten bir işçi sınıfı doğdu. Bundan böyle bu doğrultuda kazanılan her “ekonomik” ve “demokratik” hak, diğer sonuçlarının yanında ekonomi-siyaset bölünmesini *pekiştiren* bir etki yarattı.
- ✓ Son olarak, eğer zeminin kendisinden değil de mücadele içinde onu zahiri olarak ikiye bölen etkisinden söz ediyorsak o zaman *altyapı-üstyapı ilişkisi* üzerine komünist hareket içinde etkin olmuş Marksizmin *indirgemeci bir yorumunun* da bu etkiyi güçlendiren payını atlamamak gerekir.¹⁸¹

Üstesinden gelinmediğinde ekonomi-siyaset bölünmesi işçi sınıfı ve sınıf mücadelesi üzerinde etkili olmaya devam etmesi beklenen şu sonuçları üretir:

1. Gerçekliğin bilgisine ancak bütünü kavrayarak ulaşılabilir. İşçilerin *siyasal sınıf bilinci* kazanabilmeleri özellikle de yabancılaşmanın derinleştiği ve giderek küçülen bir dünyada daha fazla bütünün bilgisine ulaşmaları ile olanaklıdır. Ekonomi-siyaset bölünmesi, zihinlerde yarattığı parçalanma ile *bütünün bilgisine ulaşmanın*, dolayısıyla da siyasal sınıf bilinci edinmenin önünde *engeldir*.¹⁸²
2. Ekonomi-siyaset bölünmesinin yarattığı ekonomizm, gündelik çıkarların öne geçmesine neden olup işçi sınıfını *tarihsel misyonundan* uzaklaştırdığı gibi, geçiş döneminin yönetici sınıfı olarak *hazırlanmasını* da zora sokar.

önceki üreticiler, kendilerini hakları olan şeyleri elde tutmaya mücadele eden kişiler olarak algılayabiliyorlarken, kapitalizmin yapısının özendirilmesiyle işçiler, kendilerini, emeklerinin karşılığında, sermayeye ait olan şeylerden bir pay, “adil bir ücret” almak için mücadele eden kişiler olarak algıladılar.” E.M. Wood, *Sınıftan Kaçış*, age, s.156-157.

¹⁸¹ İndirgemecilik burada girişildiğinde her bakımdan eksik kalacak bu yüzden de ayrıca iş edinilmesi gereken bir konudur. Metnin son bölümünde toplumsal proletarya başlığı altında onun bir başka görünümü olan sınıf indirgemeciliğine kısmen değinecek olsak da, asıl altyapı-üstyapı bağlamında verdiği hasar bir hayli büyüktür. Oradan başlayarak hesaplaşmak gerekiyor. Bunu not ettikten sonra bu konuda, şimdilik E.M. Wood’un bu konuyu ve ayrıca ekonomi-siyaset bölünmesini işlediği “*Kapitalizmde Ekonomi Ve Politikanın Birbirinden Ayrılması*” başlıklı makalesinin adresini vermek yeterlidir: http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=160 Erişim: 19 Ekim 2011 Çarşamba.

¹⁸² Lukacs, Fordist birikimin erken aşamalarında kaleme aldığı *Tarih ve Sınıf Bilinci*’nde mücadele alanlarının parçalanmasının sınıf bilinci üzerindeki olumsuz etkisine ve sendikalarda egemen olan ekonomist eğilimin bu parçalanmadaki rolüne daha o zaman dikkat çekmişti: “...eleştiri bir parçanın yadsınmasını aşamaz ve bütünü en azından hedef tutturamazsa, o zaman yadsınan şeyi hiç aşamamış olur ki, örneğin çoğu sendikacıların küçük-burjuva tutumları bunu göstermektedir. Böyle bir eleştiriyle kısıtlanıp kalma, yani kapitalizm kaynaklı bu eleştiri en çok çeşitli mücadele alanlarının ayrımında göze batıyor. Daha ayırım yapmanın çıplak gerçeği bile gösteriyor ki proleter bilinci şeyleşmeye şimdilik yenik düşmüştür.” György Lukacs, *Tarih ve Sınıf Bilinci*, Belge Yayınları, Mart 1998, s.49-150.

3. Ekonomi-siyaset bölünmesi işçi sınıfını *ehlileştiren*, düzen içine çeken sonuçlarıyla burjuvazinin toplum üzerindeki *hegemonyasını* güçlendirir.¹⁸³

Bu yanılmayı yıkmadan sınıf mücadelesinde başarıya ulaşmak *imkânsızdır*. Yıkmanın yolu ise geçmiş sosyalizm sınamalarının dersleri ışığında sınıf mücadelesini bu parçalanmayı ortadan kaldıracak biçimde, *eşmerkezli örgütlemekten* geçiyor.¹⁸⁴

Ancak tek başına bu da yetmez. Mücadelenin hedefleri ve öne sürülen talepler, özel mülkiyet ve sermaye egemenliğine *dolaysız saldırı niteliği taşımalı*; işçi sınıfının toplumsal muhalefet içinde *hegemonyasını güçlendiren* bir içeriğe sahip olmalı; devlet ve sermayeyi işçi sınıfı ile *merkezi düzeyde* karşılaşmaya zorlamalıdır.

• **Taşıma Suyla Dönmeyen Değirmen: Sınıf Bilinci**¹⁸⁵

“*Kapitalizmin düştüğü krizden çıkmanın yolunu ancak proletaryanın bilinci gösterebilir.*”¹⁸⁶

Burjuva uygarlık, yüzde birin varıllığının yüzde doksan dokuzun yoksulluğuyla ölçülebildiği, savaşız günün geçmediği, özü israf olan bir bolluğun açlıktan insanların kırıldığı bir kıtlıkla birlikte hüküm sürdüğü, insanın kendi varoluş temeli olan doğaya hasımlaştırıldığı bir toplum, *yakıtı insan olan* büyük bir zenginlik makinesi yarattı.

Üretim olabildiğince toplumsallaştı ama bu toplumsallaşma, ücretli emek-sermaye ilişkisi üzerinde yükselen burjuva toplumunda insan-bağımlı ilişkilerden kurtulan insanın meta-bağımlı ilişkilerin cenderesine tutsak düşmesiyle gerçekleşti. Metalar dolayımıyla girdikleri zorunlu toplumsal ilişkilerde bireyler birbirlerinden yalıtıldı; öz etkinlikleri yabancılaşıp kendilerine karşı toplumsal bir güce dönüştü.¹⁸⁷ İnsanlar yakaladıkları ilk fırsatta birbirlerine itiraf ettikleri bir büyük *yalnızlığın ve gelecek korkusunun* içine itildi. Kapitalist toplum kendi sürekliliğini esas olarak yarattığı bu korkunun sürekliliğiyle sağladı.

¹⁸³ “*Ekonomi ile siyaset arasında artan uçurum sınıf mücadelesinin depolitizasyonuna yol açmakta, bu da sermayenin genişleyen hegemonyasıyla sonuçlanmaktadır.*” Tülin Öngen, *Prometheus'un Sönmeyen Ateşi*, age, s.267.

¹⁸⁴ Geçmiş sosyalizm sınamalarının dersleri metnin giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi ayrı bir çalışma konusudur. Burada ekonomi-siyaset bölünmesi bağlamında üç not düşmekle yetineceğiz. *Birincisi* Ekim Devriminin ekonomi-siyaset bölünmesinin henüz diğer kapitalist ülkelerde olduğu ölçüde etkili olamadığı Rusya’da gerçekleşmiş olmasıdır. *İkincisi* Sovyetlerin başarısında iki “alanı” birleştiren örgüt yapılarının önemli bir payı olduğudur. Üçüncüsü, ironik biçimde aynı ayrımın reel sosyalizmin çözülüşünde belirleyici bir rol oynamasıdır.

¹⁸⁵ Marksizm içinde oldukça yoğun tartışılmış, halen de üzerinde tam bir mutabakata varılmamış engin konulardan birisidir. Burada kapsamı doğal olarak siyasal ortaklaşmamızı sağlarken tartışmayı yoğunlaştıracığımız kimi noktalara değinmekle sınırlayacağız.

¹⁸⁶ G. Lukacs, age, s.149.

¹⁸⁷ Bu sermaye olarak yabancılaşmış güç, gerçekliğin kendisi değil, egemen ideolojinin yansıttığı bir görüntüdür: “...*fetışist biçimlerin dolayımız veya yansımalar halinde üreyen tasarımları ve onların kapitalist zeminden zorunlu olarak yeşeren “yasaları” nesnelere arasındaki fiili-nesnel (real) ilişkileri perdeliyor, kapitalist üretim düzeni temsilcilerinin zorunlu olarak sarıldığı tasarım veya fikirler halinde ortaya çıkıyor. Bunlar bilginin nesnesi haline bu şekilde ve bu yüzden geliyorlar, ama bilgisini bu tasarım ve biçimler altında ve aracılığıyla edindiğimiz nesne, kapitalist üretim sisteminin kendisi değil, bu sistemdeki egemen sınıfın ideolojisidir aslında.*” György Lukacs, *Tarih ve Sınıf Bilinci*, age, s.70.

Sermayeye ödediği büyük bedelin karşılığında insanlık, üzerinde dolaysız, sahici insan ilişkilerinin, özgür bireyselliğin¹⁸⁸ gelişebileceği, kültürel gelişimin lokomotifini olan zihinsel faaliyetin toplumsal bir azınlığın tekelinden kurtularak bütün topluma mal olacağı, evrensel ölçekte olgunlaşmış maddi bir temel kazandı. Böylece *özgürlüğün* yeniden ve bu defa ebediyen kazanılmasının önündeki maddi engeller temizlendi. Geriye aşılması zorunlu son bir engel: *burjuvazinin sınıf egemenliği* kaldı.

Bu engelin aşılması öznel bir koşulun sağlanmasına, burjuvaziyi alaşağı ederek sermayenin emek üzerindeki boyunduruğunu kıracak ve yürüteceği mücadeleyle burjuvazi dışında tüm toplumun *temsil meşruiyetini* kazanacak bir öznenin kararlı eylemine bağlıdır.¹⁸⁹

Eğer bu özne aynı zamanda sınıfsız bir toplumun kuruculuğunu üstlenecekse, burjuvazinin varlığına son vermesi yetmez, kendisini de *ortadan kaldıracak* niteliklere¹⁹⁰ sahip olmalıdır.

¹⁸⁸“...büyük sanayi geliştikçe, fîli zenginlik üretimi, giderek emek süresinden ve harcanan emek miktarından çok emek işlemi sırasında harekete geçirilen faktörlerin gücüne bağımlı olmaya başlar. Bu faktörlerin “powerful effectiveness”i ise, üretimlerinde harcanan direkt emek süresiyle tamamen orantısızdır, daha çok bilimin üretime uygulanışının ne derece ileri olduğuna bağlıdır. (Bilimin ve özellikle doğa bilimleri ile buna bağlı olarak ötekilerin gelişmesi de, yine maddi üretimin gelişmesine bağlıdır.) Sözelimi tarım salt maddi metabolizmaya bilimin uygulanması ve metabolizmanın toplumun bütünü için en yararlı olacak biçimde düzenlenmesi işi haline gelir. Gerçek zenginlik, daha çok, harcanan emek süresi ile bunun ürünü arasındaki müthiş oransızlıkta ve saf bir soyutlamaya indirgenmiş olan emek ile bunun denetlediği üretim sürecinin gücü arasındaki niteliksel dengesizlikte görülür. Büyük sanayi bunun ifadesidir. Emek üretim sürecinin içsel bir ögesinden çok, üretim sürecinin denetçisi ve düzenleyicisi konumunu almaya başlar. (Makinalar için geçerli olan, aynı zamanda insan faaliyetlerinin birleşip bütünleşme tarzı ve işbirliği ilişkilerinin gelişimi için de geçerlidir.) İşçinin işi artık işlenip değiştirilmiş bir doğa nesnesini aracı bir uzuv gibi kendisi ile nesne arasına sokmak değildir; sınai bir süreç haline getirilmiş olan doğal sürecin bizzat kendisi, işçi ile – böylece egemenliği altına aldığı- inorganik doğa arasına sokulur. İşçi üretim sürecinin başlıca faktörü olacak yerde, sürecin kenarında duran bir bakıcı haline gelir. Bu dönüştürme sürecinin ve zenginliğin büyük temel taşı, ne işçinin harcadığı direkt insan emeğidir, ne de emeğin süresi; temel, insanın toplumsal bir varlık olarak kendi genel üretici gücünü, doğa bilgisini ve doğa üzerindeki egemenliğini kendi malı haline getirmesidir –*tek kelimeyle, toplumsal bireyin gelişmesi. Günümüzde zenginliğin temelinde yatan yabancı emek süresi hırsızlığı*, bizzat büyük sanayi tarafından yaratılan bu yeni temel karşısında pek zavallı bir dayanak görünümündedir. Dolaysız biçimiyle emek zenginliğin ana kaynağı olmaktan çıkınca, emek süresi zenginliğin ve dolayısıyla mübadele değeri kullanım değerinin ölçüsü olmaktan çıkar ve çıkmak zorundadır. **Yığınların artık-emeği** genel zenginliğin önkoşulu olmaktan, onunla birlikte **azınlığın emeksizliği** insan kafasının evrensel güçlerinin gelişmesinin koşulu olmaktan çıkar. Bununla mübadele değerine dayalı olan üretim çöker ve dolaysız maddi üretim süreci sefalet ve antitez biçimlerinden kendini kurtarır. *Bireysellik özgürce gelişir.*” K. Marx, Grundrisse, age, s.651-652. (abç)

¹⁸⁹ Marx, I. Enternasyonalî açış konuşmasında iktidar hedefi ile bağımlı kurarak bu öznel koşulu şöyle açıklar: “...siyasal iktidarı ele geçirmek, şimdi işçi sınıfının büyük ödevidir. Onlar bunu anlamış görünüyorlar, çünkü İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya’da aynı anda gerçekleşen bir diriliş kendini gösteriyor ve işçi partisinin yeniden örgütlenmesi için aynı anda yapılan girişimler oluyor. Bu parti başarısının bir ögesine, sayıya sahiptir. Ama sayılar ancak, bileşim onları birleştirir ve bilgi de yönetirse bir kefeye toplanır.” Marx-Engels-Lenin, *İşçi Sınıfı Partisi Üzerine*, Sol Yayınları, Mayıs 1979, s.63.

¹⁹⁰“...acılarının evrenselliği ile evrensel bir niteliğe sahip bulunan ve **özel bir haksızlığa** değil ama **haksızlığın kendisine** uğratıldığı için **özel hak** istemeyen, artık **tarihsel** bir nitelikte değil ama yalnızca **insanal** nitelikte övünen” bir özne ancak bu niteliklere sahipse diğer sınıflarla birlikte kendi

Bu niteliklere sahip tek devrimci özne, tarihte giriştiği sayısız devrimci ayaklanmalar ve bir dizi sosyalizm denemesiyle kendisini kanıtlayan *işçi sınıfıdır*. Elbette birbirleriyle *rekabet* halindeki işçilerden oluşan bir yığından değil, onu devrimci yapan *komünist bir bilinçle* donanmış, burjuvaziye karşı *ortak mücadele* içinde bir sınıf oluşturmuş işçilerden söz ediyoruz.¹⁹¹

İnsanlar her koşulda *toplumsal varlıkları ile belirlenen bir bilince sahiptir*.¹⁹² Ancak bu belirlenme *doğrudan ve kendiliğinden* gerçekleşmez; farkına varılmayı gerektirir.¹⁹³ Toplumsal varlığa ait gerçeklik, ilk bakışta bir *bilmeceyi* anıstıran çok sayıda olgu yumağının rastlansal olarak oluşturduğu labirentlerden geçerek ve egemen düşünceye ait bir prizmadan kırılarak bireye ulaşır. Bilmeceyi çözerken bu prizmayı etkisiz kılarak toplumsal varlığı bilinciyle *doğrudan* buluşturacak biricik anahtar *bütünün bilgisidir*.¹⁹⁴

Bilinç, bireyin bu bilgiyi kullanarak kurduğu zihinsel neden-sonuç ilişkisiyle kendi toplumsal varlığının farkına varmasıdır.

Bireyler, gerçekliğin bütünle ilişkili bilgisine erişip erişmediklerine ya da ne düzeyde eriştiklerine bağlı olarak ve bunun için her bireye özgü, eşit olmayan bir zamana gereksinim duyarak:

- ✓ Ya toplumsal varlığı ile gerçeklik arasındaki ilişkinin ters-yüz olmuş halini yansıtan *yanlış* bir bilince,
- ✓ Ya gerçeklikle toplumsal varlığı arasındaki ilişkiyi bir açı farkıyla yansıtan *yetersiz* bir bilince,
- ✓ Ya da toplumsal varlığı ile örtüşen *doğru ve yeterli* bir bilince ulaşabilirler.¹⁹⁵

varlığına da son verebilir. K. Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları, Ankara 1997, s.208.

¹⁹¹ Marx, ikisi arasındaki farkı anlatırken sınıf mücadelesi bağlamında kendisi için sınıf kavramını kullanır: “*Ekonomik koşullar ülkenin halk yığınlarını ilkin işçi haline getirir. Sermayenin dayanışması, bu yığın için ortak bir durum, ortak çıkarlar yaratmıştır. Bu yığın, böylece, daha şimdiden sermaye karşısında bir sınıftır, ama henüz kendisi için değil. Ancak birkaç evresini belirtmiş bulunduğumuz bu savaşım içinde, bu yığın birleşir ve kendisini kendisi için bir sınıf olarak oluşturur. Savunduğu çıkarlar, sınıf çıkarları olur. Ama sınıfın sınıfa karşı savaşımı, politik bir savaşımdır.*” K. Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Sol Yayınları, Ocak 1979, s.184.

¹⁹² “*İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır.*” K. Marx, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, “Önsöz”, Sol Yayınları, Temmuz 1979, s.25.

¹⁹³ Bu gerçekleşememe halinin maddi temelini Lukacs şöyle açıklar: “*...işçinin üretim sürecindeki düz bir nesneye (kölelik ve serfliğin tersine) kapitalist üretim yöntemleriyle dönüştürülmesi, nesnel olarak işçinin, kendi işgücünü kendi bütünsel kişiliğinin önünde nesne haline getirmeye ve kendine ait bir meta olarak satmaya zorlanması biçiminde oluyor. İşte burada kendini meta olarak nesne haline sokan insanda nesnellik ile öznellik arasında açılan bu gedik yüzündendir ki durum farkında olunması, bilinci edinilmesi elverişli bir biçime kavuşuyor.*” G. Lukacs, s.271.

¹⁹⁴ Bireyler bütünün bilgisine sahip değillerse gerçeklik bireylerin zihinsel süreçlerinde başaşağı edilmiş bir hayal ürünü olmaktan öteye gidemez: “*...bireylerin gerçek yaşam koşullarının bilinçli ifadesi hayal ürünü ise, eğer onlar tasarımlarında gerçeği başaşağı ediyorlarsa, bu olay da gene onların sınırlı eylem biçimlerinin ve bundan doğan daracık toplumsal ilişkilerinin bir sonucudur.*” K. Marx - F. Engels, *Alman İdeolojisi*, 14 Nolu dipnot [El Yazmasında çizili pasaj], age, s.44.

¹⁹⁵ Bilincin aynı toplumsal varlığa sahip bir bireyde üç farklı düzeyde ***oluşma*** olasılığının kökeni tarihseldir ve bu farklılık tarihte maddi ve zihinsel işbölümünün ortaya çıkmasıyla başlamıştır: “*İşbölümü, ancak maddi ve zihinsel bir işbölümü meydana geldiği andan itibaren gerçekten işbölümü haline gelir. Bu andan itibaren, bilinç, mevcut pratiğin bilincinden başka bir şey olduğunu, gerçek bir*

Bilinç bir kez **oluştuktan** sonra bireyin *toplumsal varlığınca koşullanan bir pencereden* zihnin dünyayı algılama, anlama ve yorumlama süreçlerinde sürekli *yeniden üretilir*.

Her işyerinde kendine özgü biçimlerde ortaya çıkan emek-sermaye çatışması, işçileri *kendiliğinden, yerel ve sınırlı bir mücadelenin içine çeker*. İstisnalar dışında işçilerin tek başlarına bu mücadelelerin içinde kendi toplumsal varlıklarının gereği olan sınıfsal bir bilinç edinebilme şansları yoktur. Bu mücadelelerde işçiler, en fazla içinde daha ileri bir bilincin *embriyosunu da taşıyan sendikal bir bilince ulaşır*.¹⁹⁶ Bu *yetersiz bilinç*, burjuva ideolojisinin etkisi, dinsel önyargıların, kesimsel çıkarların katkısı ve sendikal aristokrasinin çabasıyla kolayca en geri burjuva politikalarının kuyruğuna takılan *yanlış bir bilince dönüşebilir*.¹⁹⁷

İşçilerin *ne olduklarının ve neyi yapmak zorunda kalacaklarının* farkına varmaları, toplumsal varlıkları ile örtüşen bir sınıf bilincine sahip olmaları için *öncelikle burjuvazinin menzili dışında*¹⁹⁸ kalan bütünü bilimsel bilgisine erişmeleri gerekir.

Ancak tek başına erişmek *yetmez*.¹⁹⁹

Bu bilginin kalıcı, siyasal sınıf bilincine, yani komünist bir bilince dönüşmesi ancak pratik mücadele içinde mümkün olur.²⁰⁰ Çünkü *kitleler en iyi kendi deneyimlerinden öğrenirler*.

şeyi temsil etmeksizin bir şeyi gerçek olarak temsil ettiğini gerçekten sanabilir." Age, s.58. Aynı farklılık işbölümünün ortadan kaldırılmasıyla tamamen son bulacaktır.

¹⁹⁶"*Bir fabrikada veya yalnızca bir endüstri kolunda işçiler kendi işveren ya da işverenlerine karşı mücadeleye giriştikleri zaman, buna sınıf mücadelesi mi diyeceğiz? Hayır, bu ancak onun embriyosudur. İşçilerin mücadelesi, bütün ülkenin işçilerinin önde gelen temsilcilerinin bir sınıf oldukları bilinciyle sadece bireysel işverenlere karşı değil, bütün bir kapitalist sınıfa ve ona destek olan hükümete karşı bir mücadeleye atıldıklarında ancak o zaman sınıf mücadelesi olur.*" V.İ. Lenin, "İvedi Görevimiz", Toplu Eserler (İng), Cilt 4, Progress Publishers, 1964 Moskova, s.215. <http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1899/articles/arg3oit.htm#v04pp64h-215> Erişim: 22 Ekim 2011 Cumartesi. Lenin bu görüşünü daha sonra yazdığı "Ne Yapmalı?"da şöyle geliştirir: "İşçi sınıfının yalnız kendi gücüyle ancak sendika bilincine, yani sendika olarak birleşmek, patronlara karşı mücadeleye girmek, işçilere gereken şu ya da bu yasayı hükümetten istemek, vb. gerektiği inancına erişebildiklerini bütün ülkelerin tarihi doğrular." Ne Yapmalı? Başak Yayınları, Şubat 1990, s.32.

¹⁹⁷"...Ufak tefek çabalar doğrultusuna giren kendiliğinden hareketin sonu neden kesinlikle burjuva ideolojisinin egemenliğine varır? Bunun nedeni basit: Burjuva ideolojisi tarih sırası bakımından, sosyalist ideolojiden çok daha eskidir, uzun uzun özümlemiş ve yayılma olanakları **alabildiğine** çoktur."Age, s.41-42. Aradan geçen uzun süreye rağmen bu görüş bugün çok daha fazla geçerlidir. Çünkü günümüzde burjuva ideolojisi geçmişe göre toplumda çok daha derinlere kök salmıştır ve işçi sınıfının ideolojisi Marksizm, işçi sınıfı içinde hiç bu kadar gerilememiştir.

¹⁹⁸"Proletaryanın görüş noktasından kaynaklanan bilgi nesnel olarak elbette ki daha yüksek bir bilimsel düzeyde yer alıyor. Burjuva çağının yetiştirdiği en büyük düşünürlerin çözmeye boş yere uğraştıkları problemlerin çözümleri de bu bilginin yönteminde yatıyor. Çünkü bu bilgi özünde kapitalizmin tarihsel gerçeğine uygun, ama burjuva düşüncesinin menzili dışında kalan bir bilgidir." G. Lukacs, age, s.265.

¹⁹⁹ Burada Lenin'in praxise (devrimci pratiğe) yaptığı şu vurgu oldukça önemlidir: "...her kim dikkati yalnızca işçi sınıfının bilincine ve onu gözetme anlayışına çekiyorsa ya da temelde bu sınıf üzerinde topluyorsa, o bir sosyal-demokrat değildir; çünkü işçi sınıfının kendi kendisini iyi tanıması için çağdaş toplumun bütün sınıflarının karşılıklı ilişkilerini iyi bilmesi gerekir. Bu bilgi de sadece kuramsal bilgi değildir, daha doğrusunu söylemek gerekirse, kuramsaldan çok **siyasal yaşam hakkında deneyime dayanan bir bilgidir**." V.İ. Lenin, age, s.67.

²⁰⁰"Yığınların gelişmek için zamanı ve fırsatı olmalıdır ve fırsatı ancak, kendilerinin bir hareketi olunca elde ederler –bu yalnızca onların **kendi hareketi** olduğuna göre, hangi biçimde olduğu önemli

İşçiler burjuvaziyi sınıf olarak karşılıklarına aldıkları bu faaliyette, yani *praxis*²⁰¹ (devrimci pratik) içinde bir sınıf oluşturur, burjuva ideolojisinin belitlerini terk ederek ters-yüz edilmiş gerçekliğin ayakları üstüne dikildiği bilimsel ideolojileri *Marksizmi* benimserler.²⁰²

Böylece üzerini örten mistik örtünün çekilip alınmasıyla sömürü görünür ve gösterilebilir olur. Üretici güçlerin toplumsal niteliği ile üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet arasındaki uzlaşmaz karşıtlık devrimci pratik içinde kendisini dışa vurur; *siyasetin yoğunlaşmış ekonomi olduğu* aralarında görünen ayrımın *yapay* olduğu yine burada anlaşılır.

İdeolojinin²⁰³ araçlarından kuramsal bilgi (teori) ile devrimci pratik arasında diyalektik bir ilişki, kopmaz bir bağ bulunur. Bu ilişkide *belirleyici olan devrimci pratiktir*.²⁰⁴

değildir-; bu hareket içinde onlar, kendi yanlışları ile ileriye doğru itilecekler, zarara uğrayarak akıllanacaklardır.” F. Engels, *Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye Mektup*, Londra, 18 Aralık 1889, *İşçi Sınıfı Partisi Üzerine*, age, s.135-136. Bilincin devrimci pratik ile olan zorunlu bağı en açık Lenin yazmıştır: “Eylemin sonucu: öznel bilginin gerçekleşmesi ve **HAKİKİ OLARAK OLMAKTA OLAN NESNELİK**'in ölçütüdür.” V. İ. Lenin, *Felsefe Defterleri*, Sosyal Yayınlar, Mart 1976, s.178.

²⁰¹“*İnsanın yabancılaşmamış etkinlik biçimi*” T. Bottomore, *Marksist Düşünce Sözlüğü*, İletişim Yayınları, 2005 İstanbul, s.471. Marx praxis kavramını, hem ortamı hem de insanın kendisini değiştirmeye yönelmiş bir eylem, “*devrimci pratik*” olarak Feuerbach üzerine III. Tezde kullanmıştır: “*Ortamın değiştirilmesi ile insan faaliyetinin ya da kendi kendini değiştirmenin çakışması, yalnız devrimci pratik olarak kavranabilir ve ussal biçimde anlaşılabilir.*” K. Marx, “*Feuerbach Üzerine Tezler*”, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*-F. Engels, Sol Yayınları, Eylül 1979, s.74. **Devrimci pratik burjuvaziden bağımsız eylemdir**. Bağımsız eylem kapitalist toplumda insanın özgürlüğe görece en fazla yaklaştığı, kendi öz etkinliğine sahip çıktığı bir süreçtir. Özgürleşen insan gündelik yaşamının hay-huyu içinde hiç farkında olmadığı bir yanıyla, kendi doğasıyla tanışır. Gündelik yaşamın rutininde birbiriyle didişen, arkalarından türlü dolap çeviren, ahlaksız, yalancı, ikiyüzlü vb. insanların yerini özverili, kolektif davranmaya özen gösteren, kardeşçe duyguların öne çıktığı, her biri diğeri için kahramanlık yapmaya hazır insanlar alır. TEKEL eyleminde böyle bir atmosferi ilk kez soluyan sayısız işçi buna tanıktır ve o eylemin militan karakteri bu atmosfere çok şey borçludur. Devrim koşullarında aynı atmosfer çok daha geniş yığınları *misliliye* sarar.

²⁰² Lenin, belitlerin (aksiyom) oluşumunu anlatırken eylemle bilinç arasındaki ilişkiyi de açıklığa kavuşturur: “...*insan pratiği, milyarlarca ve milyarlarca kez 'kendini tekrarlayarak, mantık şekilleri halinde sabitleşir insan bilincinde. Ve işte doğrudan doğruya ve sadece bu milyarlarca ve milyarlarca tekrarlanma sayesinde ki o şekiller önyargı sağlamlığı kazanır ve belit (aksiyom) karakteri edinirler.*” V.İ. Lenin, *Felsefe Defterleri*, age, s.176.

²⁰³ Marx ve Engels'te ideoloji, “ters-yüz edilmiş bilinç” (Marx, bkz dipnot 173) “*yanlış bilinç*”(Engels, bkz Engels'ten Berlin'deki F. Mehring'e, Londra, 14 Temmuz 1893 tarihli mektup) olarak tanımlanmıştır. Öznenin etkinliğinden hareketle, olumlu bir işlevle yeniden tanımlamaya olanak veren açık kapılar bulunsa da *1844 El Yazmaları*'ndaki ilk formülasyonu tutarlılık taşıyan bu yaklaşıma, *Alman İdeolojisi*'nde geliştirildiği, *Kapital*'de pekiştirildiği ve Engels'in geç bir tarihte (27 Ekim 1890) Conrad Schmidt'e yazdığı mektupta yinediği gibi ideolojinin **olumsuz** işlevi egemendir. “*Ekonomik, politik ve diğer yansımalar, tıpkı insan gözündeki yansımalar gibidir: Yoğunlaştırıcı bir mercekten geçerler ve bu nedenle de ters, baş aşağı görünürler. Yalnız, imgeyi ayakları üstüne oturtacak sinir sistemi burada yoktur.*” (K. Marx-F. Engels, *Seçme Mektuplar*, age, s.104.) Marx ve Engels'e göre, ideolojinin nesnel temeli “*derecesi üretici güçlerin herhangi bir andaki gelişmesine bağlı olan işbölümü*” ve bu işbölümünün yol açtığı, Engels'in “*yoğunlaştırıcı mercek*” olarak nitelediği yabancılaşmış toplumsal ilişkiler ağıdır. Gerçekliğin bu ağda “tersyüz” edilmesiyle görünürlük kazanan olgular insan zihnine baş aşağı halleriyle yansır ve *ters-yüz edilmiş* veya *yanlış bilincin* oluşumuna neden olurlar. Tamamen nesnel olandan hareket edildiğinde yanlış bilincin karşıtı bu durumda, gerçekliği özüne en yakın biçimde yansıtan *bilimsel bilgi* olur. Ancak bu karşıtlık ve

Bütünün bilimsel bilgisini (bilinci değil!) işçilere eriştirmek ve onların bu bilgiyi sınyacakları devrimci eylem içinde örgütlenmelerini sağlamak sınıfsız bir dünya toplumunu amaç edinmiş *komünist partisinin* hem *varlık nedeni*, hem de öncelikli *görevidir*.

Bilinç *özneye ait* zihinsel süreçlerin bir ürünü olduğu için komünist partisi işçilere - bilinç **değil**- geçmiş deneyimi de içeren bütünün bilgisini - **dışarıdan**²⁰⁵ değil- *devrimci pratik içinden* ulaştırabilir.

başlangıçta ideolojiye yüklediği olumsuz işlev Marksizmin bilimle *eşdeğer tutulmasını da kolaylaştırmıştır*. İdeolojiye öznenin etkinliği bağlamında olumlu işlev yüklendiği günümüze kadar uzanan sonraki zaman diliminde ise benzer ilişki, bu defa siyaset üzerinden *teoriyle kurulmuştur*. Böylece, Marksizmin yeri geldiğinde bilimle, yeri geldiğinde teoriyle eşdeğer kılındığı bir *kavram karmaşası* doğmuştur. Bu karmaşadan en büyük hasarı teorik yeniden üretimde yaşadığı katılaşmayla komünist hareket görmüştür. Oysa ideoloji *bilimi* ve bilimsel bilgiye ulaşmanın sistematik aracı olan *teoriyi* kapsar ama bu *iki kavramla da eşdeğer değildir*. Günümüzde ideolojinin olumsuz işlevi kapitalist üretim temelinde yükselen meta dolayimli toplumsal ilişkiler ağı ve egemen ideoloji katına yükselen burjuva ideolojisi tarafından yerine getirilmektedir. İdeolojinin olumlu işlevi ise burjuva ideolojisiyle giriştiği mücadele içinde işçi sınıfının komünist ideolojisine, Marksizme aittir. Sınıfsız topluma ulaşılmasıyla tüm kalıntılarıyla birlikte yabancılaşmış toplumsal ilişkiler ortadan kalktığına ideolojik alan da onu üreten *nesnel temelini yitirecek* ve ideolojilerle birlikte yok olacaktır. Öte yandan “*dış görünüş ve şeylerin özü*” arasındaki “*doğrudan çakışmama*” halinin doğurduğu bir gereksinim olarak bilim ve teori elbette yaşamaya devam edecektir.

²⁰⁴ “*Belirli bir çağda devrimci fikirlerin varlığı, daha önceden devrimci bir sınıfın varlığını varsayar.*” (K. Marx - F. Engels, *Alman İdeolojisi*, age, s.81.) Devrimci pratik, hem Marksist teorinin doğrulandığı (veya tersi) hem de komünist bilincin filizlendiği kaynaktır. Marx bu alanın önemini belirtirken, felsefenin kuramsal antitezlere çözüm üretmemesini, sorunu salt kuramsal olarak ele almasına bağlar: “*...insanın pratik enerjisi sayesinde, kuramsal antitezlerin nasıl ancak pratik bir yoldan çözüleceği de ayrıca görülmektedir. Dolayısıyla bunların çözümleri bilgi sorunuyla ilgili değildir, gerçek bir hayat sorunudur ve felsefe bunu sadece kuramsal bir sorun olarak ele aldığı için bir çözüm de bulamamıştır.*” (K. Marx, *1844 Felsefe Yazıları*, age, s.117.) Lenin de açık bir ifadeyle teori-pratik ilişkisinde pratiğe öncelik ve ağırlık verir: “*Pratik, bilginin (teorik) üstündedir, çünkü sadece ‘evrensel olan’ın değil, aynı zamanda dolayumsuz gerçeğin de üstün değerine sahiptir.*” *Felsefe Defterleri*, age, s.174.

²⁰⁵ **Bilinç dışarıdan taşınmaz**, çünkü o ya yabancılaşmanın koşulladığı gündelik yaşamın pratiğinde burjuva ideolojisinin etkileri altında gerçekliğin ters-yüz olmuş yansımasıyla ya da devrimci pratiğin (praxis) aracılığıyla gerçekliğin doğrudan ifadesi olarak zihinsel süreçlerde edinilir. Komünist harekette yer etmiş *taşınma düşüncesi* ilk Kautsky’e aittir. Lenin bilincin taşınması düşüncesini geliştirirken Kautsky’den esinlenmiştir ama iki formülasyon arasında önemli farklar bulunur. Bu farkları göstermek için önce Kautsky’den aktaralım: “*Ama sosyalizm ve sınıf mücadelesi birbirine koşut olarak belirirler ve birbirinden doğmazlar; farklı öncüllerden ortaya çıkarlar. Bugünkü sosyalist bilinç ancak derin bir bilimsel bilgi temelinde ortaya çıkabilir. Gerçekten, çağdaş ekonomi bilimi, örneğin çağdaş teknik kadar, bir sosyalist üretim koşuludur ve proletarya, bütün isteğine karşın, ne birini, ne de ötekini yaratabilir; her ikisi de çağdaş toplumsal süreçten ortaya çıkarlar. İmdi, bilimin taşıyıcısı proletarya değil, burjuva aydınlardır: Gerçekten, çağdaş sosyalizm bu bölükten bir takım bireylerin kafasında doğmuş ve kafaca en gelişmiş proleterlere onlar tarafından iletilmiştir. Bu proleterler de hemen koşulların elverdiği yerlerde proletaryanın sınıf mücadelesine sokarlar. Demek oluyor ki sosyalist bilinç proletaryanın sınıf mücadelesine dışarıdan getirilen (von Aussen Hineingetra genes) bir öğedir, ondan kendiliğinden (urwüchsig) çıkıveren bir şey değildir.*” (Vurgu bana ait.) (K. Kautsky, *Neue Zeit*, 1901-02, XX. I, n° 3, s. 79’den akt. Lenin, “*Ne yapmalı?*”, s.39.) Lenin’in formülasyonu ise şöyle: “*Siyasal sınıf bilinci işçiye yalnızca dışarıdan, yani ekonomik mücadelenin dışından, işçilerle patronlar arasındaki ilişkiler alanının dışından götürülebilir. Bu bilginin toplanacağı tek alan halkın bütün sınıf ve katmanlarının devlet ve hükümetle ilişkiler alanı, bütün sınıfların birbirleriyle ilişkileri alanıdır. İşçilere siyasal bilgi vermek için ne yapmalı? sorusuna*

bu nedenle, ekonomizme eğilimli kişiler bir yana, çoğu zaman, uygulama içindekilerin de söylemekle yetindikleri o basit “işçilere gitmeli” yanıtı verilemez. **İşçilere** siyasal bilgi vermek için, sosyal-demokratların **halkın bütün sınıflarına gitmeleri**, ordularının bölüklerini **bütün yönlere** göndermeleri gerekir.” (abç) (Age, s.76.) Kautsky daha çok Marksizm’in ilk ortaya çıkışında, tarihsel olarak zorunlu olan bir ayrılığı ele alıp oradan hareketle genel bir ilke geliştiriyor. Lenin ise metinde daha sonra değineceğimiz gibi, sınıf mücadelesinin her dönem temel sorusu/sorunu olan, olmaya devam eden pratik bir sorunu çözmeye çalışıyor. İkinci önemli fark **sosyalist teorinin** (Lenin’de siyasal bilinç) sınıf mücadelesinin (Lenin’de ekonomik mücadelenin) **dışından** taşınmasındadır. Burada Lenin’le Kautsky sadece taşıma fikrinde ortaktır. Kautsky haklı olarak başladığı gibi devam ediyor ve Sosyalizm sınıf mücadelesinin dışında burjuva aydınlarınca üretildiğine göre yine onlar aracılığıyla dışarıdan taşınmalıdır sonucuna ulaşıyor. Lenin vurguyu ekonomik mücadeleye yaparak ondan ayrılıyor. Burjuva aydınlar yerini sosyal-demokratlara (komünistlere), **parti kavramına** bırakıyor. Üçüncü ve çok önemli sonuncu fark da Lenin’in **bütüne** yaptığı vurguda çıkıyor. Kanımca bugün bizi ilgilendiren **en önemli fark** da budur. Lenin bilginin toplanacağı alanı tanımlar ve **bütün sınıflara** gidilmesinin altını çizirken hem bütünün bilgisinin oluşma sürecini hem de devrimci pratik olarak **merkezi eylemi** birbirinden ayırmadan aynı formülün içinde verir. Lenin’i Kautsky’den ayıran bu üçüncü fark, bugün sorunu ele alırken bizlere de ışık tutuyor. Ancak Lenin’in formülasyonu, bilinci bilgi ile eşitlemesinin yanında, **ekonomik mücadelenin dışından** vurgusuyla metin boyunca işaret ettiğimiz ekonomi-siyaset ayrımını *zımnen* kabul ettiği için önemli bir başka *zaafı* da bünyesinde barındırıyor. Ekonomi-siyaset ayrımı *sadece bir taraftan* değil, bu ayrımı esas alan *her iki taraftan* da beslenir ve sonuçta her iki durumda da kalıcı olan bu ayrımın kaçınılmaz ürünü bir ekonomizmdir. Gerçi Lenin bu formülasyonun yer aldığı “*Ne Yapmalı?*”yı yazdıktan yaklaşık 5 yıl sonra bir yayınevini 1907’de “12 Yıl Koleksiyonu” başlığı altında yayınladığı eserlerinden oluşan derlemeye yazdığı önsözde broşürde ele aldığı görüşlerle ilgili okuru temkinli olmaya davet etmiş, özellikle broşürün yazıldığı dönemin somut koşullarına dikkat çekmiştir: “*Broşürün ana içeriğiyle ilgili olarak günümüz okurunun dikkatini aşağıdaki meseleye çekmek gerekiyor. Bugün Ne Yapmalı?’yı eleştirenlerin temel hatası, broşürü, partimizin gelişim sürecinde oldukça gerilerde kalmış verili bir somut tarihsel durumla bağlantısından kopararak değerlendirmeleridir... Bugün Iskra’nın (1901 ve 1902’de) profesyonel devrimciler örgütü fikrini abarttığını savunmak, Rus – Japon Savaşından sonra, Rus silahlı kuvvetlerinin gücünü abartmış oldukları, savaştan önce bu kuvvetlere karşı savaşılmaya hazırlanma gereksinimini abarttıkları gerekçesiyle Japonları kınamaya benzemektedir. Zaferi kazanmak için, Japonlar, güçlerini olası en büyük Rus kuvvetine karşı düzenlemek zorundaydılar. Ne yazık ki, Partimiz hakkında hüküm verenlerin çoğu, bizim dışımızdan, konuyu bilmeyen, bir profesyonel devrimciler örgütü fikrinin **bugün** çoktan tam bir zafer kazanmış olduğunu kavramayanlardır. Eğer bu fikir o zamanlar öne sürülmüş olmasaydı, eğer biz bunun gerçekleşmesini engellemek isteyenlere karşı onu inatla dayatmış olmasaydık, o zafer olanaksız olurdu. **Ne Yapmalı?** 1901 ve 1902’deki **Iskra** taktiklerinin ve **Iskra** örgüt politikasının bir özetidir. Tam anlamıyla bir “**özet**”, ne bir eksik ne bir fazla... **Iskra**’nın o zamanın baskın eğilimi ekonomizme karşı verdiği mücadeleyi bilmeksizin, bu mücadelenin anlamını kavramaksızın bu özet hakkında hüküm vermek, boş gevezelikten ibarettir... **Ne Yapmalı?** savunduğu örgütün, “kendiliğinden mücadeleye atılan hakiki devrimci sınıf”la bağlantısı olmaması durumunda, anlamsız olduğuna işaret ederek bunu tekrar tekrar vurgulamaktadır. Fakat proletaryanın birleşik bir sınıf haline gelmeye yönelik nesnel kapasitesi, azami düzeyde, ancak yaşayan insanlar ve kesin örgüt biçimleri vasıtasıyla gerçekleşir. 1900-1905 arası Rusya’da egemen olan tarihsel koşullarda **Iskra** dışında hiçbir örgütlenme bugün sahip olduğumuz Sosyal-Demokrat İşçi Partisi’ni yaratamazdı. Profesyonel devrimciler, Rus proleter sosyalizmi tarihinde üzerlerine düşen görevi yerine getirmişlerdir... İkinci Kongre’de de, **Ne Yapmalı?** da ortaya koymuş olduğum kendi formülasyonlarımı, özel ilkeler oluşturarak programatik düzeye çıkartma niyeti taşııyordum. Aksine, kullanmış olduğum -- ve o zamandan beri sık sık alıntılanan – ifade, ekonomistlerin bir aşırı uca gitmiş olduklarıydı. **Ne Yapmalı?** nın, Ekonomistlerin eğmiş oldukları çubuğu düzelttiğini söylemişim. Bu sözlerin anlamı yeterince açıktır: **Ne Yapmalı?** Ekonomist çarpıtmalarının tartışmacı bir üslupla düzeltilmesidir ve broşüre başka bir gözle bakmak yanlısı olur.” (abç) V. İ. Lenin, “12 Yıl Koleksiyonuna Önsöz”, Toplu Eserler, 13. Cilt (İng), Progress Publishers, Moskova 1972, s. 94-113. (Çn. A. Köymen.) Lenin’in bu öğüdünün işe yaramadığını,*

broşürün komünist hareket içinde gördüğü haklı ilginin yanında, onun yazıldığı somut koşullardan koparılıp bir *dogmaya* dönüştürülmüş olmasından biliyoruz. Aydınların rolü üzerine yapılan tartışmanın ise burjuva aydınlarının sermayenin gerici sözcülerine dönüşmüş olduğu, ondan da önemlisi büyüyen işçi sınıfının değişen bileşiminin ona **kendi aydınını** içinden üretme potansiyelini kazandırdığı günümüzde özellikle pratik mücadele açısından hiçbir ağırlığı, önemi kalmamıştır. Onlara komünizm savaşımının kapısının açık olduğu belirtmek ve bunu Marx ve Engels'in müşterek uyarısını anımsatarak söylemek yeterli olacaktır: "...şimdiye kadar egemen sınıf olan sınıflardan insanların da militan proletaryaya katılmaları ve kültürel öğelerle ona katkıda bulunmaları, kökü gelişimin seyri içerisinde olan, kaçınılmaz bir olgudur. Biz bunu [Komünist] Manifesto'da açıkça belirttik. Fakat burada, dikkat edilmesi gereken iki nokta var: Birincisi, proletarya hareketine yararlı olabilmek için bu insanlar, harekete ayrıca, gerçek kültürel öğeler getirmelidirler. Fakat Alman burjuva dönmelerinin büyük çoğunluğu için, durum böyle değildir. Ne **Zukunft** [Gelecek] ve ne de **Neue Gesellschaft** [Yeni Toplum], hareketi bir adım ileriye götürecektir herhangi bir katkı yapmamışlardır. Burada, somut veya teorik olsun, gerçek kültürel malzeme kesinlikle eksiktir. Bunun yerine, suni olarak benimsenmiş olan sosyalist fikirleri, bu bayların üniversitelerden veya başka yerlerden kendileriyle birlikte getirdikleri ve halen Alman felsefesi kalıntılarının dâhil olduğu bozunum süreci sayesinde, her biri bir sonrakinden daha karışık çok çeşitli teorik bakış açılarıyla uyumlu bir hale getirme çabalarıyla karşılaşırız. Başlamak için, yeni bilimi kapsamlı bir şekilde incelemek yerine her biri, onu, önceden sahip oldukları bakış açısına uyacak şekilde kırpmayı tercih ederek, fazla patırtı çıkarmadan kendi özel bilimini oluşturdu ve hemen, bunu öğretmeye hazır oldukları iddiasıyla öne çıktılar. Dolayısıyla, bu tabaka içerisinde, kafa sayısı kadar çok bakış açısı vardır; tek bir durumda netlik sağlamak yerine, -neyse ki, hemen hemen yalnızca kendi aralarında- sadece umutsuz bir kafa karışıklığı üretmişlerdir. Parti, ilk prensipleri öğrenmemiş oldukları şeyi öğretmek olan kültürel öğeler olmadan da yapabilir. (abç) İkinci olarak. Diğer sınıflardan insanların proletarya hareketine katılmalarında birinci koşul, kendileriyle birlikte burjuva, küçük burjuva vb. önyargılarının kalıntılarını getirmeyip, proleter bakış açısını yürekte benimsenmeleri gerektiğidir. Fakat kanıtlanmış olduğu üzere, bu baylar burjuva ve küçük-burjuva fikirlerle tıka basa doludur. Almanya gibi bir küçük-burjuvalar ülkesinde, bu fikirlerin mutlaka kendi gerekçeleri bulunmaktadır. Fakat yalnızca Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'nin dışında. Eğer bu baylar bir Sosyal-Demokrat Küçük-Burjuva Partisinde örgütlenirlerse pek tabii bunu yapmaya hakları vardır; o zaman onlarla görüşülebilir, koşullar dahilinde bir blok oluşturulabilir vb.(abç) Fakat bir işçi partisinde bunlar karıştırıcı unsurdurlar. Eğer o an için,[Parti'de çn.] bunlara müsamaha göstermek için nedenler mevcut ise, görev, bunlara sadece müsamaha göstermek, Parti liderliğini etkilemelerine izin vermemek ve bunlarla kopuşun yalnızca bir zaman meselesi olduğu konusunda uyanık olmaktır. Üstelik zaman gelmiş gibi görünüyor. Parti'nin bu makalenin yazarlarına kendi içerisinde artık nasıl tahammül ettiği bizim için anlaşılmaz bir [durumdur çn.]. Fakat Parti'nin liderliği, az veya çok, böyle insanların eline geçerse, o zaman Parti, basitçe kısırlaştırılmış olacak ve proleter enerjisi son bulacaktır. Bizim açımızdan, tüm geçmişimiz göz önüne alındığında, bize açık olan bir tek yol vardır. Hemen hemen kırk yıldır, sınıf mücadelesinin tarihin itici gücü olduğunu ve özellikle burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf mücadelesinin, modern sosyal devrimin büyük kaldırıcı olduğunu vurguladık; bu nedenle bizim, sınıf mücadelesini hareketten silmek isteyen insanlarla işbirliği yapmamız mümkün değildir. Enternasyonal kurulduğunda biz savaş naramızı net olarak formüle ettik: işçi sınıfının kurtuluşu, işçi sınıfının kendisi tarafından gerçekleştirilmelidir. Dolayısıyla biz, işçilerin, kendilerini kurtarmak için fazlasıyla eğitimsiz olduklarını ve önce hayırsever burjuvazi ve küçük-burjuvazi tarafından bu durumdan kurtarılmalrı gerektiğini söyleyenlerle işbirliği yapamayız. (abç)"
http://www.marxists.org/archive/marx/works/1879/letters/79_09_15.htm Erişim: 22 Ekim Cumartesi. K. Marx-F. Engels, 1879 Yazışmaları, "August Bebel, Wilhelm Liebknecht, Wilhelm Bracke ve Diğerlerine" Eylül 1879. (Çn. A. Köymen)

Komünist bilinç, toplum içinde diğer sınıf ve kesimlere işçi sınıfı içinden yayılır.²⁰⁶ Nasıl devrimci pratik işçilerin komünist bilince ulaşmalarının aracısıysa, geniş yığınlar için de bir *devrim* aynı anlamı taşır.

Devrim, komünist bilincin yığinsal olarak üretildiği devasa bir eylemdir.²⁰⁷

Komünist bilincin içeriğinin ne olduğu ve nasıl kazanılacağı sorusu/sorunu, geçmişte verilen yanıtlara rağmen, şu iki nedenle günümüz sınıf mücadelesinin *de* yanıt/çözüm bekleyen bir sorusu/sorunu olmaya devam ediyor:

1. Kapitalizmin gelişimiyle birlikte işçi sınıfı büyümüş, bileşimi değişmiştir. Bu değişim bütünsel bir sınıf bilincinin oluşumunun önünde engel olan kesimsel çıkarları çeşitlendirmiş, etki alanlarını genişletmiştir.
2. Burjuvazinin ideolojik hegemonyası güçlenmiş, toplumun en ücra köşelerine sızmış, geçmişe göre insan zihinlerini daha fazla işleme (manipülasyon) kapasite ve olanaklarına kavuşmuştur.²⁰⁸

²⁰⁶ “Üretici güçlerin gelişmesinde öyle bir aşama gelir ki, bu aşamada, mevcut ilişkiler çerçevesi içinde ancak zararlı olabilen, artık üretici güçler olmaktan çıkıp yıkıcı güçler haline gelen (makinelere ve para) üretici güçler ve dolaşım araçları doğar ve bu, bir önceki olaya bağlı olarak, kazançlarından yararlanmaksızın toplumun bütün yükünü taşıyan, toplumdaki dışlanmış ve zorunlu olarak, bütün öteki sınıflara karşı en açık bir muhalefet durumunda bulunan bir sınıf doğar, bu sınıf, toplum üyelerinin çoğunluğunun meydana getirdikleri bir sınıftır, köklü bir devrim zorunluluğunun bilinci, komünist bir bilinç olan ve elbette ki, kendileri de bu sınıfın durumunu gösterdikleri zaman başka sınıflarda da oluşabilen **bu bilinç, bu sınıfın içinden fıkkırır.**” (vurgu bana ait) K. Marx-F. Engels, *Alman İdeolojisi*, age, s.69.

²⁰⁷ “Yığın içinde bu komünist bilincin yaratılması için ve gene bu işin kendisinin de iyi bir sonuca götürülebilmesi için insanların yığinsal bir değişikliğe uğraması zorunlu olarak kendini ortaya koyar, böyle bir biçim değişikliği ise ancak pratikteki bir hareketle, bir **devrimle** yapılabilir.” Age, s.69-70.

²⁰⁸ Gerçekliğin ideolojik algısı, burjuva toplumunda yabancılaşmanın tezahürlerinden biri ve belki de en önemlisidir. Çünkü burjuvazi, kendi meşruiyetini ve sermayenin yeniden üretimini sürekliliğini, devlet zorundan önce, bu yanılsama üzerinden pekiştirdiği hegemonyası ile sağlar. Sermayenin toplumsal bir ilişki olmasına karşın kendisini toplumun ekonomik alan-politik alan şeklindeki zahiri ayırımına yaslayarak gizleyebilmesi, burjuva devletin toplumun üzerinde bağımsız bir güç gibi görünmesi, sermaye ile girilen ilişkilerin “gönüllü” “özgür” ve “eşit” bir çerçevede gerçekleştiği yanılsaması vb. bütün bunlar, burjuvaziye sınıf egemenliğini pekiştiren *kendiliğinden* bir zemin sağlar. Burjuvazi bu zemin üzerinde, ayrıca *özel, ideolojik bir çaba* harcayarak kendi fikirlerinin “çağın egemen fikirleri” olarak “üretimini ve dağıtımını” yapar ve egemenliğini daha da sağlamlaştırır: “Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda, egemen düşüncelerdir, başka bir deyişle, toplumun egemen **maddi** gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen **manevi** güçtür de. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretimin araçlarını da emrinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır. Egemen düşünceler, egemen maddi ilişkilerin fikrî ifadesinden başka bir şey değildir, egemen düşünceler, fikirler biçiminde kavranan maddi, egemen ilişkilerdir, şu halde bir sınıfı egemen sınıf yapan ilişkilerin ifadesidirler; başka bir deyişle, bu düşünceler, onun egemenliğinin fikirleridirler. Egemen sınıfı meydana getiren bireyler, başka şeyler yanında, bir bilince de sahiptirler ve sonuç olarak düşünürler; bu bireyler, bir sınıf olarak egemen oldukça ve tarihsel çağı bütün genişliğince belirledikçe, elbette ki, bu bireyler sınıflarının bütün genişliğince egemendirler ve ötekiler arasında düşünen varlıklar olduğu gibi, fikir üreticileri olarak da egemen bir durumları vardır ve kendi çağlarının düşüncelerinin üretimini ve dağıtımını düzenlerler; o halde onların fikirleri, çağlarının egemen fikirleridir.” Age, s.79-80.

Günümüzde komünist bilincin oluşumu önündeki pratik engel kapitalist üretim tarzının kendine özgü işleyişinden kaynaklanan ve sonuçta onu koruyan bir tür zırha dönüşen *ekonomi-siyaset ayrımıdır*.

Yukarıda sıralan iki etmen bu ayrımın yol açtığı sonuçları ayrıca ağırlaştırmaktadır. Bu yüzden ekonomi ve siyaseti ikiye ayıran duvarı havaya uçurmak komünistlerin politikalarını üretirken gözetmeleri gereken *birincil hedefidir*.

VI SONUÇ

• “Tarih Yargıçtır -Proletarya İnfazcı”²⁰⁹

Hayatta kalmanın bir başka yolu olmadığından insanlar kendi aralarında işbölümüne gitti. Topluluk gelişti, ihtiyaçlar arttı ve farklılaştı. Yetmezlik, içinde binlerce yıl sürecek bir çatışmanın tohumlarını taşıyan *maddi ve zihinsel işbölümünü* zorunlu kıldı. *Özel mülkiyet* ve *sınıflar* böyle doğdu²¹⁰ve *sınıf mücadelesinin* fitili ateşlendi.²¹¹ Üretim koşullarını kontrol eden sınıf toplum üzerinde egemenlik kurdu. Nöbeti bir sömürücü sınıftan diğeri aldı. O gün bu gün, dur durak bilmeden birbirleriyle *çatışan sınıflar* tarihe yön verdi.

Devrimler, devrimleri izledi, ama sınıf mücadelesi hız kesmedi. Toplumun üretken kapasitesi gelişti, ama *yöneten-yönetilen* ilişkisi *hiç* değişmedi. Giden geleni arattı. Toplumsal servet arttı, ama *yoksulluk* azalmadı. İnsanı diğer canlılardan ayıran *öz etkinliği* varoluşun zorunlu, basit bir aracına, onu boyunduruğu altına alan *yabancı* bir güce dönüştü. *Yoksulluk* yetmezmiş gibi üstüne insanı tüketen, giderek derinleşen bir *yoksunlaşma* eklendi. Sınıf mücadelesiyle insan belki bildiğimiz kölelikten, serflikten kurtuldu, ama modern giysiler ve görünüm altında olduğu için daha sinsi bir *başka köleliğe tutsak düştü*.

Elbette bütün bu çileler boşuna çekilmedi!

İnsanı zorunlulukların kölesi yapan yetmezliğin dibi *nihayet* göründü. Toplumun *üretken kapasitesi* bütün *gerçek* gereksinmelerini fazlasıyla karşılamaya, zorunlu çalışmayı yeteneklerin sınındığı *kısa bir egzersize* çevirmeye yetecek düzeye erişti.

Çekilen acıların geride kaldığını, insanlığın *tarih-öncesinin* sona erdiğini,²¹² bundan böyle yazgımızı çatışarak değil, *ortak bir aklın ürünü* olarak, *elbirliğiyle* yazabileceğimizi ilan edebiliriz!

İşbölümü ile kaybettiğimiz *özgürlüğe* daha önce hiç bu denli yakın olmadık; ***handiye uzansak alacağız, öyle!***

²⁰⁹ <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1856/04/14.htm> Erişim: 22 Ekim Cumartesi. K. Marx, “Halkın Fermanı”nın Yıldönümünde Yaptığı Konuşma. K. Marx-F. Engels, *Seçme Eserler Cilt I (İng)*, Progress Publishers, Moskova 1969 s.500.

²¹⁰ Gerçekte bugünkü gelişmiş haliyle işbölümünün kökeni erkek egemenliği sürecini başlatan *doğal işbölümüdür*. Maddi ve zihinsel işbölümü onun açtığı yoldan ilerlemiştir: “Aile içindeki, elbet henüz çok ilkel ve gizli olan kölelik ilk mülkiyettir ki, bu mülkiyet, ayrıca modern iktisatçıların tanımlamasına mükemmelen uymaktadır, bu tanımlamaya göre mülkiyet, başkasının işgücünden serbestçe yararlanma yetkisidir. Kaldı ki, işbölümü ve özel mülkiyet özdeş deyimlerdir — birincisinde faaliyete göre anlatılan şey, ikincisinde bu faaliyetin ürününe göre dile getirilmektedir.” K. Marx-F. Engels, *Alman İdeolojisi*, age, s.59.

²¹¹ “Günümüze kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihidir.” K. Marx-F. Engels, *Komünist Manifesto*, age, s.116.

²¹² “Burjuva üretim ilişkileri toplumsal üretim sürecinin en son uzlaşmaz karşıtıktaki biçimidir — bireysel bir karşıtlık anlamında değil, bireylerin toplumsal varlık koşullarından doğan bir karşıtlık anlamında; bununla birlikte burjuva toplumunun bağrında gelişen üretici güçler, aynı zamanda, bu karşıtlığı çözüme bağlayacak olan maddi koşulları yaratırlar. Demek ki, bu toplumsal oluşum ile insan toplumunun tarih-öncesi sona ermiş olur.” K. Marx, *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı-Önsöz*, age, s.26.

Üstelik bu tarihsel kavşakta sadece bu söylenenleri yapabilme olanaklarına değil, bunları *gerçekleştirecek* toplumsal güce, burjuvaziyi alaşağı ederek önümüzdeki son engeli aşacak, çekilen büyük çilenin acılarında demlenmiş, verilen mücadelelerin yenilgi ve yengilerinden süzülüp gelmiş bir bilinçle toplumun önüne düşerek bütün insanlığı sınıfsız topluma taşıyacak *devrimci bir özneye*, işçi sınıfına sahibiz!

İşçi sınıfı:

- ✓ Kapitalizm geliştikçe büyüyen, toplumsal gücünü bu büyümeden alan *tek* devrimci sınıftır. Burjuvazinin dışında bütün diğer sınıf ve katmanlar erimiş ya işçi sınıfına doğrudan karışmış ya da yazgıları onunkiyle *ortak* olmuştur.
- ✓ *Toplumsal emeği* sermayenin esaretinden kurtarıp emeğin kendisini *yaşamsal* bir ihtiyaç, en mükemmel üretici güç olan *insanı*, modern köleliğine son verip *doğanın düşünen hünerli eli* yapacak yaratıcılığı sahip *biricik* kurucu güçtür.
- ✓ *Bilimi* içine düştüğü utanç çukurundan çekip çıkaracak insanlığın hizmetinde *gerçek* rolünü oynayabileceği bir işlev kazandıracak²¹³ *yegâne* sınıftır.
- ✓ Ayağa kalktığında geçmişte sayısız kere kanıtladığı gibi isterse bütün burjuva toplumunu *felç edebilecek* güç ve konumdadır.
- ✓ *Mülksüzdür*. Özel mülkiyetin hem ürünü hem de karşıtıdır. Kapitalist sömürünün *ilk* ve *doğrudan* muhatabıdır. Bu yüzden *devrimcidir* ve ona son vermeye hükümlüdür. Bunu yaparken zorunlu olarak *kendi varlığına* da son verecek, sınıflı toplumlar çağını kapatarak *yeni bir uygarlığın* yolunu açacaktır.²¹⁴

²¹³ İşçi sınıfının yıkıcı gücünün başarısı onun kurucu niteliğine bağlıdır. Kapitalizme son vermek, bugüne değin sınıflı toplumların cenderesinde şekillenmiş uygarlığa son vermek, evrensel komünal bir kültürün serpildiği yeni bir uygarlığın temellerini atmak ve sınıf mücadelesinde izlenecek yolun bütünüyle bu hedefe kilitlenmesi demektir. Yeni uygarlık, nesnel olarak kapitalizm içinde olgunlaşmış bir temel üzerinde, ama bir öncekinin olumsuzlanmasıyla (içerilip aşılmasıyla) yükselecek komünist bir dünyadır. Bu nedenle bilimsel teknolojik ilerleme sınıf savaşımından bağımsız, kendinden menkul bir doğrusal ilerleme hattına sahip değildir. Bilim mevcut durumda olduğu konumundan, sermayenin emek üzerindeki boyunduruğunun bir aracı olmaktan çıkarılmalı ve sınıfsız bir toplumun inşasında doğrudan üreticiyi üretim araçlarıyla özgür toplumsal ilişkiler temelinde yeniden buluşturacak, komünal kültürün aracı olacak *farklı* teknolojilerin tahayyülü, tasavvuru ve üretimi alanı haline getirilmelidir. Bu yüzden bilim ve teknoloji sınıf mücadelesinin *bugünden başlayarak* fethedilmesi zorunlu bir alanıdır: “*Yalnızca işçi sınıfı, onları din adamlarının boyunduruğundan kurtarabilir, bilimi sınıf egemenliğinin bir aracı olmaktan halka ait bir güce dönüştürebilir, bilim adamlarını sınıf önyargılarının pezevenkliği yapmaktan, makam-mevki peşinde devlete asalaklık etmekten ve sermayenin müttefikleri olmaktan çıkarıp, düşüncenin özgür eyleycilerine dönüştürür! Bilim gerçek rolünü ancak Emeğin Cumhuriyetinde oynayabilir.*” K. Marx, *Fransa’da İç Savaş – Birinci Taslak*, <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1871/civil-war-france/drafts/ch01.htm#D1s2> Erişim: 22 Ekim Cumartesi. (Vurgu bana ait.)

²¹⁴“*Proletarya, özel mülkiyetin proletaryayı yaratarak kendine karşı verdiği yargı kararını uygular; tıpkı ücretli emeğin başkasının zenginliği ve kendi öz sefaletini yaratarak kendine karşı verdiği yargı kararını da uyguladığı gibi. Eğer proletarya utkuyu kazanırsa, bu hiç de toplumun mutlak yanı durumuna geldiği anlamını taşımaz, çünkü o bu utkuyu ancak hem kendi kendini hem de kendi karşıtını kaldırarak kazanabilir. Öyleyse onu içeren karşıtı olan özel mülkiyet kadar proletarya da ortadan kalkacaktır.*” K. Marx-F. Engels, *Kutsal Aile*, age, s.58-59.

- ✓ Toplumun bütün kusurları üzerinde yoğunlaştığından²¹⁵ kendi kurtuluşunda tüm insanlığın kurtuluşunun özdeşleştiği biricik evrensel sınıftır.²¹⁶

İşte bu nitelikleriyle biz *onun ne olduğunu ve neyi yapmak zorunda kalacağını biliyoruz.*²¹⁷

İşçi sınıfı, sermayenin hüküm süren egemenliğine son vererek üretimin koşulları ile üreticilerin doğrudan birliğini *evrensel ölçekte*²¹⁸ *yeniden* sağlayacak, insanlığı *yeniden* ve bu defa *ebediyen* özgürlüğüne kavuşturacak *tarihsel misyona* sahip binlerce yıldır beklenen o devrimci öznedir.

• Olanaklar ve Sorunlar

Kapitalizm geliştikçe işçi sınıfını da *zorunlu* olarak geliştirmiş, genişletmiştir.²¹⁹ İşçi sınıfının toplumsal gücü *potansiyel* olarak artmış, ancak bu büyüme işçi sınıfının bileşiminde

²¹⁵“*Bir halkın devrimi ile burjuva-sivil toplumun özel bir sınıfının kurtuluşunun örtüşmesi için, toplumun toplumsal sınıflarından birinin kendini tüm toplumun toplumsal sınıfı olarak göstermesi için, tersine, toplumun bütün kusurlarının bir başka sınıfta yoğunlaşması gerekiyor, belli bir toplumsal sınıfın evrensel bir utanca konusu, evrensel engelin bürünümü olması gerekiyor, özel bir toplumsal alanın, bu alandan kurtuluşun bütün zincirlerden kurtuluş olarak görüneceği biçimde, tüm toplumun apaçık suçunu kişiselleştirmesi gerekiyor.*” K. Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, age, s.205.

²¹⁶“*...işçilerin kurtuluşu insanlığın kurtuluşunu içerir, çünkü işçinin üretimle ilişkisinde insanın köleliğinin bütünü vardır ve köleliğin her ilişkisi bu ilişkinin sadece biraz değişik bir şekli ve sonucudur.*” K.Marx, *1844 Elyazmaları*, age, s.87.

²¹⁷“*Sözkonusu olan proletaryanın ne olduğunu ve bu varlık uyarınca tarihsel olarak neyi yapmak zorunda kalacağını bilmektir. Onun ereği ve tarihsel etkinliği, güncel burjuva toplumun tüm örgütlenmesinde olduğu gibi kendi öz durumunda da elle tutulur ve bozulmaz bir biçimde çizilmiş bulunmaktadır.*” K. Marx-F. Engels, *Kutsal Aile*, age, s.59.

²¹⁸ Bu koşulun evrensel ölçekte sağlanması zorunludur, aksi halde yozlaşma ve yeniden kıtlığa düşmek kaçınılmazdır: “*...üretici güçlerin bu gelişmesi (daha şimdiden insanların güncel ampirik yaşantısının, yerel yaşam planı üzerinde değil de dünya tarihi planı üzerinde cereyan etmesini içeren gelişmesi) katıyen vazgeçilemez, önce yerine gelmesi gereken bir pratik koşuldur, çünkü, bu koşul olmadan, kıtlık, genel bir durum alır, ve gereksinmeyle birlikte zorunlu olan için savaşım yeniden başlar ve gene kaçınılmaz olarak aynı eski çirkefin içine düşülür. Bu koşul gene aynı şekilde, insan cinsinin evrensel ilişkileri, ensonu, üretici güçlerin bu evrensel gelişmesi ile kurulabileceği için ve bir yandan bütün ülkelerde, aynı zaman içinde, “mülkiyetten yoksun” yığın olayını doğurduğu için (evrensel rekabet), sonra bu ülkelerden her birini öteki ülkelerdeki altüst oluşlara bağımlı kaldığı için ve ensonu ampirik olarak evrensel olan, dünya tarihini yaşayan insanları yerel planda yaşayan bireylerin yerine koymuş olduğu için de sine qua non bir pratik koşuldur. Bu koşul olmadığı takdirde: 1-komünizm ancak yerel bir görüngü (phénomène) olarak varolabilir; 2-bizzat insan ilişkilerinin güçleri, evrensel, bu yüzden de katlanılmaz olan güçler olarak gelişemezler, yerel batıl inançlardan doğan “koşullar” olarak kalırlar: ve 3-değişimlerin her yayılması, yerel komünizmi ortadan kaldırır. Komünizm, ampirik olarak, ancak egemen halkların “ani” ve aynı zamanda meydana gelen hareketi olarak olanaklıdır, bu da gene üretici gücün evrensel gelişmesini ve komünizme sıkı sıkıya bağlı dünya çapında değişimleri varsayar.*” K. Marx-F. Engels, *Alman İdeolojisi*, age, s.63-64.

²¹⁹ Kapitalizmin işçi sınıfını büyütme eğilimi aslında en başından bu yana taşıdığı birbirine karşıt iki eğilimin net sonucudur: “*Sürekli olarak birbirinin sınırlarını aşan iki eğilim var; (birincisi) aynı miktarda ya da daha fazla miktarda meta elde etmek için, aynı ya da daha fazla net ürün, artık-değer, net gelir üretmek için, olabildiği ölçüde az emek kullanmak; ikincisi, (ürettikleri meta miktarına oranla olabildiği ölçüde az işçi istihdam etmekle birlikte) olabildiği ölçüde fazla sayıda işçi istihdam etmek; çünkü –belli bir üretkenlik düzeyinde- artık-değer ve artı-ürün kitlesi, istihdam edilen emek miktarına göre artar. Birinci eğilim, emekçileri kapı dışarı eder ve nüfusun bir bölümünü işsiz bırakır,*

onun tarihsel misyonuna kimi yerde güç katan yeni *olanakların* kimi yerde üstesinden gelinmesi gereken yeni *sorunların* kaynağı olan bir değişimle birlikte yaşanmıştır. Baştan söyleyelim ve bu büyümeyi gerekece yapararak işçi sınıfının nitelik değiştirdiğini, tarihsel misyonunu yitirdiğini söyleyenlerle aramıza bir çizgi çekelim: *İşçi sınıfındaki değişim niteliksel değil, nicelikseldir.*²²⁰

Bu değişimi incelemeye doğurduğu *yeni olanaklarla* başlıyoruz:

- ✓ Esnekleşmiş üretim süreci, doğru değerlendirildiğinde ekonomi siyaset ayırımını *filen* kırarak bir *potansiyel* taşıyan, burjuvazinin isteminden bağımsız üç önemli sonuç yarattı:
 - ✓ Burjuvazi, büyük bir şevkle *örgütlenme hakkını gasp ederek* fordist dönemde mutabık kaldığı *toplumsal ücretin* önemli bir bölümünü tasfiye ederken, işçi sınıfını bir dönemler içine çekmek için bir hayli uğraştığı *yasalığın* dışına sürdü. Onu *kendi haklılığına* dayalı devrimci bir eylemlilik içine girebileceği *meşru* bir zemine doğru zorla itti.
 - ✓ Üretken sermayenin mekândan bağımsızlaşmasıyla gelişmiş kapitalist ülke emekçilerinin aleyhine hız kazanan ücretlerin eşitlenme süreci, sınıf mücadelesinde olumsuz işleviyle bilinen işçi aristokrasisinin *tabanını daraltmakla* kalmadı, uzunca bir aradan sonra gelişmiş kapitalist ülkelerde sınıf mücadelesini *yeniden* canlandırdı.
 - ✓ Esnekleşme, burjuvazinin kâr oranlarında *müzminleşen*²²¹ gerilemeye karşı işçi sınıfını daha yüksek bir sömürü oranına razı etmek için burjuvazinin başlattığı bir saldırıyken, bir önceki dönem kazanımlarının önemli bir bölümü *gasp edildiği halde sonuçsuz kalan*, bu nedenle *siyasal bir hesaplaşmaya* dönüşmesi kaçınılmaz bir *karşı-saldırı* fırsatına dönüştü.
- ✓ Sermaye egemenliğinin, insanı alabildiğine yoksunlaştıran, doğayı tüm canlı yaşamla birlikte varlık-yokluk sorunuyla yüzleşmek zorunda bırakan sonuçları, işçi sınıfının *toplumsal temsil gücünü* artırdı.²²²
- ✓ Pazarın kazandığı *organik nitelik* nasıl sermayenin akışkanlığını artırarak kârlılığını olumlu yönde etkilediyse, toplumsal proletaryanın son eylemlerinden de görüldüğü gibi, sınıf mücadelesine de akışkanlık, *bulaşıcı* bir özellik kazandırdı. İşçi sınıfının

öteki onları yeniden içine çeker ve ücretli-köleliği mutlak olarak genişletir...” K. Marx, *Artı-Değer Teorileri İkinci Kitap*, age, s.548-549.

²²⁰“İki şeyin birbirinden sadece **nicelikçe** farklı olması neyi öngörür? **Niteliklerinin** aynı olmasını.” K. Marx, *Grundrisse*, age, s.252.

²²¹ Kâr oranlarında azalma Marx’ın Kapital’de geniş bir yer ayırarak (*Kapital Cilt III*, Üçüncü Kısım, 13-14-15. Bölümler, age, s.188-235) analiz ettiği ve kapitalizmin genel bir eğilimi olarak yasalaştırdığı bir olgudur. Aradan geçen zamanda, artan emek üretkenliği ile artık-değerin gerçekleşmesi arasında artan karşıtlıkla düşüşü tersine çeviren mekanizmalar eskiye oranla etkisini yitirmiş, ampirik verilerin de doğruladığı gibi düşüş *mutlak bir nitelik kazanmıştır*. Bu konuda bkz. Ali İleri, *Büyük Deprem Bir Bilanço*, Şekil 1, Yaşayan Marksizm Sayı:1, s.139.

²²² Daha önce de değinildiği gibi (bkz. dipnot 215) bir sınıf ancak “*tüm toplumun toplumsal sınıfı*” olmayı becerebildiği ölçüde toplumun yönetici sınıfı olmaya da hak kazanır. Marx işçi sınıfının toplumsal temsil gücüne oldukça büyük önem veriyordu. Çartistlerin topladığı parlamentoya aldığı davet üzerine onlara gönderdiği mektupta (9 Mart 1854) bunu şöyle belirtiyordu: “*İşçi sınıfı doğayı ele geçirmiştir; şimdi de insanları ele geçirmelidir.*” K. Marx-F. Engels-V.İ. Lenin, *İşçi Sınıfı Partisi Üzerine*, age, s.57.

enternasyonalist örgütlenmesi, eylem ve güç birliğine gitmesi geçmişe göre kolaylaştı.

- ✓ Üretken işçilerin sayısı üretken olmayan emekçilere oranla *azaldı*. Bu azalış emek üretkenliğinin ve sermayenin organik bileşiminin doğal bir sonucuydu ve *kâr oranlarını azaltan* etkisiyle halen sürmekte olan krizle birlikte düşünüldüğünde burjuvazi için hiç de iyi bir haber değildi. Aynı gelişme -içinde bulunduğu bozunmuşluk ve örgütsüzlük halinden ötürü- dışa henüz yansımaya da işçi sınıfının üretken kolunun *stratejik ağırlığının* artmasına neden oldu.²²³
- ✓ Kâr oranlarındaki gerilemenin basıncıyla sinekten yağ çıkarmak zorunda kalan burjuvazi, emek sürecinde emek-gücünün atıl duran *zihinsel* kapasitesine de el attı. Artık-değer oranını sermayenin organik bileşiminde ilave artışa neden olmadan yükseltebileceği elbirliği yöntemlerini işe koştı. Kalite çemberleri aracılığıyla üretim sürecinin karar mekanizmalarına sınırlı da olsa işçileri *kattı*. *Rahat bırakıldığında* böylesi kontrollü bir katılımın burjuvaziden yana çalışacağı kesindi ve öyle oldu.²²⁴ Öte yandan devrimci bir gözle bakıldığında burjuvazinin bu saldırısı, *işçi denetimi* mücadele hedefine²²⁵ bağlı olarak genişletildiğinde olumlu sonuçların alınabileceği bir *gedik*,²²⁶ doğru noktalarda yüklenildiğinde burjuvazinin işletme içindeki iktidarını sarsacak önemli bir *mücadele alanının* açılması demektir.

²²³ Sermaye kâr oranlarındaki düşüşe karşı çalıştırdığı tersine mekanizmalarla yetinmemiş, geçim araçları üretimindeki otomasyonun üretim süreci dışına kovduğu emeği, genişlettiği hizmet sektöründe istihdam etmiş, emek pazarına yeni katılan ucuz işgücü ordusunu da organik bileşimi düşük sektörlerde dünyanın Çin, Hindistan gibi dev atölyelerinde ağır sömürü koşulları altında çalıştırarak *bir süre* soluklanmıştır. Ancak Braverman'ın oldukça iyi özetlediği üretken işçilerin stratejik konumunu artıran o sonuçtan kaçamamıştır: “*Ortaya çıkan sonuç, toplumun giderek tersine dönmüş bir piramit biçimine bürünmesi ve daha da daralan bir üretken emeğin üzerine yaslanmasıdır, öyle ki üretken işçiler de daha büyük miktarda ürün üretmeye zorlanmaktadır.*” H. Braverman, *Emek ve Tekelci Sermaye*, Kalkedon Yayınları, Ekim 2008, s.439.

²²⁴ Witheford mevcut durumu oldukça iyi özetliyor ve burjuvazinin çektiği sınırlara saldırmanın stratejik önemini gözler önüne şöyle seriyor:“*Şirketler tarafından 'iş'in yeniden yapılandırılmasında, enformatik saldırganca kullanıldı. Eğer kronometre ve montaj hattı profesyonel işçiye karşı yönetimin saldırı silahlarıysa, robot ve bilgisayar ağı da kitlesel işçiye karşı saldırıda benzer bir rol oynadı. İmalat yapan işletmelerde, bilgisayarlı akış kontrolünün bütün fabrikayı kuşatan Esnek İmalat Hücreleri (FMC), Yönetim Kaynak Planlama (MRP), Bilgisayar Destekli Süreç Planlama (CAPP) ve Tam Vaktinde (JIT) sistemleri, yönetimin, işgücünü rakip ekiplere bölerek montaj hattı dayanışmasını yıkmasına, İşgücünü daraltmasına ve bazı örneklerde tam otomatikleşmiş fabrika senaryosuna yaklaşmasına izin verdi. İşgücünü parçalamak ve küçültmenin sermayeye sağladığı stratejik üstünlük, dağıtılmış işlemlerin merkezi eşgüdümüne izin veren, işi istikrarsız noktalardan militanlığın bulaşmadığı yurtiçindeki bölgelere ya da yurtdışına aktarmayı kolaylaştıran telekomünikasyon sistemleriyle daha da sağlamaştı.*” N. Dyer Witheford, *Siber-M@rx*, Ayrıntı Yayınları, Mart 2004, s.119.

²²⁵ Bkz.“*Eylemin İçeriği Sözü Aşmalı!*” 7 Nolu mücadele hedefi, s.96.

²²⁶ Bu olanağı ayrıca **kültürleşme** bağlamında ele almak gerekiyor. Unutmayalım, Lenin hastalıklarla boğuştuğu ömrünün son demini özellikle işçilerin hem üretimin hem de devletin yönetiminde gösterdikleri zafiyetin üstesinden nasıl gelineceği üzerine kafa yorarak geçirmişti. Her zamanki üstün öngörüsüyle sorunu devrimin arifesinde ilk gören ve üzerine ilk giden de o oldu. Daha iktidar henüz işçi sınıfının eline geçmemişken sorunun çözümüne yönelik bir tür çıraklığı içeren cesur formülleri o önermişti: “*Bizler ütopyacı değiliz. Herhangi bir düz işçi ya da herhangi bir aşçı kadının hemen devlet yönetimine katılmaya yetenekli olmadıklarını biliyoruz. Bu noktada kadetlerle de, Breşkovskaya'yla da, Tsereteliy'le de aynı kanıdayız. Ama bizi bu yurttaşlardan ayırt eden şey şudur ki biz yalnızca*

- ✓ Esnekleşme saldırısıyla birlikte sermaye, emek gücünün yeniden üretilmesinde karşılıksız olarak kullandığı *ev-içi emeği* büyük ölçüde *tasfiye etti*. Sermayenin organik bileşiminde bir değişikliğe gitmeden sömürü oranını yükseltebileceği ucuz emek gücü deposu yanı başında dururken başka türlü davranması da beklenemezdi. Üstelik daha önce kadınlar tarafından görülen ev işleri, *aşırı biriken sermayenin* yükünü hafifleteceği alanlardan biri haline gelmişti. Üstüne üretim sürecine çekilen kadının artan kozmetik, giyim vb. gereksinmelerinin yaratacağı ilave talep de eklenince kadının evde kalmasındansa “sokağa” çıkması daha kârlı, tercih edilir bir durum oldu. Böylece erkek işçilerin ücret artışı taleplerini dizginleyen burjuvazi, ayrıca eve giren toplam gelirin ve dolayısıyla *asgari ücret* üzerinde manevra kabiliyetinin artmasıyla bir taşla çok sayıda kuş vurmuş oldu. Ancak madalyonun diğer yüzü burjuvazi için hiç de o kadar iç açıcı değildi:
 - ✓ Kadınların üretim sürecine yığınsal olarak girmesiyle birlikte burjuvazinin toplum üzerindeki *hegemonyasının* araçlarından geleneksel aile hızla *çözölmeye* başladı.
 - ✓ Geleneksel ailenin *çözölmesiyle* birlikte *erkek egemenliği* de yara aldı ve o da *çözölmeye* girdi.
 - ✓ Toplumsal yaşamda daha etkin olmasıyla birlikte kadının kadın olmasından kaynaklı sorunları ve talepleri örgütlü mücadelenin gündemine daha fazla girmeye başladı. Özellikle kadınların sendikalarda ve partilerde artan oranlarda temsil edilmeye başlamalarıyla bu süreç *hız kazandı*.
- ✓ Kapitalist pazarın genişliğine ve derinliğine esneme sınırlarına dayanmasıyla, sermayenin artık-değeri *gerçekleştirme* sorunu ağırlaştı. *Risk* tehdidi üretim alanından *dolaşım* alanına kaydı. Üretimin kendine özgü teknik sorunlarıyla baş etmek eskiye göre daha kolaydı. Elbirliği yöntemleri ve teknoloji gelişmiş, işçi sınıfı daha eğitimliydi. Sıra metaların satılıp, artık-değerin gerçekleştirilmesine gelince iş çatallaşıyordu. Bu engeli aşmak için sermaye üretken olmayan harcamalarına yeni kalemler eklemek zorunda kaldı. *Tüketim kültürü* üretimi büyük bir endüstri kolunun konusu oldu; birçok *üretken olmayan* yeni faaliyet de cafcıflı isimlerle gözde meslekler arasına girdi. Tüketilecek ürün işçilerin gereksinmesini karşılayacak bir nesne iken işçiler tüketimin nesnesine dönüştürüldü.²²⁷ Gerekli gereksiz ayrımı gözetmeden tüketmeye zorlandı. Sermayenin bu çabası önemli ölçüde sonuç verdi. İşçi sınıfı ürettiği artık-değerin gerçekleştirilmesinde de *bila ücret* rol üstlendi. Ancak üstlendiği bu *kilit* rol ona sermayeyi *Aşıl topuğundan*²²⁸ vuracak *yeni bir silah*

zengin ya da zengin ailelerden gelen memurların devleti yönetecek, alışılmış günlük yönetim işini yerine getirecek durumda oldukları yolundaki önyargıdan hemen kurtulunmasını istiyoruz. Biz bilinçli işçiler ve askerler tarafından devlet yönetimi konusunda çıraklık yapılmasını ve geç kalmadan buna başlanmasını, yani bütün emekçileri, bütün yoksul yurttaşları bu çıraklığa katmaya geç kalmadan başlanmasını istiyoruz.” V.İ. Lenin, Ekim Devrimi Dosyası: II, Ekim Yayınları, Şubat 1990, s.79. Ne yazık ki sonraki tarih bu sorunun ele alınmasında ve çözüm üretilmesinde oldukça geç kalındığını göstermiştir. Lenin’in arayışları da onunla birlikte son bulmuş, devamı gelmemiştir.

²²⁷ Marx, daha o zaman bunu saptamıştı. Ancak sanırız onun paylaştığımız devrimci iyimserliği, sorunun bugünkü boyuta büyüyecek kadar kapitalizmin yaşayabileceğini öngörmesine engeldi: “...toplumsal açıdan bakıldığında, işçi sınıfı, emek-sürecine doğrudan doğruya katılmadığı zaman bile, tıpkı sıradan bir emek aracı gibi sermayenin tamamlayıcı bir parçasıdır.” K. Marx, *Kapital Cilt I*, age, s.589.

²²⁸ Bkz. 64 Nolu dipnot.

verdi. Toplumsal proletaryanın üretimden gelen gücüne bir de tüketimden gelen gücü eklendi.

- ✓ Mesleklerin başındaki *halelerin sökülmesi* hiç olmadığı ölçüde hız kazandı. İşçi sınıfının saflarına toplumsal temsil gücünü artıran yeni meslek grupları katıldı.²²⁹ İşçinin işe karşı kayıtsızlığı mesleklere karşı duyduğu kayıtsızlıkla birleşti.²³⁰ İnsanlar başlarının üstünde salınan Damokles'in kılıcı *işsizlik* ve *gelecek korkusuyla* emek gücü niteliklerini gelişkin teknolojinin ve esnek üretimin gereksinim duyduğu doğrultuda geliştirmek zorunda kaldı. Eğitimin özelleştirilmesiyle sermayenin açılan yeni alana sonsuz bir iştahla saldırması, pıtrak gibi her yerde biten üniversiteler işi kolaylaştırdı. Genel eğitim düzeyi yükselen işçi sınıfının bağrında eksik ve zaafı da olsa geleceğin *toplumsal bireyi* filizlenmeye başladı.²³¹ İşçi sınıfının *kurucu potansiyeli* arttı.

²²⁹ “Üretim daha fazla meta üretimi karakteri aldıkça, herkes **metaların alım satımıyla** daha fazla uğraşmaya zorlanır ve bunu arzular. Bundan dolayı, herkes daha fazla para elde etmeyi arzular; ya bir üründen ya da (eğer ürünü yalnızca doğal hizmet biçimindeyse) **hizmetten**. Böylece **para elde etmek**, her türden etkinliğin nihai amacı durumuna gelir. Bütün ürünlerin meta, bütün emeğinse **ücretli-emekçi** olma eğilimi, kapitalist üretimde mutlak bir biçim kazanır. Geçmişte bir kutsallık halesi taşıyan, kendi başına bir amaç olan, karşılıksız yapılan ya da ücretlerin dolaylı yollardan ödendiği kocaman bir işlev ve etkinlikler yığını (her türden serbest meslek; örneğin İngiltere’de doktorlar ile avukatlar bugüne dek ne bir ücret talebinde bulunabilirlerdi ne de hala bulunabilirler) –bunların tümü, etkinliklerinin biçimi ve yapılan **ödemeler** ne denli çeşitli olursa olsun, doğrudan **ücretli-emekçiye** dönüştüler.” K. Marx, *Kapital’e Ek*, age, s.109.

²³⁰ “Emeğin özgül türlerine karşı kayıtsızlık bireylerin kolaylıkla bir işten öbürüne geçebildikleri, şu veya bu işte çalışmanın kendileri için bir rastlantı sorunu olduğu, dolayısıyla bir fark yaratmadığı bir toplum biçimine karşılıktır. Emek burada yalnız bir kategori olarak değil, gerçekte de genel zenginliğin yaratılma aracı haline gelmiş, belirli herhangi bir biçimde özel kişilerle organik bağıntı içinde olmaktan çıkmıştır.” K. Marx, *Grundrisse*, age, s.175.“Bir ülkede kapitalist üretimin gelişim düzeyi ne denli ileri olursa, emek-gücünde **çok-yönlülüğe** talep de o kadar fazla olur. Aynı şekilde kapitalist üretim geliştikçe, işçinin, yaptığı işin **özgül içeriğine** kayıtsızlığı daha fazla, sermayenin üretimin bir alanından diğerine hareketi ise daha akışkan olur.” K. Marx, *Kapital’e Ek*, age, s.79.

²³¹ Marx’ın makineli büyük sanayi ile birlikte öngördüğü gelişme bugün esnekleşmiş üretim sürecinde somut olarak yaşanmakta, işçinin mevcut yetenekleri, eğitimi onu güvenceli bir iş sahibi yapmaya yetmemekte, kendisini geliştirmeye zorlanmaktadır: “Büyük sanayi, mevcut üretim sürecini hiç bir zaman son ve değişmez bir biçim olarak görmez ve ele almaz. Bunun için de, bu sanayi teknik temeli devrimcidir, oysa daha önceki üretim tarzları özünde tutucuydu. Makineler, kimyasal süreçler ve diğer yöntemler yardımıyla, yalnız üretimin teknik temelinde sürekli değişikliklere yol açmakla kalmaz, işçilerin görevleriyle, emek-sürecinin toplumsal bileşiminde de değişikliklere yolaçar. Böylece aynı zamanda, toplumdaki işbölümünde de köklü değişiklikler yapmakta ve sermaye ile işçi kitlelerini durup dinlenmeden bir üretim sürecinden diğerine atmaktadır. Bu nedenle, büyük sanayi, niteliği gereği, bir yandan, emekte değişmeyi, görevde akıcılığı, işçide genel bir hareketliliği zorunlu kılarken, öte yandan da eski işbölümünü o katılmış özellik ve ayrıntılarıyla yeniden canlandırmıştır. Büyük sanayi teknik zorunlulukları ile bu kapitalist biçim içinde yatan toplumsal niteliği arasındaki mutlak çelişkinin, işçinin durumundaki her türlü kararlılık ve güvenliği nasıl yok ettiğini; emek araçlarını elinden alarak, gerekli geçim araçlarından da yoksun bıraktığını ve parça-işlerine bile el atıp onu nasıl gereksiz duruma getirdiğini görmüş bulunuyoruz. Bu uzlaşmaz karşılığı, daima sermayenin emrinde olması için sefalet içinde yaşayan yedek sanayi ordusu gibi bir canavarın yaratılmasında; işçi sınıfı içinde durup dinlenmeden verilen kurbanlarda; emek-gücünü har vurup harman savurmasında ve her ekonomik gelişmeyi toplumsal bir rekabet haline dönüştüren toplumsal anarşinin yol açtığı yıkımlarda olanca çılginlığı ile görmüş bulunuyoruz. Bu, olumsuz yandır. Ama bir yandan şimdi işteki çeşitlilik, karşı konulmaz doğal bir yasa şeklinde ve her yerde direnmeyle yüzyüze gelen

Sıra sorunlarda:

- ✓ Burjuvazinin düşen kâr oranlarını tersine çevirme hedefiyle başlattığı esnekleştirme saldırısı ve yeni proleterleşme süreçleri işçi sınıfına *kesimsel çıkarların* öne çıktığı bir *rekabet*, burjuvazi tarafından özellikle kışkırtılan bir *dağılma*, *bozunma* ve *ideolojik tutsaklık hali* olarak yansıdı:
 - ✓ Üretkenlik artıp artık-değerin gerçekleşmesinde sorun yaşadıkça, sermaye zorunlu olarak üretken olmayan emekçi sayısını *artırdı*. Ücretlerini artık-değerin el konulmasına aracı olan bir faaliyet karşılığı aldıkları için, *kesimsel çıkarlarıyla* burjuvazinin ideolojik etkisine açık olan üretken olmayan emekçiler, işçi sınıfı içinde burjuva ideolojisinin önemli bir aracı haline geldi.²³²
 - ✓ “...emeğin kullanım-değerinin kendisini maddi bir bütün biçiminde değil, yararlı bir etkinlik biçiminde ortaya koyduğu”²³³ hizmet kesimi, verilerin de gösterdiği gibi²³⁴ emek üretkenliği arttıkça genişledi. İşin doğası gereği hizmet üretildiği *anda* mübadele edildiğinden hizmet emekçisi sanki işin sahibiymiş yanılsamasını doğurdu. Hizmet sektörünün bir diğer olumsuz etkisi de sektöre dâhil olan *haleleri sökülmüş* pek çok meslek grubunun henüz proleterleşmeyi içine sindirememiş olmaması, üzerlerine sinmiş *burjuva ideolojik etkinin* işçi sınıfının içine taşınmasıdır.

doğal bir yasanın gözü kapalı yıkıcılığı ile kendisini gösterirken, öte yandan da, büyük sanayi, getirdiği felaketler aracılığı ile üretimin temel yasası olarak, işin çeşitliliğinin kabul edilmesi zorunluluğunu ortaya koyarak, işçilerin, bu çeşitli işler için yatkın duruma gelmesini ve bu yeteneklerinin en geniş ölçüde gelişmesini sağlamıştır. Üretim tarzını, bu yasanının normal olarak işlemesine uydurmak, toplum için bir ölüm-kalım sorunu oluyor. Büyük sanayi, gerçekte, toplumu, bütün yaşamı boyunca bir ve aynı işi yineleyerek güdükleşen ve böylece bir "parça-insan" haline gelen bugünün parça-işçisinin yerini, çeşitli işlere yatkın, üretimdeki herhangi bir değişmeyi karşılamaya hazır ve yerine getirdiği çeşitli toplumsal görevleri, kendi doğal ve sonradan kazanılmış yeteneklerine serbestçe uygulama alanı sağlayan bir şey olarak benimseyen tam anlamıyla gelişmiş bir bireyi koymayı, bir ölüm-kalım sorunu halinde zorlamaktadır.” K. Marx, Kapital Cilt I, age, s.497-498.

²³² Hem üretken olmayan emekçinin kesimsel çıkarları ile onu çalıştıran sermayenin çıkarları arasındaki paralellik, hem de üretkenlik arttıkça artık-değerin gerçekleştirilmesine yönelik üretken olmayan alanların genişleme zorunluluğu Marx’ın gözünden kaçmamıştır: “...daha önce, ürününün daha fazlasını üretken emeğe yatırmak zorundaydı; şimdi ise üretken-olmayan emek için daha fazla harcayabilmektedir [ve böylece] üretken-olmayan sınıfta yaşayan hizmetkârlarla işçiler sayıca artmaktadır. İşçilerin bir bölümünün böylece adım adım hizmetkâra dönüştürülmesi çok zarif bir görünümdür. Bu işçi için de aynı biçimde iç rahatlatıcıdır; çünkü net ürünün artışı nedeniyle, işçinin ürününden geçinen ve onun istismarına dayanan çıkarı, işçiyi doğrudan sömüren sınıfın çıkarıyla **aşağı yukarı** denk düşen üretken-olmayan işçiler için daha çok çalışma alanı açılmıştır.” K. Marx, *Artı-Değer Teorileri İkinci Kitap*, age, s.547. Marx, benzer bir yorumu, *Grundrisse*’de üretken olmayan işçilerin işlevini işsizlerin işleviyle aynı kategoride ele alırken yapmıştı: “Henüz konumuz olmamakla birlikte, bir yanda eksi-emeğin, görelî **işsizliğin** (ya da en olumlu durumda üretken-olmayan emeğin) yaratılmasının, öte yanda artı-emeğin yaratılmasına nasıl uygun düştüğü burada anımsatılabilir. Birincisi bu, sermaye tarafından; sonra da onlarla paylaştığı sınıflar tarafından; yani **artı-üründen** geçinen **yoksullar**, **uşaklar**, **yandaşlar** vb. tarafından, kısacası onun **ardından giden** topluluğun tümü tarafından; sermayeden değil de gelirden geçinen, **hizmet eden** sınıfın bu kesimi tarafından kendiliğinden anlaşılır. Bu hizmet eden sınıf ile **çalışan** sınıf arasında büyük fark vardır...[Marx’ın notu]” K. Marx, *Grundrisse*, age, s.302.

²³³ K. Marx, *Kapital’e Ek*, age, s.115.

²³⁴ Bkz. Kısım II “İşçi Sınıfı Küçülüyor mu?” s.7-14.

- ✓ Bütün sektörleri yatay olarak kesen profesyonel yöneticiler (kamu kesiminde yüksek bürokratlar) nesnel konumları yönünden işçi sınıfı içinde görünmelerine karşın, sermayenin *adına* ve *çıkarına* olan işlevleriyle işçi sınıfının karşısında yer alırlar. Gerçekte üretim araçlarının *filii sahibi* konumundadırlar ve bu konumlarıyla başkalarının emeği üzerinde denetim hakkını elde ederler. Sermayenin yeniden üretim koşullarının yaratılmasını sağlarlar ve karşılığında harcadıkları emek ile yaratabilecekleri değerin çok üstünde bir ücret alırlar. Bu gelirin kaynağı, emekçilerin el konulan artı-değerinin bir bölümüdür. *Altın yükseliş* döneminde yaşanan hızlı gelişme bu yöneticilere duyulan ihtiyacı artırdı. İhtiyaç burjuvazinin içinden karşılanamayınca işçi sınıfına kapı aralandı. En parlak üyelerinin yönetici kesim içine alınmasıyla²³⁵ işçi sınıfının bu kesime yakın olan bölümü arasında *filizlenen* yükselme umudu *bireysel özlemlerin hedefi* oldu. Bu bölücü etki meslek temelinde örgütlenmeler aracılığıyla daha da *güçlendi*.
- ✓ Kapitalist işletmeler büyüdükçe yönetsel azınlığın altında yönetsel faaliyetin *sıradan* işlerini görmekle görevli daha büyük bir ekip oluştu. Bu kesimin bir ayağı aldıkları düşük ücretle işçi sınıfının yanında diğer ayağı yerine getirdikleri işlemlerle yönetsel azınlığın, dolayısıyla sermayenin yanındadır. Hem bu *ikircimli* konumları, hem de *yalıtlmış* çalışma koşullarıyla kolektif sınıf dayanışmasını *bölücü* bir rol oynamayı sürdürüyorlar.
- ✓ Ücretlerin farklılaşmasıyla işçiler artan bir kişisel egemenlik alanı gibi *görünen*²³⁶ *bireyselliğe* ve birbirleriyle *rekabete* sürüklenirler. Ayrıca gündelik yaşamda farklı gelirler farklı tüketim ve yaşam tarzlarını, dolayısıyla beraberinde *ikinci* bir bölünmeyi daha getirir. Ücret farklılaşması sermayenin *en eski* silahıdır.²³⁷

²³⁵ “Yönetici sınıf, yönetilen sınıfın en önde gelen kafalarını ne kadar fazla bünyesi içersinde eritebilirse, egemenliği o denli sağlam ve o denli tehlikeli hale gelir.” K. Marx, *Kapital Cilt III*, age, s.532.

²³⁶ Gorz, yerinde bir saptamayla, gündelik yaşam tarzında kapitalizmin bireylere sunduğu bu zahiri egemenlik alanıyla kapitalizmin siyasal istikrarı arasında bağ kurar: “*Kapitalizm siyasal istikrarını, kişilerin mülksüzleştirilmelerine ve işlerinde kendilerine uygulanan zorlamalara karşı onlara iş yaşamları dışında görünürde artan bir kişisel egemenlik alanı vermiş olmasına borçludur.*” André Gorz, *Elveda Proletarya*, age, s.86. Bu bağın çok güçlü bir kendiliğinden düzenleyici kapasitesinin olduğunu biliyoruz. Kapitalizmin onca çektiği acı, yoksunlaşma ve kendi iç çelişkilerinin yaşattığı badireye rağmen her seferinde bir şey olmamışçasına toplumun rızasını alıp kaldığı yerden devam etmesinde önemli bir payı var. Bunu en çarpıcı biçimde milli piyango örneğiyle anlatmak mümkündür. Reklam mottosunu anımsayalım: “**Çıkmaz demeyin! Şansınızı deneyin!**” Sihirli sözcük “şans”tır. Kapitalizm medya aracılığıyla örnekler üzerinde en ince ayrıntısına kadar sergilediği o cenneti vaat ediyor ve herkese onu yakalama şansını “*eşit*” olarak veriyor! Hele de bizim gibi umudun ekmeğe katık edildiği ülkelerde çobanlıktan cumhurbaşkanlığına yükseliş öyküleriyle birlikte sunulursa, gerçekliği olmayan bireysel egemenlik alanı daha da güçlenir ve özellikle de umuda en fazla gereksinimi olanlarca gerçekmiş gibi kabul görür.

²³⁷ Marx sermayenin hem en eski hem de hiç eskimeyen bu silahını parça-başı ücret örneğinden hareketle şöyle anlatır: “...işçinin **bireyselliğine** olanak tanımak için, ücret farklılaşmasına (dar sınırlar içinde de olsa) bir alan açılmıştır. Dolayısıyla, **farklı** ticaret dalları arasında, ya da **aynı dal** içinde, işçinin çalışkanlığına, becerisine ve gücüne ve bir ölçüde de kişisel başarısına bağlı olarak ücretlerin farklılaşmasıyla karşılaşılıyor. Böylece işçinin ücretinin hacmi, onun kendi işinin sonuçları ve bireysel nitelikleri tarafından belirlenen bir çeşitlilik arz eder. Bu, özellikle **parça başı ücret oranları** için geçerlidir. Daha önce gösterdiğimiz gibi parça başı ücret sistemi, sermaye ile emek,

Esnekleşme sürecinde ona, şu üç ana kategoride toplayabileceğimiz *evrensel* bir boyut daha eklenmiştir:

1. Sermayenin esnek örgütlenme şemasını verirken değindiğimiz²³⁸ aynı işi yapanların *merkez işçi-taşeron işçi* farklılaşması.
2. Aynı iş kolunda çalışanlar içinde *beyaz erkek işçi-beyaz olmayan, kadın, genç işçi* farklılaşması.
3. Yeni küresel işbölümüyle keskinleşen *gelişmiş-gelişmekte olan kapitalist ülke işçileri* arasındaki farklılaşma.

✓ Yalnızca onları bölerek birbirleriyle rekabete düşürmekle kalmayan, mücadeleden geri tutan, en ağır sömürü koşullarına razı eden, gelecek korkusuyla birleşerek bir kâbusa dönüşen, işçilerin ve gençlerin başları üzerinde asılı duran Damokles'in kılıcı *işsizlik*²³⁹ bütün zamanların sorunu olmakla birlikte, en fazla sermayenin esnekleşme saldırısını sürdürdüğü günümüzde etkili olmaktadır. Yalnızca maddi üretim alanıyla sınırlı kalmayan *otomasyon* artık-değer üretiminin gerçekleştiği bütün toplumsal alanları sarmış,²⁴⁰ sermayenin zorunlu çalışma dışında da toplumsal emeğe *karşılıksız el koyma heves ve yarışıyla* birleşerek yedek sanayi ordusunun *evrensel ölçekte* büyümesine neden olmuştur. İşsizlik toplumsal patlamaların fitilini ateşleyecek düzeylere yükselmiş, kapitalistlerin denetiminden *çıkma eğilimine* girmiştir. Ancak o güne kadar geçmişte olduğu gibi sermayenin denetimindeki

*gerekli emek ile artı emek-arasındaki genel ilişkiyi etkilemese de, bireysel işçi açısından, onun kişisel başarısına bağlı olarak bu sonuç farklılaşabilir. Kölenin durumunda büyük fiziksel güç ya da belli bir özel beceri kölenin değerini **alıcı** için yükseltebilir, ancak bu artış köleyi ilgilendirmeyiz. Oysa kendi **emek-gücünün sahibi** durumundaki özgür işçi için durum farklıdır.”* K. Marx, *Kapital'e Ek*, age, s.97-98.

²³⁸ Bkz. Bölüm III, “Sermaye Egemenliğinde Emeğin Yabancılaşma Serüveni” s.50-51.

²³⁹ “Hızlanan ileri teknoloji otomasyonunun beslediği işsizlik korkusu, emeğin üzerinde sallanan bir Damokles Kılıcı gibidir. Sendikaların grev gücünü azaltır ve işyeri yönetimine, çalışanları işbirliğine zorlama, grev kincıları işe alma ve ücretler ile çalışma koşullarını kötüleştirme olanağı verir. İşçiler kendi aralarında iş için rekabet ederlerken, sermaye onları farklı tabakalara ayırır: Yeni üretim sistemlerini işletmek için gereken, sayıları giderek azalan sürekli işçilerden oluşan bir çekirdek, bunların çevresinde ekonominin dalgalanmalarına ya da üretim çevrimine göre, işe alınan geçici ve yarım-günlük işçiler, sosyal yardım kuyruklarına ya da açlığa mahkûm kronik işsizler. Emek; toplumsal cinsiyet, ırk ve yaş ayrımlarına denk düşme eğiliminde olan, giderek acımasızlaşan bir hiyerarşi içinde tabakalara ayrılmaktadır. Dibe itilenler sadece aşırı sömürülmek pahasına yaşamlarını sürdürebildikleri, çok ucuza çalışmayı kabul ettikleri için, onları makinelerle değiştirmeye değmez.” N. Dyer Witheford, *Siber-M@rx*, age, s.291-292.

²⁴⁰ “Daha 1949’da sibernetiğin babası Norbert Wiener, robotizasyondan kaynaklanan bir istihdam krizini hayal etmişti. Bu kaygıya klasik yanıt, imalat sektöründen kovulan emeğin hizmet ya da enformasyon sektöründe istihdam edileceğiydi. Onlarca yıl boyunca bu iyimser tahmin olayların akışıyla doğrulanmış gibi göründü. ...üretimde “doğrudan emeğin” küçültülmesi, “doğrudan olmayan” emekteki bir genişleme ile tamamlanmıştı. Ne var ki bugün bu mantığın kendi kendisini tüketebileceğine dair işaretler var. Aslına bakılırsa, imalatta istihdamı azaltan teknolojik sistemler, şimdi hizmet sektöründe uygulamaya konuyor. Bankacılık, sigortacılık, toptan satış ve perakende sanayilerinde, şirketler çalışanların önemli kısmını dışta bırakacak bağdaşık ve uç uca enformasyon işleme sistemlerini kullanıyorlar. Ayrıca bu sürecin hızlandırılması, “enformasyon otoyolunun bir yönü. İnternet üzerinden alışveriş, sipariş üzerine video film ve sanal hizmetler, tezgâhtarların ve satış personelinin kitle halinde tasfiyesi anlamına geliyor. Telekomünikasyonda kitlesel işten çıkarmaların gösterdiği gibi, otoyolu inşa, eden ustalar ilk gidenler oldu. Sermaye sadece fabrikayı değil, bütün toplumsal fabrikayı otomatikleştiriyor.” Age, s.289-290.

işlevine, yani emek gücünün değerini düzenleme işlevine işçileri bölerek devam edecektir. İşine öyle geldiği için sermayenin el altından teşvik ederek görmezden geldiği kaçak göçmen işçiler sorunu yedek sanayi ordusunun işlevine bir yenisini eklemiş, özellikle gelişmiş kapitalist ülke işçileri arasında ırkçı, şoven burjuva partilerine güç veren ve yabancı düşmanlığı olarak kendisini dışa vuran yeni bir rekabetin konusu olmuştur.

- ✓ Üretimin mekândan bağımsızlaşması, pazardaki organik bütünleşme, emek sürecindeki esnekleşmeyle birlikte ortaya çıkan küresel fabrika²⁴¹ “artık-değerin üretildiği toplumsal bağlam ile artığa el konulan toplumsal bağlamın” birbirinden kopmasına neden olmuş, işçi sınıfının mücadele azmini kıran bir etki yaratmıştır.
- ✓ “Bugünün emekçisi istisnalar hariç, geçmişe göre varsıldır”²⁴² saptaması en zengin kapitalist ile en varlıklı emekçi arasında giderek daha fazla açılan bir farktan hareketle değil, günümüzde emekçilerin edindiği geçim araçlarının çeşitliliğinden hareketle yapılmıştır. Geçmişte lüks kategorisinde sınıflanan birçok meta günümüzün emekçisinin olmazsa olmazları arasına girmiştir. Sözelimi elli yıl öncesine göre emekçilerin beyaz eşya, mobilya ve bir otomobil edinebilmeleri bugün daha kolaydır. Bu saptama sömürünün ortadan kalktığı ya da emekçilerin sınıf mücadelesinden vazgeçtikleri anlamına gelmez²⁴³ ama salt maddi geçim araçları zemininden hareketle yürütülecek bir mücadelenin kaldıraç etkisinin geçmişe göre – halen vahşi sömürü koşullarının geçerli olduğu ve sayılan türden geçim araçlarının kıtlığının yaşandığı ülkeler hariç- azaldığı anlamına gelir.
- ✓ Sınıf mücadelesinde kaldıraç etkisini yukarıda açıkladığımız nedenlerden ötürü bundan böyle yoksulluk değil²⁴⁴ insanın kendi doğasına, öz etkinliğine

²⁴¹ Bkz. dipnot 140.

²⁴² Bkz. s.44.

²⁴³ Marx konuyu emekçilerin “zevk anlarının genişlemesi” bağlamında ele almış, etkisinin işçinin bağımlılığını simgeleyen kendi dövdüğü **altın zincirde** biraz uzama ve gevşemeden ibaret olduğunu yazmıştır: “Şimdiye kadar varsayılan birikim koşulları altında emekçiler için en uygun olanı, sermayeye bağımlılık yönünden, dayanılabilir, ya da Eden'in dediği gibi "liberal ve sıkıntısız" bir biçim alabilmektedir. Bu bağımlılık ilişkisi, sermayenin büyümesi ile birlikte daha yoğunlaşacağı yerde, yalnızca daha fazla genişlemiştir; yani sermayenin sömürü ve egemenlik alanı, yalnızca kendi boyutları ve egemenliği altına aldığı insanların sayısı ile genişlemektedir. Kendi artı-ürünlerinden büyük bir kısmı, daima artarak ve sürekli olarak ek sermayeye dönüşerek, ödeme aracı şeklinde kendilerine geri dönmekte ve böylece zevk anlarını genişletebilmektedirler; giysi, ev eşyası vb. gibi tüketim fonlarına bazı ekler yapabilmektedirler ve küçük bir yedek-fonu parası ayırabilmektedirler. Daha iyi giysiler ile yiyecekler, daha iyi muamele görmek ve efendinin bağışladığı daha geniş bir toprağa sahip olmak, kölenin sömürülmesini ne derece ortadan kaldırırsa, ücretli işçininkini de işte o kadar kaldırır. Sermaye birikimi sonucu emeğin fiyatındaki bir yükselme, gerçekte, ücretli işçinin kendisi için dövmüş olduğu altın zincirin uzunluğunda ve ağırlığındaki bir gevşemedir.” K. Marx, *Kapital Cilt I*, age, s.634-635. Günümüzde durum sadece “zevk anlarının” genişlemesinden ibaret değildir. Burjuvazi kendi pazar müşkülünü çözebilmek, tüketimi artırabilmek için işçilerin “zevk anlarını” geliştirmenin ötesinde sadece tüketime güdülü bir yaşam tarzını *kültürleştirmeyi*, birçok emekçiye ihtiyaç olmayan ihtiyaçların peşinde sürüklemeyi başarmıştır.

²⁴⁴ Marx daha o zaman bunu görmüş ve şöyle yazmıştı: “Hıristiyanlığın toplumsal ilkeleri, korkaklığı, kendini ve başkasını aşağılamayı, itaatkârlık ve tevazuu, kısaca bir gürüha ait bütün nitelikleri telkin eder; proletarya kendisine bir gürüh gibi davranılmasına izin vermez ve cesarete, özgüvene, onura, bağımsızlığa **ekmekten bile** fazla ihtiyaç duyar.” (Vurgu bana ait.) K. Marx, “*Rheinischer Beobachter*'in Komünizmi” <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1847/09/12.htm> Erişim: 22

yabancılaşması anlamına gelen bir *yoksunluk*²⁴⁵ eleştirisi sağlayacaktır. Böylece üstesinden gelmemiz gereken önemli bir sorunu daha saptamış oluyoruz. Çünkü yoksunlaşmanın doğası gereği, yoksullaşma gibi elle tutulan, gözle görülen *maddi* bir ölçütü yok! Daha rafine, sözle yetinmeyen, *eylemli* bir çalışmayla onu üreten dolayımın *çözülmesi* ve *sergilenmesi* gerekiyor.²⁴⁶ Komünistlerin içinden çıkıp geldikleri *ekonomizm* batağı ve halen süren *likidasyon* ortamı düşünülürse, bu gerçekten *büyük* bir sorundur.

- ✓ Yoksulluk ve yoksunluğun her ikisiyle ilişkili bir başka sorun da burjuvazinin kendi “seçkin” tüketimi için üretilen *lüks* malların *sıradanlaşmasıdır*. Özellikle fordist birikim sürecinde emek üretkenliğinde yaşanan yüksek artışla geçim araçlarının değerinin düşmesi lüks mallar kategorisindeki metaların büyük bir bölümünü sıradanlaştırdı ve işçi sınıfının *tüketimine* açtı. Burjuvazinin israf ve güç gösterisinden ibaret olan “seçkin” tüketim anlayışına uygun yeni lüksler bulundu. Ancak iki tüketim düzeyi arasındaki fark ortalaması geçmişe göre kapandı. Yani *havuçla eşeğin arasındaki* -kapitalizm koşullarında kapanması olanaksız olan- *o mesafe kısaldı*.
- ✓ “Boş zamanın kazanılmasında her ileri adım, komünizme doğru atılmış bir adımdır” saptamasını yapmış, bunun neden böyle olduğunu daha önce yeterince irdelenmişti.²⁴⁷ Burada boş zamanı kazanmakla yetinmenin neden üstesinden gelinmeyi gerektiren başlı başına bir *sorun* oluşturduğuna değineceğiz.²⁴⁸ Sermayenin özü itibarıyla toplumsal bir üretim ilişkisi olduğu düşünüldüğünde boş zamanın nasıl bir sorunun kaynağı olabileceği de hemen anlaşılır. Kapitalist toplumun iyice olgunlaştığı, gelip tarihsel sınırlarına dayandığı günümüzde, tatminsiz birikim hırsıyla yeni alanlar peşinde koşturan sermaye hasmının zorlu mücadelelerle kendisinden koparıp aldığı ve bir insan için ondan daha değerli başka bir şeyin olmadığı boş zamana el atmadan yapamazdı. Bir çırpıda değil, kapitalizmin

Ekim 2011, Cumartesi. Engels’in Alman Sosyal Demokrat Partisinin Erfurt programına yaptığı eleştiri de aynı doğrultudadır ve bugüne ışık tutmaktadır: “*Proleterlerin sayısı ve onların yoksulluğu giderek artmaktadır. Bunu mutlak olarak ifade etmek gerçeğe aykırı düşer. Emekçilerin örgütlenmesinin, onların gittikçe güçlenen direnişinin yoksulluğun artmasına set çekmesi olanaklıdır. Ama durmadan arttığına kuşku olmayan şey, yarınından emin olmamadır. İşte ben bunu ekledim.*” F. Engels, 1891 “*Sosyal-Demokrat Program Tasarısının Eleştirisi*”, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ekim 1989, s.95. Marx’ın kapitalizm eleştirisi kaba sömürünün ürünü bir *yoksulluğu değil*, emeğin yabancılaşmasının ürünü bir *yoksunluğu temel alır*. Marx sonrası komünist hareket ise mücadele hattını başlangıçta belki haklı nedenlerle, sonrasında tutulduğu *ekonomizm* illetiyle günümüze değin ağırlıklı *yoksulluk* üzerine kurmuştur.

²⁴⁵ Bkz. s.44.

²⁴⁶ Bu sorunun üstesinden gelmek için tek başına *ajitasyon* ve *propaganda* yeterli olmaz. Ayrıca, IV. Bölümde ele alınan mistifikasyon, ekonomi-siyaset ayrımı ve bilinç bağlamında doğru bir örgütlenme ve mücadele stratejisi geliştirmek, kapitalist kültüre karşı örgütlü mücadelenin kendisinden başlayarak topluma yayılan bir *karşı-kültürleşmeyi* kaygı edinmek, yaşama geçirmek *zorunludur*.

²⁴⁷ Bkz. “*Ya Ölü Yıldızlara Hayatı Götüreceğiz! Ya Dünyamıza İnecek Ölüm!*” Söz ve Eylem, Ağustos 2011, sayı 3, s.34.

²⁴⁸ Gorz, daha sonra geri aldığı “*Elveda*”sında bu soruna işaret ederken oldukça yerinde bir saptama yapıyor: “*Çalışma süresinin azaltılması gerekli bir koşuldur; ama yeterli değildir. Eğer, böylelikle kazanılan boş zaman, iletişim araçlarının ve unutturma tüccarlarının programladığı eğlenceler, ya da herkesin özel dünyasının yalnızlığına kapanması yoluyla doldurulan «eğlence zamanı» olarak kalacaksa, çalışma süresinin kısaltılması kişisel özerklik alanının genişletilmesine katkıda bulunamaz.*” André Gorz, *Elveda Proletarya*, age, s.92-93.

gelişimine paralel, ama artan bir tempoyla insanların boş zaman dâhil bütün bir yaşamını *zimmetine geçirdi*. Bugün yığınların kendilerine ait olduğunu düşündükleri zaman *asla* onlara ait değildir. Kendilerine sunulan menüden istediklerini değil, gelir düzeylerine uyan bir şıkkı seçer; yaşamaz, onu “öldürürler”. Öldürdükleri zamanın kendilerine bir hayrı olmaz, sermayenin pazar müşkülünü gidermiş, artık-değerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmuş olurlar. Boş zamanın gerçek anlamda kazanılması ve *bireysel özgürlük* alanına dâhil edilmesi başlıbaşına bir *mücadele hedefidir*. Kapitalist kültüre cepheden eleştiriyi, örgütlü mücadelenin kendisinden başlayarak topluma yayılan kapsamlı bir *karşı-kültürleşme* eylemini gerektirir. İşçi sınıfının artık çok kısa sayılmayan mücadele tarihinin de kanıtladığı gibi böylesi bir çabanın eksikliğinde kazanılan boş zaman sermaye egemenliğini *pekiştiren*, kapitalizmi yeniden üreten bir *araç* olmaktan öteye gidemez.

- ✓ Özellikle *ekonomi-siyaset ayrımının* –ister sağdan ekonomist bir bakışla, ister “sol”dan iradeci bir bakışla olsun fark etmez- egemen olduğu komünist hareketin işçi sınıfına yaklaşımındaki indirgemeci tutum, sonuçta işçi sınıfı içinde *ekonomizm* eğilimini neredeyse kalıcılaştırdı. İşçi sınıfı gündelik çıkarların peşine düşerek toplumsal muhalefetin öncülüğü görevini yerine getiremeyince ona tepki olarak - özellikle de reel sosyalizmin çözülüşünün yığınlar üzerinde yarattığı travmayı, likidasyon ortamını fırsat bilen- Marksizm dışı arayışlar ve öne çıkan *kimlik kavgaları* sınıf mücadelesi alanını işgal etti. Sadece sözle yetinmeyen bir *ideolojik mücadeleyle* alanın bu ayrık otlarından temizlenmesi ve işçi sınıfının *toplumsal muhalefeti* kendi çevresinde toparlaması, *en ivedi görev* olarak komünistlerin önünde boylu boyunca yatıyor.

• Sınıfa Karşı Sınıf! Toplumsal Sermayeye Karşı Toplumsal Proletarya!

Sınıf mücadelesi kavramı toplumsal varlıklarından ötürü birbirleriyle çatışan toplumsal sınıfların eylemini anlattığı ölçüde ekonomi-siyaset zahiri bölünmesini karşısına alır. Çünkü çatışma kapsamındaki irili ufaklı bütün karşılaşmalar, ne *salt* siyasal ne de *salt* ekonomik bir eylem olarak ayrılabilir. Siyaset nasıl ekonominin *yoğunlaşmış* haliyse²⁴⁹ ekonomi de siyasetin *seyreltik*, henüz işlenmemiş *ham* halidir.

Sınıf kavramının sınıf mücadelesi içinde *dinamik* bir ilişkiye ait olduğunu daha önce yazmıştık.²⁵⁰ O halde sınıf kavramını *salt* ekonomik öğelerle tanımlayamayız.²⁵¹ Hele de konu kapitalizmin tarihsel sınırlarına dayandığı bir evrede, toplumu sınıfsız topluma taşıyacak devrim halindeki devrimci bir öznenin tanımı olduğunda onun *tarihsel misyonuna* atıfta bulunmayan, eriştiği toplumsal gücü *iskalayan*, ekonomik öğelerden ibaret *katı* bir tanım *yetersiz* ve bu nedenle de *yanlış* olacaktır.

²⁴⁹ V.İ. Lenin, *Sendikalar Üzerine*, age, s.342.

²⁵⁰ Bkz. s.5.

²⁵¹ Bu bağlamda Lenin’in 20. Yüzyıl başlarında yapmış olduğu sınıf tanımının içerdiği *bir başkasının emeği üzerindeki sahiplik* ilişkisi özünde *egemenlik* ilişkisidir ve devrimci özneyi günümüz sınıf mücadelesi içinde yeniden tanımlarken oldukça yol göstericidir. Lenin’in tanımı şöyle: “*Tarihi olarak belirlenmiş bir üretim sistemi içindeki yerlerine ve bu üretim araçları ile olan ilişkilerine (bu ilişkiler daha çok yasalarla saptanmış ve korunmuştur), toplum içindeki iş örgütlenmesinde oynadıkları rollere ve dolayısıyla sosyal zenginlikten paylarını almakta başvurdukları yollara ve elde ettikleri payın büyüklüğüne göre, birbirinden ayrılan geniş insan gruplarına sınıf denir. Sınıflar öyle insan gruplarıdır ki, bir grup, belirli bir sosyal ekonomi düzeni içinde aldığı farklı yer sebebiyle diğer grubun emeğine sahip çıkabilir.*” V.İ. Lenin, “*Büyük İnisiyatif*”, *Proletarya Kültürü* içinde, Yar Yayınları, Haziran 1979, s.40.

Günümüz burjuva toplumunda sermaye egemenliğinin dışında kalan, sermayenin yeniden üretiminden bağımsız hiçbir *mahrem* alan ve ilişki *kalmamıştır*. Toplumsal yaşamın tek amacı sermayenin yeniden üretimi olmuş, bireysel yaşamlar kapitalist üretim ilişkilerinin sessiz zorlamasıyla, yetmediğinde devlet zoruyla bu amaca tabi kılınmıştır.

Sermayenin yapıtaşı karşılıksız el koyulan -değişik mal ve hizmetler halinde katılmış- canlı emek olduğuna göre, toplum *emek sömürüsü* temelinde sürekli ikiye bölünür.

Sömürenler tarafında, egemenlik hakkını üretim araçlarının sahipliğinden alan *kapitalistler* ve bu egemenliğe aracı olan *yandaşları* bulunur. *Toplumsal emeği*, önemli bir kısma el koyarak kendi aralarında ayrıca bir bölüşüm konusu yaptıkları *toplumsal sermaye*²⁵² dönüştürürler.

Sömürülenler tarafında toplumun ezici çoğunluğunu oluşturan *toplumsal proletarya* bulunur. Sermayeye aitmiş gibi görünen toplumsal emeğin gerçek sahibidir;²⁵³ varlığını sürdürebilmek için emek-gücünü onun yeniden üretimine yetecek bir değer (ücret) karşılığında geçici süre kapitalist sınıfın emrine verir. Zorunlu olarak girdiği toplumsal üretim sürecinde toplumsal emeğin bir bölümünü toplumsal sermayeye eklemek üzere karşılıksız olarak kapitalistlere bırakmak zorunda bırakılır.

Toplumsal emek, yalnızca onu bırakmak zorunda kalan işçiye değil, toplumsal proletaryanın *bütün fertlerine* aittir. Yani:

- ✓ Üretim sürecine fiilen girip mal ve hizmet üreterek onu sermayenin el koyabileceği biçime sokan *işçilere*;
- ✓ Emek-gücünün her bakımdan yeniden üretiminin koşullarını sağlayan *ev kadınlarına*;

²⁵² “Her bireysel sermaye, şu ya da bu ölçüde üretim araçlarının yoğunlaşması olup, buna uygun düşen büyüklükte bir emek-ordusu üzerinde komuta yetkisi vardır. Her birikim, yeni bir birikimin aracı olur. Sermaye olarak iş gören servetin kitlesindeki artışla birlikte yükselen birikim, bu servetin bireysel kapitalistlerin elinde yoğunlaşmasını artırır ve böylece, boyutları genişlemiş bir üretim ile, kapitalist üretime özgü yöntemlerin dayandığı temeli genişletir. Birçok bireysel sermayelerin büyümesi, toplumsal sermayenin büyümesi sonucunu verir. Diğer koşullar aynı kalmak üzere, bireysel sermayeler ve bunlarla birlikte üretim araçlarının yoğunlaşması, toplam toplumsal sermayenin parçaları olmaları oranında artar.” K. Marx, *Kapital* Cilt I, age, s.642.

²⁵³ “Emeğin **toplumsal** üretici güçlerinin ya da doğrudan toplumsal, **toplumsallaşmış** (yani kolektif) emeğin üretici güçlerinin meydana gelmesi ancak; elbirliğinin, işyeri içindeki işbölümünün, **makinaların** kullanımının ve genel olarak, bilimin, mekaniğin, kimyanın vb. üretimin dönüştürülmesi için bilinçli tarzda, özel amaçlar için **kullanımının**, teknolojinin vb. ortaya çıkışıyla ve üretimin ölçeğinde bu gelişmelere denk düşen büyük bir artışla mümkün olur. (Çünkü, yalnızca toplumsallaşmış emek insanlığın gelişiminin **genel** ürünlerini, örneğin matematiği dolaysız üretim sürecine uygulayabilir ve tersinden, bu bilimlerdeki ilerlemenin önkoşulu, maddi üretimin belirli bir düzeyde gelişmesidir.) Bireylerin az-çok yalıtık emeklerinin karşıtı olarak **toplumsallaşmış emeğin** üretici güçlerinde görülen tüm bu gelişmeler, toplumsal gelişmenin genel ürünü olan **bilimin dolaysız üretim sürecinde kullanılması** ile de birleşince, **sermayenin üretici gücü** biçimine bürünürler. Bunlar emeğin üretici gücü olarak görünmezler, hatta emeğin sermayeyle özdeşleşen kısmının üretici gücü olarak bile görünmezler. Hele hele bireysel işçinin veya üretim sürecinde birleşen işçilerin üretici gücü olarak hiç görünmezler. Bir bütün olarak sermaye ilişkilerinde bulunan mistifikasyon büyük oranda burada yoğunlaşır ve emeğin yalnızca biçimsel olarak sermayeye tabi olduğu durumda ulaştığı ve ulaşabileceği noktanın oldukça ötesine geçer. Öbür taraftan burada, kapitalist üretim biçiminin tarihsel öneminin çarpıcı bir tablosunu görüyoruz: Dolaysız üretim sürecinin dönüştürülmesi ve emeğin toplumsal üretici güçlerinin geliştirilmesi.”K. Marx, *Kapital*’e Ek, age, s.89-90.

- ✓ Emek-gücü değerinin oluşumunda oynadıkları olumsuz rolle yedek sanayi ordusunun neferi *işsizlere*;
- ✓ Bu orduya sürekli nefer gönderen *kent ve kır yoksullarına*;
- ✓ Bol ve ucuz bir nitelikli emek-gücü pazarı için, kendi yeteneklerine göre ve gönüllü olarak değil de sermayenin yeniden üretiminin gereksinimlerine göre kadere kısmet bir eğitimle öz etkinlikleri, gelecekleri gasp edilen *gençlere* aittir.

Tıpkı sermayenin örgütsel şemasını anlatırken yaptığımız gibi, toplumsal proletaryayı da bir küreye benzetirsek, çekirdeğinde mal ve hizmet üreten proleterler bulunur. Onu emek-gücünü yenileyen ev kadınları ile proleter adayı gençler sarar. Bir sonraki dilim toplumsal proletaryanın dış zarfıdır; çok katmanlıdır, sırasıyla işsizlerden kent ve kır yoksullarından oluşur. Bu kesimi besleyen, ama sürekli kan kaybeden ve birçok gelişmiş kapitalist ülkede hâlihazırda tükenmiş olan *küçük topraklı köylüler* toplumsal proletaryayı dışarıdan çepeçevre kuşatır.

Toplumsal proletaryanın *ortak çıkarı* sömürüye ve onun dolayısıyla toplumu kuşatan *bütün egemenlik ilişkilerine* son verilmesindedir.

Bu tablo bize *sınıfa karşı sınıf* belgisini yaşama geçirecek nesnel koşulların geçmişte olmadığı kadar günümüz burjuva toplumunda olgunlaştığını söyler. Sorun, bunu ete kemiğe büründürecek *program* ve toplumsal proletaryayı iktidara taşıyacak *devrimci parti* sorunudur.

- **Eylemin İçeriği Sözü Aşmalı!**

İnsanlığından geriye kalanı da istediler. Reddetti; tereddüt etmedi, yerine bedenini ateşe verdi. **Muhammed Buazizi** bu eylemiyle sermaye egemenliğine karşı Afrika'dan bir isyan başlattı. İsyân önce Afrika'yı sonra Avrupa'yı şimdi de ABD'yi sardı.

Ayaklananlar dünyanın dört köşesinden toplumsal proletaryanın neferleriydi, tıpkı:

İspanya'da kendilerini "*her sabah çalışmak ya da bir iş bulmak için uyanan, ailesi ve arkadaşları olan, çevresindeki insanlara daha iyi bir gelecek sağlamak için her gün daha çok çalışın*"²⁵⁴ sıradan insanlar olarak tanıtan *Puerta Del Sol* eylemcileri gibi!

Aranızda orta sınıf neden yok diye soran bir gazeteciye "*artık orta sınıf yok ki! Üst ve alt sınıflar var. Ve aşağıdaki herkes üst sınıfı zengin etmek için çalışıyor*"²⁵⁵ yanıtını veren ve yüzde 99'u temsil ettiğini söyleyen "*Wall Street'i işgal*" hareketinin bir militanı gibi!

Krizin faturasını ödemek istemeyen ve bir yıla 13 genel grev sığdırmakla yetinmeyip yenilerine hazırlanan, *Syntagma* meydanında Yunan Parlamentosunu kuşatan işçiler gibi!

Horlanıp aşağılanmaya, dışlanmışlığa karşı kabaran öfkelerini İngiltere'yi kasıp kavuran bir ateşe çeviren *Tottenham*'lı kent yoksulları gibi!

İnsanlığı ve doğayı tüketen kolayına inkâr edemedikleri bütün sonuçlarına rağmen kapitalizmi seçeneksiz görmek ve göstermekle görevli²⁵⁶ düzenin bütün sözcülerini endişeye boğan *15 Ekim isyancıları*²⁵⁷ gibi!

²⁵⁴ <http://www.democraciarealya.es/manifiesto-comun/manifiesto-english/> Erişim:16 Ekim 2011 Pazar.

²⁵⁵ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=40188 Erişim:10 Ekim 2011 Pazartesi. Aslı Aydıntaşbaş, "*Dünya Nasıl Değişir?*"

²⁵⁶ Bu sözcülerden geçmişte ideologluk da yapmış olan Taha Akyol 15 Ekim Küresel gövde gösterisinin ardından Hürriyet'teki köşesinde yazdığı "*Kapitalizmin Sonu mu Geldi?*" başlıklı makalesine (<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=19004219> Erişim:19 Ekim

Hepsi başkaldırmak zorunda olduklarını biliyor, ayaklanıyorlar, ama neyi, nasıl yaparak acılarına son vereceklerini bilemiyorlardı. Özgürlük, eşitlik, gerçek demokrasi, gelecek endişesinden arınmış, paranın yönetmediği bir toplumda mutlu yaşamak istiyor ama bütün bu özlemlerin önünde duran sermaye egemenliğinin sonuçlarını eleştirmekle kalıyorlardı.

Tahrir’de kardeşlerini kurban vererek rejime son vermişler ama iktidarı yine sermayenin temsilcilerine teslim etmişlerdi. Syntagma’da ve New York’ta olduğu gibi, parlamento’ya girip içerdekileri kovmayı, Wall Street’i mali sermayenin başına yıkmayı düşünmüyorlardı.

Ne bunu yapmak ne de sonrası için bir hazırlıkları, programları vardı.

Oysa sermaye bir yandan krizle cebelleşir, yükü emekçilerin sırtına atmaya çalışırken diğer yandan *ne ve neyi yapmak zorunda olduğunu* biliyor, öyle davranıyordu!

Bütün mesele dünyanın meydanlarında bir süredir kapitalizme karşı kararlı bir öfke seline dönüşen isyanların “*biz yüzde 99’uz!*” belgisinde ifadesini bulan potansiyel toplumsal gücün neye dönüşeceğindeydi:

Sermaye egemenliğine son verecek, yerine yeni bir uygarlığın temellerini atacak örgütlü bir güce mi?

Yoksa gelecekte daha da yaşanmaz bir dünyada, adına anma toplantıları düzenlenecek bir nostaljiye mi?

Sermayenin seçeneği belliydi. Şimdiden gelecekte yapılacak anmalara sponsorluk sözü vermeye, isyancılara özlemlerini ömür boyu dile getirme hakkı tanımaya, parlamentoda en ateşli söylevlerini dinlemeye yani onları tıpkı 68’de olduğu gibi bağrına basmaya hazırды. Eğer isyancıları sakinleştirip evlerine gitmeye ikna edecekse, eleştirilerin sivri okunun yöneldiği CEO’ların en oburlarından birkaçını kurban verebilir, ileride kaldırmak üzere kendi kendisine vergiler bile koyabilirdi.

İsyancılar *barışçıl* bir biçimde işgal ettikleri alanlarda enerjileri tükeninceye kadar bağırıp çağırabilir, dans edip şarkı söyleyebilirlerdi. Böylece çoktan tarih olması gereken sermayenin köhnemiş²⁵⁸ *demokratik cumhuriyetine* biraz çeşni katabilir, belki de ona yeniden

Çarşamba.) “*WALL Street protestosu dünyaya yayıldı. Türkiye’de Taksim’de yapılan eyleme elli kişi katılsa da, özellikle Batı’nın ve Uzakdoğu’nun metropollerinde büyük kitleler kapitalizmi protesto etti... “Siz yüzde 1’siniz, biz yüzde 99” diye bağırıyorlar.*” diyerek başlıyor ve bütün diğer sözcülerin ortak özlemini ifade eden bir çözüm önerisi ile şöyle bitiriyordu: “*Yani meçhul bir başka sistem değil, sistemin tedavisi. Protestoların faydası tedaviyi hızlandırması olabilir, öyle olmalı.*”

²⁵⁷ Mısır’daki Tahrir isyancılarını, İspanya’da *Puerta Del Sol*, Yunanistan’da Syntagma ve nihayet ABD’de *Wall Street* işgalcilerini örnek alarak gelişmiş kapitalist ülkelerin merkezlerinde 15 Ekim 2011’de eş zamanlı gerçekleşen küresel anti-kapitalist eylem. Tekelci medyanın tıpkı Wall Street işgalcilerinin eyleme çıktıkları ilk günde gerçekleşen katılımdan hareketle önemsizleştirmeye çalıştıkları gibi karartmaya çalıştıkları eylem, kimi merkezde yoğun katılımı 82 ülkede ve 951 kentte eşzamanlı gerçekleştirildi.

²⁵⁸ ***Köhnemiştir*** çünkü daha 1917’de Lenin demokratik cumhuriyeti “*kapitalizmin olanaklı olan en iyi biçimi*” (s.25) olarak tanımladıktan sonra onun *parlamentoda belirli bir süre halkı yönetici sınıfın hangi bölümünün ayaklar altına alacağına, ezeceğine, karar verildiği meşrutî krallıklardan farklı olmadığını* söyleyerek (s.57) çoktan yıldızını kazınmıştı. Nihayet aynı yerde demokratik cumhuriyetin özü ile ilgili şunları yazar: “*En elverişli gelişme koşulları içinde düşünülen kapitalist toplum, demokratik cumhuriyet biçiminde az çok tam bir demokrasi görünümündedir. Ama bu demokrasi, hep kapitalist sömürünün dar çerçevesi içine sıkışıp kalmıştır; bu yüzden, sonuçta hep azınlık için,*

kan verebilirlerdi. Bu durumda sermaye, hiç kuşkusuz onların güvenliklerini sağlamak üzere başlarında sıkılmadan bekleyebilirdi. Hatta zararı yok hırslarını söndürecekse eğer, birkaç banka camı inebilir, bir iki mağaza, market de yağmalanabilirdi.

Ama daha ötesine geçmelerine izin verilemezdi. Yeltenen olursa kendi bilirdi!

Zamanın akışının hızlandığı bir dönemde bütün bunlar gerçekleşip ileride tarihe düşecek kayıtlara dönüşebilir.

Bununla ilgilenmiyoruz!

Çünkü komünistlerin işi tarihe tanıklık etmek değil, yüzde 99'un özlemleri doğrultusunda **onlarla birlikte onu değiştirmektir!**

Bu nedenle toplumsal proletaryanın fertlerine, ayağa kalkmış ya da henüz ayaklanmaya hazırlanan kadın ve erkeklere sesleniyoruz:

Sermayenin korktuğunu başına getirebilir; sahip olduğumuz potansiyel güce onun egemenliğine son verecek yıkıcı bir kudret, özlemlerimizi gerçekleştirecek kurucu bir bilgelik kazandırabiliriz!

Bunun için:

- ✓ Örgütlü, örgütsüz tüm işçileri ve işsizleri;
- ✓ Maruz kaldıkları erkek egemen teröre, çifte sömürüye karşı ayaklanmış kadınları;
- ✓ Ulusal baskı ve ayrıcalığa karşı başkaldırmış özgürlük savaşçıları;
- ✓ Kırlarda ve kentlerde doğanın yıkımına göğsünü siper edenleri;
- ✓ Gelecekleri gasp edilen gençleri;
- ✓ Yedek sanayi ordusunda askerlik yapmak dışında bir geleceği olmayan kent ve kır yoksullarını;
- ✓ Küçük mülkleri ürettikleri artık-değere el koymanın aracına dönüşmüş köylüleri;
- ✓ Her türlü haksızlığın, ezginin, dinsel ayırım ve baskının, kapitalist tüketim kültürünün kurbanlarını;

Örgütlüyseler temsilcileriyle, değillerse bireysel olarak doğrudan demokratik bir işleyişle güçlerini birleştirip merkezileştirmeye, özlemlerimizi gerçekleştirmenin siyasal aracı olacak bir emek odağını birlikte örgütlemeye çağırıyoruz!

Tıpkı "Wall Street'i işgal" eylemcilerinin söylediği gibi: "sermaye tarafından hakki yenmiş herkes müttefikimizdir."²⁵⁹

Amacımız sermaye egemenliğine son vermektir! Altında Ludd'un imzası bulunan o notta yazdığı gibi, dilemiyoruz! Bütün isyancılara birlikte, üretimden gelen gücümüze tüketimden gelen gücümüzü de katarak şu hedefler uğruna dövüşmeyi teklif ediyoruz:

1. Sınırsız örgütlenme, söz ve eylem özgürlüğü sağlamak!
2. Zorunlu çalışmayı kısaltıp topluma eşit pay ederek işsizliğe son vermek!

yalnızca varlıklı sınıflar, yalnızca zenginler için bir demokrasi olarak kalır." V.İ. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Aralık 1989, s.98.

²⁵⁹<http://nycga.cc/2011/09/30/declaration-of-the-occupation-of-new-york-city/> Erişim: 17 Ekim 2011 Pazartesi.

3. *Sermayenin yeniden üretiminin zorunlu araçları olan bankaları, borsaları, sigorta ve reklam şirketlerini kapatmak; savaş sanayi kapsamındaki üretim faaliyetini dünya ölçeğinde durdurmak!*
4. *Çalışma süresini, toplumun üretken gücündeki gelişmeyi yansıtacak biçimde²⁶⁰ yeniden belirlemek!*
5. *Her insanı, dünyaya geldiği andan başlamak kaydıyla, sağlık ve eğitim hizmetlerine karşılıksız ulaşabileceği, ömür boyu ve tam kapsamlı sosyal sigortaya kavuşturmak!*
6. *Eğitim, sağlık, belediye, ulaşım ve enerji hizmetlerinde özelleştirmeleri durdurmak, bu alanlardan sermayenin tamamen ve koşulsuz çekilmesini sağlamak!*
7. *Kamu, özel fark etmez, hüküm sürmekte olan güvencesiz çalışmaya, kayıt dışılığa, ağır çalışma koşullarına son vermek için bütün işyerlerinde işçi denetimini gerçekleştirmek!*
8. *Üniversiteleri gençlerin geleceklerinin sermaye adına gasp edildiği, bilim emekçilerinin sermayenin hizmetine koşulduğu yerler olmaktan çıkartmak!*
9. *Geleneksel erkek egemenliği ve sermaye egemenliği arasındaki içiçe geçmişiği göz ardı etmeden, ev-içi işlerin iki cins arasındaki sevginin bir ögesi olarak eşit paylaşıldığı, bütün diğer alanlarda cinsiyetten kaynaklanan eşitsizliğin son bulduğu, cinsiyetin ölçü olmaktan çıktığı bir kültürü topluma egemen kılmak!*
10. *Ulusal baskı ve ayrıcalık altında özgürlük ve eşit haklar için mücadele eden Kürt halkının mücadelesine her ulusun kendi kaderini tayin etme hakkı çerçevesinde koşulsuz destek vermek!*
11. *Sermayenin doğayı ve canlı yaşamı varlık yokluk sorunuyla yüzleşmek zorunda bırakan saldırılarına karşı ekolojik yeni bir uygarlık perspektifiyle bütün dünya emekçileriyle birlikte mücadele etmek!*

²⁶⁰ Daha somut bir program için bu başlıkta başlangıç taleplerimiz şöyle olabilir: 1-) Burjuvazinin "...kimse Türkiye'yi 45 saatlik çalışma saatinde bir dakika geri götürmez. Burada hiç tavizimiz olmaz" söylemine karşılık işgünü 7 saat, çalışma haftası 5 günden başlayarak her yıl düzenli olarak kısaltılacak, fazla mesailere ilk görüşmede son verilecektir. 2-) Emek-gücünün zamanla kazandığı değerlerin bir ifadesi olan *kıdem tazminatının koşula bağlanmadan işçi -kendi isteğiyle veya değil- işten ayrıldığında hak ettiği neyse o kadar, işe devam edenlere de kazandıkları kıdem karşılığı her yılın sonunda tek seferde ödenmesi sağlanacak. Kıdeme esas alınacak hesaplama biçimi her yıl yeniden düzenlenecektir.*3-) *İşsizlik tazminatı* devletin ve sermayenin birlikte karşılayacakları bir fondan çalışabilecek durumda olup da işi olmayanlara bir iş sağlanana kadar koşulsuz ödenecek. Özerk üniversitelerin bilim kurulları ile sendikalardan eşit üyeli bir komisyonun belirleyeceği *yoksulluk sınırının altına düşmeyecek* biçimde her yıl yenilenecektir. [İşsizlik tazminatı böylelikle asgari ücrete de kılavuz olacak, bugünkü çarpıklık tersyüz edilerek düzeltilecektir. Bu çarpıklığı, resmi veriler bile gizleyememektedir. Örneğin TÜİK'in son açıkladığı yoksulluk sınırı 2009 yılına ait olmasına rağmen (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6365> Erişim: 16 Ekim 2011 Pazar) 825 TL'dir ve en son açıklanan asgari ücretin (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/12/20101231-30.htm> Erişim: 16 Ekim 2011 Pazar) 16 Yaşın altındakiler için 571.97 TL, 16 Yaşın üstündekiler için 658.95 TL sırasıyla, %44 ve %25 üstündedir.] 4-) *Asgari ücret* ülke genelinde yaş, bölge ayrımı gözetmeksizin, dört kişilik bir ailenin giderleri dikkate alınarak, *emek-gücünün kendisini her bakımdan, maddi, kültürel vb. yenileyebileceği* bir düzeyde her yıl yeniden belirlenecektir.

12. *Halklar arasında geçmişten gelen hasımlıklara, yapay ayrımlara son vermek, kalıcı bir barış ve işbirliği sağlamak için bütün gizli ikili anlaşmaları açık etmek, ülkeyi emperyalist savaşlara taraf yapanları yırtmak, emperyalist savaş örgütü NATO'dan derhal çıkmak!*

Eylemin içeriği sözü aşacak!

Bilgelığın keskin kılıcı olacak!

Ve o son vuruşla gelecek korkusu,

Ebediyen yok olacak!

KAYNAKÇA

1. K. Marx, Grundrisse.
2. K. Marx, Kapital I-II-III. Cilt.
3. K. Marx, Kapital'e Ek Dolaysız Üretim Sürecinin Sonuçları.
4. K. Marx, Artı-Değer Teorileri Birinci ve İkinci Kitap
5. K. Marx, 1844 Felsefe Yazıları.
6. K. Marx, 1875 Gotha Programının Eleştirisi
7. K. Marx, Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi.
8. K. Marx-F. Engels, Kutsal Aile.
9. K. Marx-F. Engels, Komünist Manifesto.
10. K. Marx-F. Engels, Alman İdeolojisi.
11. K. Marx-F. Engels, Seçme Mektuplar, Evrensel Yayınları, Ekim 1996.
12. F. Engels, İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu.
13. F. Engels, 1891 Erfurt Programının Eleştirisi.
14. F. Engels, Anti-Dühring.
15. V.İ. Lenin, Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması.
16. V.İ. Lenin, Devlet ve İhtilal.
17. V.İ. Lenin, Felsefe Defterleri.
18. V.İ. Lenin, Ne Yapmalı?
19. V.İ. Lenin, Sendikalar Üzerine (derleme), Sorun Yayınları, Kasım 1998.
20. G. Lukacs, Tarih ve Sınıf Bilinci.
21. A. Gorz, Elveda Proletarya.
22. E.M. Wood, Sınıftan Kaçış.
23. E.M. Wood, Sermayenin İmparatorluğu.
24. T. Öngen, Prometheus'un Sönmeyen Ateşi
25. A. Callinicos-C. Harman, Neo-Liberalizm ve Sınıf.
26. N. Dyer Witheford, Siber-M@rx.
27. M. Özüğurlu, Anadolu'da Küresel fabrikanın Doğuşu.
28. M. Özüğurlu, Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı.
29. TÜSAM, İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar Deneyimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı.